

פרקי חיים

דוד לב

© כל הזכויות שמורות למשפחת לב.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכולל בספר זה אסור בהחלט
אלא ברשות מפורשת בכתב ממשפחת לב.

שנת הוצאה: 2020

ניהול הפקה, אירה כהן - "חיים בספר"
כתיבת ביוגרפיות ותיעוד סיפורי חיים,
הנצחה וזיכרון.

www.besefer.co.il
iracohen68@gmail.com
טלפון: 050-6968481

עימוד ועיצוב גרפי: מונה אריאל - סטודיו MoonArt
www.moonart.co.il 050-7503539

הספר מוקדש לרעייתי אהובתי, רחל, רוחל'ה. יחד צעדנו, זה לצד זו, שלובי ידיים, במשך 60 שנה. אהבתנו צמחה לצד מדינתנו. הקמנו משפחה לתפארת של שלושה בנים, שלוש כלות, נכדים ונכדות מדהימים ואהובים. רחל כה אהבה אותם ונהנתה מכל רגע במחיצתם.

רוחל'ה הייתה ציונית בכל נימי נשמתה, היא חניכה את בנינו לאהבת הארץ והאדם, כיבוד החוק וליכוד המשפחה.

רוחל'ה הייתה יפה מבפנים ומבחוץ, תמיד דאגה לכולם וראתה במשפחה את אושרה הגדול.

ספר זה היא ביקשה שאכתוב על מנת שיהיה כמזכרת לדורות הבאים. הגעתי לישראל כילד אשר ניצל מהשואה, למרבה המזל הצלחנו להימלט מפולין ברגע האחרון. כל מה שהגעתי אליו בהמשך חיי, היה גם בזכותה, בעזרתה, שכן היא הייתה עזר כנגדי לכל דבר, תמכה בי והייתה שותפה מלאה להצלחתי. לא הייתי יכול להגיע למה שהגעתי בלעדיה.

אוהב אותך תמיד, ותמיד תהיי בלבי.

דוד לב

הקדמה

באמרה "האדם הוא תבנית נוף מולדתו", יש, כמובן, הרבה מן האמת, ועם זאת ארץ מולדתי אינה ארץ הולדתי. למעשה, כאן בישראל, נולדתי שוב, משום שכאן גובשה הזהות שלי כיהודי-ישראלי, כאן עברו עליי השנים המעצבות שלי, ימי הנעורים הסוערים, שכבר בהם, צעד אחר צעד, התחילה דרכי להיבנות, ובה עברו עליי השנים הפוריות שלי כאדם בוגר. למרות שחלק מהזהות שלי, השפה, המנטליות, ההרגלים - גובשו כבר שם, הרי שהלב היה כולו כאן. לכן גם סיגלתי לי די מהר את מנהגי המקום וראיתי עצמי חלק ממנו.

כאמור, נולדתי במקום אחר, בוורשה בירת פולין. הגעתי לעולם בתקופה הרת גורל ורבת סכנות, בין מלחמות העולם - דבר שעתיד יהיה להפגיש אותי בשלב מוקדם מאוד בחיי, בגיל 11 בלבד, עם העובדה שהמקום שבו באתי לעולם ושבו חיו בני משפחתי במשך דורות - לא יכול להמשיך ולהיחשב עוד כבית, ושעלינו לנוס משם על נפשנו. מסלול חיי הושפע באופן דרמטי מהאירועים ההיסטוריים הגדולים שלא פסחו על אדם, גם אם הוא רך בשנים, ודאי אם הוא בן לעם היהודי שנולד בפולין ושבוחדש ספטמבר, שנת 1939, נמצא בביתו שבוורשה, עיר שבתיה ורחובותיה מופגזים ללא הפסקה וללא הבחנה במשך ימים שלמים על ידי מטוסי חיל האוויר הגרמני.

לנטייה האידיאולוגית הציונית החזקה של אבא, הייתה השפעה חד-משמעית וברורה על גורלנו. אלמלא היה אבי בעמדת מפתח בתנועה הציונית בוורשה, ייתכן שגורלי לא היה שונה מגורלם של רבבות יהודים אחרים, ובהם רבים מבני המשפחה המורחבת שלנו, שנלכדו ללא מוצא על אדמת אירופה. בחירתם של הוריי, שנבעה מהערכים הציוניים שלהם, בין הגירה לארצות הברית של אמריקה, שם ישבו שניים מאחיו של אבא, ובין עלייה לארץ - שאותה העדיפו בלי התלבטות יתרה - סימנה את מסלול חיי והשפיעה על מי שהפכתי להיות ועל מי שאני היום.

בפלשתינה ובמדינת ישראל בשנותיה הראשונות, שלתוכה התבגרתי, היה דבר מה נוסף ייחודי ורב השפעה: הייתה זו חברה צעירה, חברה בהתהוות, בתנועה מרגשת לקראת לידה מחודשת, שכן זהו מקום עם מורשת עתיקה של העם היהודי, אף שאינו נושא כמעט כלל מטען היסטורי מן העת החדשה. עם זאת, השאיפות להקמת בית יהודי היו עזות וחריפות מאוד, ועמן המעשים שנועדו לקדמן. ליישוב הייתה אמנם תשתית מרשימה ופעילה למדי של מוסדות לאומיים, אולם העתיד הלאומי לא היה ברור, ועלינו הדור הצעיר הוטל להשתתף בבנייתו, להתוות את דרכה של המדינה על ידי השתתפות פיזית במפעל, להוות בגופנו ממש אבן מאבני הבניין שלה. אנו הצעירים נדרשנו להשתתף במהלכים השונים שהובילו לשחרורה

של המולדת החדשה שלנו ממרותם של זרים, ובמהלכים לקראת התבגרותה כמדינה עצמאית וכחברה אזרחית שעומדת בפני עצמה. מבחינה זו, לדעתי, נבנית, עוצבתי וצמחתי בתוך דינמיקה של מולדת שצומחת אף היא.

בתקופה היסטורית כה דרמטית וסוערת - של הקמת מדינה חדשה, לידתה של ישראל היא דוגמה יחידה במינה בתולדות ימי העמים בעת החדשה, הן בשל ממדי קליטת העלייה החריגים והן משום שהיא נבנתה במידה רבה על ידי מהגרים שזה מקרוב באו. וכמו שאני ובני דורי עוצבנו כישראלים בדמות נופיה התמימים והיפים של ישראל הצעירה גם יצקנו אנו לתוכה מעצמנו, מהאנרגיות והכישרונות שלנו, ממעשינו ומחלומותינו, כך שגם היא לבשה את צורתנו שלנו.

החל משנת 1940, שנת העלייה של משפחתי, ועד שנות החמישים המוקדמות, שנותיה הראשונות של הארץ, זכיתי לקחת חלק באירועים היסטוריים משמעותיים וחד פעמיים: כחבר צעיר בתנועת הנוער בסוף תקופת המנדט הבריטי, כחבר פלמ"ח, כמי שהשתתף באירועים שנחרטו בדפי ההיסטוריה של ישראל, החל מהמאבק בבריטים וימי ההעפלה, דרך השיירות שנסעו לירושלים הנצורה והכוחות שנאבקו על כיבוש הבירה בעיצומה של מלחמת העצמאות, ואבני דרך נוספות רבות בחיי המדינה שבדרך ושל מדינת ישראל הצעירה. בהמשך השנים, לאחר קום המדינה, הייתה לי זכות ראשונים מיוחדת להשתתף בקורס הקצינים הראשון בצה"ל, להיות בקורס חובלים הראשון בצה"ל, להוביל ולפקד על הקמת בסיס חיל הים באילת, לקחת חלק משמעותי בהקמת נמל הים של אילת. על זכויות מיוחדות אלו אני מברך, על כי נבחרתי להיות בזמן ובמקום כדי לקחת חלק משמעותי בהנחת היסודות.

אני ער לכך שנולדתי לתוך תקופה יוצאת דופן בחיי העם והארץ, עת של משבר נורא מחד וניסיון לבניית אלטרנטיבה לאומית לעם היהודי מאידך, חיי וחיי משפחתי הגרעינית סטו ממסלולם יחד עם התהפוכות הללו. נחשולים אימתניים הציפו את העולם המערבי כולו במחצית השנייה של המאה העשרים. אך מעבר לתנודות אלו, בחרתי לי גם נתיב פרטי משלי, דרך של אדם אחד שהוא אני, דרך שמתחילה אי שם בשנת 1939 בוורשה, פולין.

שם מתחיל הסיפור שלי.

תוכן עניינים

4	הקדמה
9	פרק א' - העשור הראשון לחיי
29	פרק ב' - עם פרוץ המלחמה
41	פרק ג' - ילדות ונעורים בתל-אביב
53	פרק ד' - בחטיבת הראל של הפלמ"ח
67	פרק ה' - תפקידי פיקוד והדרכה בצה"ל
85	פרק ו' - מניח בסיס לעתידי המקצועי והאישי
93	פרק ז' - על הקריירה המשפטית ועל הרפתקאות אחרות
99	פרק ח' - יוצא לשליחות בארה"ב עם משפחתי
103	פרק ט' - שנות עבודתי כעורך דין פרטי
113	פרק י' - בית הורינו מהזווית שלנו (צחי, אסף ואורי)
138	במבט לאחור...

פרק א'

העשור הראשון לחיי

בית הוריי

נולדתי ב-26 למרץ 1929 בוורשה, בירת פולין, למשפחת לב, בן לאמי, פֶּיה-דבורה, שנקראה בפּי כולם פיה, ולאבי, יצחק יהודה. לפניי נולד אחי ישראל, שהיה מבוגר ממני בעשר שנים. הוא נולד ב-15.12.1919. גרנו בבית דירות ברחוב לשנו 76 בעיר. זה היה בניין גדול ששכנו בו דיירים רבים. הדירה שלנו בקומה הרביעית הייתה קטנה יחסית. היה בה מטבח ששימש גם כחדר אוכל והייתה בו גם מיטה. חדר נוסף היה חדר השינה של ההורים וחדר קטן נוסף - של אחי ושלי. בקומה השלישית, מתחתינו, גרה סבתא שלי מצד אמי - פסיה שקלר. כשבאתי לעולם סבא שלי, דוד שקלר, שאני קרוי על שמו, כבר לא היה בין החיים. היינו כמה בני דודים שנקראו דוד על מנת להנציח את סבינו - שלושה "דוידים".

המצב הזה שבו סבתא גרה ממש לידנו היה נוח מאוד, משום שדירתה של סבתא הייתה גדולה ומרווחת מאוד והיא שימשה להתכנסות כל המשפחה המורחבת. את החגים חגגנו תמיד אצל אצלה. סבתא פסיה הייתה אישה דתייה מאוד שהקפידה על שמירת מצוות ואפילו חבשה פאה. בהקשר זה זכור לי במיוחד חג הפסח שאותו חגגנו כהלכתו ובסדר קראנו כל מילה בהגדה. כל המשפחה: סבתא, המשפחה שלנו וכל האחים של אמי ובני משפחותיהם, הסבנו סביב שולחן גדול בחדר האמצעי בבית - הסלון. את ליל הסדר ניהל הדוד ראובן, אח של אמא, ואני זוכר אותנו הילדים מצטרפים בהתלהבות רבה ובמלוא הגרון, לשירת מה נשתנה.

גם את יום שבת חגגנו בארוחה משותפת אצל סבתא, אם כי לא תמיד בהרכב מלא של כל הדודים. פעמים רבות הייתה סבתא שולחת אותי עם סיר צ'ולנט שהכינה, כדי שאשא אותו למאפייה ואשים אותו בתנור הגדול שם. כך נהגו היהודים הדתיים להכין את בישולי השבת והחגים שלהם כדי לא לחלל שבת.

סבי צ'אב קארטלע אין נקראתי

דמותה של אמא

אמי פיה נולדה בשנת 1899, בורשה, הייתה אישה יפה ומצודדת, נבונה וסקרנית, אהבה מאוד תרבות ובמיוחד מוסיקה. היא הייתה אשת שיחה נעימה, חברותית מאוד ומאירת פנים. מסיבה זו היה הבית שלנו מרכז חברתי. כיוון שהוריי נהגו לשאת קולם בשיר בכל הזדמנות, פעמים רבות נערכו ערבי שירה ספונטניים בבית. חברים של אבא ואמא נהגו לבוא אלינו עם גיטרה, ותוך כדי שיחה וצחוק וכוסית קטנה של שתייה חריפה, היו כולם, אנשים צעירים יותר ופחות, מצרפים את קולותיהם זה לזה ושרים מכל הלב.

אמא הייתה צעירה מאבא בשבע שנים וגם פחות דומיננטית ממנו, אבל היות שחלקה את חייה עם אדם פוליטי ואידיאולוגי, הרי שבשלב מסוים נשאבה גם היא לפעילות למען הקהילה היהודית והחלה לנהל בהצלחה רבה פרויקט משלה - את מחנות הנופש של בני

הנוער והצעירים היהודיים של המפלגה שהיו יוצאים בקיץ וגם בחורף לעיר הקיט זקופנה. היא דאגה לניהול ולארגון המחנות וגם יצאה אליהם בפועל, כדי לפקוח עין מקרוב על מה שנעשה בהם. כשהייתי ילד קטן נלוויתי אליה לא פעם כשיצאה לזקופנה, ועל חוויותיי משם ארחיב בהמשך.

הז"ל פייה ויזחקאה

משפחתה של אמא

פסיה ודוד שקלר, הסבתא והסבא שלי מצד אמא, היו הורים לשישה ילדים: שלושה בנים ושלוש בנות.

ראובן - האח הבכור במשפחה, היה ספורטאי בנעוריו, ומאוחר יותר, היה פעיל מאוד

ראובן פולק אה ס' אה

במכבי ורשה. כיוון שהבין ונחשב אוטוריטה בתחום, פתח חנות גדולה לצורכי ספורט באחד הרחובות המרכזיים והטובים בעיר. עסקי הדוד ראובן הצליחו מאוד כנראה, מפני שהוא זכור לי כאדם אמיד. אני זוכר שסיפרו שהוא ידע להתנהל היטב משום שאת הציוד לחנות הוא קנה בגרמניה במחירים טובים הודות לאינפלציה הגבוהה ששררה שם, ומכרו בהצלחה וברווח ניכר. באחד מימי ההולדת שלי נתן לי הדוד ראובן במתנה ציוד לסקי - מתנה יפה לכל הדעות. דוד ראובן היה נשוי לטאופילה אך אין בידי פרטים על משפחתו מלבד על בתו רות ובנו דוד שהיה בן גילי. רות שרדה את גטו ורשה, אולם נרצחה על רכבת כעבור זמן קצר אחר המרד כאשר ניסתה לברוח מהגטו ולהצטרף לפרטיזנים.

זליג - אח נוסף של אמא, התגורר עם בת זוג, אצל סבתא פסיה. אני לא בטוח שהם היו נשואים אך חיו יחד.

בוניק (ברוך) - אחיה של אמא שהיגר לארגנטינה. סיפורו של בוניק מעניין: הפרטים שאני יודע על כך די מעורפלים, משום שכילד הגיעו אליי רק חלקי ידיעות ושמעות: בוניק היה אלחוטן בצבא הפולני במלחמת העולם הראשונה והיה מערה היטב במיטב הטכנולוגיות עד מותו. בצעירותו בוניק חיזר אחרי בחורה פולניה בוורשה והם נפגשו בסתר. המפגשים הסודיים שלהם כנראה עוררו תשומת לב בקרב גורמים שונים, ובגלל החשדנות הכללית באותם ימים שלפני המלחמה, ובייחוד כלפי היהודים, שני הנאהבים נחשדו בריגול נגד המדינה. הוא הוזהר איכשהו ולא הייתה ברירה אלא להרחיק אותו מהר מפולין. האירוע הזה שוודאי היה כרוך במשבר כלשהו בשעתו, היה זה שהציל אותו בעצם מציפורני הנאצים שפלטו לפולין מעט לאחר מכן. את דודי בוניק פגשתי כאן בארץ, לאחר שעלה עם בניו מארגנטינה אחרי קום המדינה.

אמי פיה עם שלשת אחיה

בויק אח של אמי ומספרתו בארזנטונה

ברכה - אחותה של אמא גרה גם היא עם משפחתה בבניין שלנו. דודתי ברכה הייתה נשואה למשה פוסקלינסקי. משה הביא איתו בת מנישואיו הראשונים, שאותה גידל יחד עם ברכה, ולאחר מכן נולדה לזוג בת משותפת ששמה היה אסתר. לימים הייתה אסתר ד"ר לספרות, כאשר נושא הדוקטורט שלה היה - השפעות השירה הרוסית על ביאליק. אסתר חייתה רוב חייה בקיבוץ בית קשת ונפטרה לפני מספר שנים.

לאמא הייתה כנראה אחות נוספת, שעליה לא הרבו לדבר במשפחה מפני שככל שאני מבין היא התאבדה, כנראה על רקע של אהבה נכזבת. האירוע הטראומטי והכאוב הזה הושק במשפחה.

דמותו של אבא

אבי יצחק לב נולד ב-20.7.1891. למרות הרקע הדתי במשפחה של אמא והאדיקות של סבתא פסיה - משפחתו של אבא, למרות שגם בה שמרו על המסורת, הייתה כנראה מתירנית ומתונה יותר. מאוחר יותר אבא עצמו התרחק מאוד מכל מה שקשור לדת. אביו, אהרון לב, היה מורה לדרדקים בחדר, אך היה זה "חיידר" מתקדם, מודרני ופתוח יותר. אבא עצמו הרחיק לכת עוד יותר, בנעוריו רכש השכלה כללית בבית ספר למסחר, אך הוא לא פנה אל התחום הזה, משום שבאופיו היה אדם של מחשבה ושל רעיונות, אינטלקטואל ואיש ספר, וברוח הזמן נעשה סוציאליסט ואנטי-דתי.

גדלתי בבית חופשי, לא-דתי, לא הקפדנו על כשרות ועל מצוות אחרות, אך כשגדלתי מעט נחשפתי לסיפור משפחתי שלפיו סבתא פסיה חששה מאוד שאבא יימנע מלעשות לי ברית מילה. לכן מיהרה ובלי לשאול אותו הביאה אותי אל מוהל כדי שתיעשה לי ברית כדת וכדין.

אביו יצחק אב

משפחתו של אבא

להוריו של אבי, הסבים שלי, אהרון ואסתר מלכה לב, נולדו עשרה ילדים, בנות ובנים. שניים מהם, פסח וצ'רנה, נפטרו בצעירותם. שמות שאר האחים הם: סידני, ג'וזף (יוסף), אלי, בלה, שרה, רחל ואבא - כולם היגרו מפולין בשנות העשרים של המאה הקודמת, בעיקר בשל המצב הכלכלי הקשה ששרר בפולין בין שתי מלחמות העולם. חלקם היגרו לארצות הברית, חלקם לקנדה ואחת - לארגנטינה. בשל העובדה שאיש מבני משפחתו של אבא, חוץ ממנו, לא חי בפולין, לא זכיתי בילדותי להכירם. מאוחר יותר, כבר בישראל, זכיתי להכיר את הדודים ובני הדודים מהצד של אבא.

סבא אהרון היגר מפולין לקנדה עם כמה מילדיו. אבי סיפר שהתכוון להיפרד ממנו ביום העזיבה, אך בדיוק באותו יום הוא התחייב לתת הרצאה בעיר סמוכה, ולא יכול היה לבטלה, ולכן לאחריה מיהר לחזור ברכבת אל התחנה שבה סבא היה אמור לעלות. אלא שמרוב מהירות ולחץ הוא עלה על רכבת שנסעה בכיוון ההפוך. הרכבת כבר החלה לנסוע, אך באותם ימים ניתן היה לעצור רכבת במהלך נסיעה ולרדת ממנה, באמצעות משיכת ידית שאותה לנהג הקטר לגבי כוונתו של הנוסע. אבא עשה זאת, הוא משך בידית, שילם קנס על הפעולה הזאת ומיד עבר לרכבת אחרת והגיע בדקה התשעים לוורשה כדי להיפרד מאביו.

אחיו ואחיותיו של אבא הסתדרו יפה למדי באמריקה ובקנדה. למרות שהיו אלה שנות השפל הכלכלי הגדול בארצות הברית, כולם הצליחו למצוא פרנסה.

משפחתו של אבי בפולין לפני שהיגרו לקנדה

האחים של אבא סיבין וצ'וזף אב, קנדה

ההורים של אבי - אהרון ואלנה אב, יוני 1928, קנדה

סידני וקלרה לב - כיהודים רבים בזמן ההוא, סידני התמקם בניו-יורק, שם מצא עבודה כלשהי ברכבת ולאחר מכן עסק במכירת ספרים. אשתו, קלרה, אישה מוכשרת שהייתה פעילה שנים רבות בארגונים ציוניים פילסה לה דרך וברבות הזמן הייתה לנשיאת "Pioneer Women", ארגון נשים ציוניות של ההסתדרות. בתור שכזו היא סייעה לגיוס כספים לצורך הקמת גני ילדים בארץ. פעילותה הנמרצת של קלרה הפגישה אותה בתקופה מסוימת עם דוד בן-גוריון, שעמו קשרו היא ובעלה קשרי ידידות.

ג'וזף (יוסף) - היגר לקנדה שם פתח חנות קטנה לממכר טבק ועיתונים, שממנה הוציא את לחמו. ג'וזף נישא למניה והקים משפחה. נסעו לבקרום בקנדה כמה פעמים במהלך השנים.

אלי התחתן שלוש פעמים. אשתו הראשונה הייתה רוזלין, שנודעה כאישה יפה במיוחד; השנייה - איידה והשלישית שעימה חי בקיבוץ שדות ים, שמה היה רעיה.

בלה נישאה לקארל וחייה במיאמי. יום אחד קיבלנו הזמנה לחתונתו של בנם צ'ארלס, פרופסור ידוע ומרצה באוניברסיטה אמריקאית. החתונה נערכה בארץ, בראשון לציון ואנו הלכנו כמובן לשמוח בשמחתם. החתן נישא לשלומית, צעירה ישראלית ממוצא אתיופי שאותה הכיר בארצות הברית. הם החליטו להינשא כאן וחזרו לחיות בארצות הברית. (לימים הם התגרשו).

שרה נישאה למשה טבקמן. הזוג חי בקנדה. משה שהיה שמאלני היה פעיל מאוד בתנועת העבודה בקנדה.

רחל נישאה לקארל (לדעתי היא הייתה כברזיל אך אין לי מידע רב עליהם).

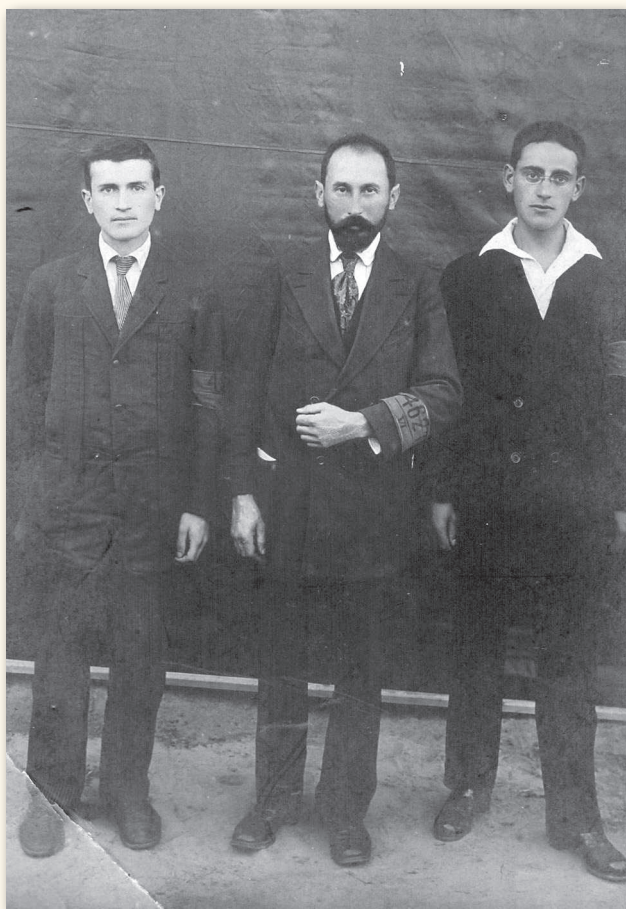

אבי עם אחיותיו בלה, שרה ורחל

שירות הציונות והסוציאליזם - פעילותו הפוליטית של אבי

אף על פי שלמד בבית ספר למסחר, והיה אמון על ניהול מלאי והנהלת חשבונות, משלח ידו העיקרי של אבא היה עיתונאות. הוא היה כתב ופובליציסט בעיתון האידי הסוציאליסטי של ורשה "ארבטר צייטונג" - עיתון העובדים. אבא למעשה היה בין מייסדי העיתון והחל לכתוב בו עוד בזמן מלחמת העולם הראשונה. פולין הייתה בזמן ההוא תחת הכיבוש הגרמני, וקבוצת פעילים סוציאליסטים שאבא הנהיג השתלטו על בית דפוס שכמעט לא פעל והחליטו להוציא עיתון שישקף את הרעיונות שלהם. אבא נכבש כולו על ידי הרעיונות של החופש והשוויון. כשהיה בן 22 הוא נאסר במבצר גרמני יחד עם חברים נוספים בשל פעילותם הסוציאליסטית במפלגה הציונית פועלי ציון שמאל. בתקופה ההיא כבר חיזר אחרי אמא

והם כבר נחשבו זוג. אמא, שהייתה יפהפייה ומחוזרת, למרות פער הגילים ביניהם, התעניינה בו ודאגה לשלומו. כשהיה כלוא בבית המעצר במבצר הגרמני היא באה לבקרו מדי פעם בפעם, וכשהייתה מגיעה, היה מפקד בית הסוהר הגרמני מתפנה מכל עיסוקיו וניגש אליה לתחקר אותה כביכול, ותוך כדי כך מגיש לה סיגריה ואף מצית לה אותה ברוב טקס. שניהם היו מפריחים יחדיו ענני עשן, הוא אולי עם כוונה סמויה כלשהי לגבי אמי, הצעירה הנועזת והיפה, חברתו של האסיר היהודי, והיא למרות שרצתה כבר לראות את אבא, לא רצתה להעליב את הגרמני או להיתפס על ידו כחוצפנית. כך או כך, זו הייתה התקופה בה אמי למדה לעשן ומכאן ואילך לא נפרדה מהסיגריות במשך שנים רבות.

אבי (מימין), בגיל 17 עם שניים
מהבניו למפא"ה, פולין 1917

שנים לאחר שנישאו, כשהייתי ילד כבן 6 או 7 לכל היותר, לקחה אותי אמא בפעם הראשונה לשמוע את אבא נושא דברים בפני אנשי המפלגה בוורשה. אבא עמד על הבמה ונאם, ואני התכווצתי כולי בפחד, חששתי שמא הוא יתבלבל, ישכח מה התכוון לומר, ימעד בלשונו. זה כמו כן לא קרה כי אבא היה מלא ביטחון, וכאדם שהולך לפני המחנה, האמין בכל מילה שיצאה מפיו. בשלב מסוים הוא התמנה כחבר המועצה היהודית העירונית של העיר וורשה.

אפריל 1925, צחיטער צוזאמענסאך פון די יידיש-וועלטלעכע שילדן ("ציש"א") אין פוילן ; אויף דער לינקער זייט די פועלי-ציון-פראקציע. עס זיצן : זיטע רייע — יענה, זיטע רייע פון רעכטס — יוסף ראזען. זיטע רייע פון רעכטס — ש. ראזענבערג, א. שעניצקי, ח. גוטמאן—ראזענבערג, א. שייקא ; זיטע רייע פון רעכטס — יהודית טאפטשא.

כנס מפלגת פועלי ציון בארשה, 1925 (אבי החזית התלווה אנאן)

אבא היה מראשי הקהילה היהודית של ורשה באותן שנים, ולראיה - בתקופה שקדמה לקבלת העצמאות של פולין, היה בין חברי המשלחת היהודית שנקראו אל ראש הממשלה המיועד של פולין, הפילדמרשל יוזף פילסוצקי. פילסוצקי זימן את נציגי היהודים בשנות ה-20 בתקווה שיזכה מהם לשיתוף פעולה הדוק כאשר פולין תזכה לעצמאות בראשותו. לימים עם הקמת המדינה, היהודים הסוציאליסטים פעלו בתיאום עם המפלגה הפולנית שנקראה PPS (ארגון פולני סוציאליסטי).

בין יתר תפקידיו היה אבא נשיא תנועת הספורט של מפלגת פועלי ציון, שנקראה "גויאָזדה" - שם שפירושו המילולי הוא כוכב. הכיוון האידיאולוגי של תנועת הספורט הזאת היה מנוגד לזה של "מכבי". זו שמאלנית והאחרונה - ימנית. אני זוכר את הפעילות הזו של אבי משום שהיה לוקח אותי מפעם לפעם לחזות במשחקי כדורגל של קבוצות מהתנועה.

יהודי פולין בתקופת שלטונו של פילסוצקי (1926 - 1935)

במאי 1926 תפס פילסוצקי את השלטון בפולין בהפיכה צבאית. מטרתו הייתה להביא להבראת החיים הפוליטיים, החברתיים והמוסריים במדינה. היהודים קידמו בברכה את המשטר החדש בתקווה שישים קץ למדיניות האפליה של הממשלות הקודמות. הממשלה הבטיחה לשמור על זכויותיהם של כל אזרחי המדינה ולשים קץ לאנטישמיות הכלכלית הגורמת נזק למדינה. ואמנם בתחילת ימי המשטר החדש (משטר הסנאציה) החל להסתמן שיפור במצב הכלכלי של היהודים והתעמולה האנטישמית פחתה, אך עד מהרה התברר שכגודל הציפייה גודל האכזבה. ה"סנאציה" העדיפה לקדם סוג של התבוללות ממלכתית, תוך התעלמות מהמפריד בין אורחות חייהם של האוכלוסיות השונות במדינה. כמו כן, הוחל בשינוי סדרי השלטון, הפחתת סמכויותיה של הרשות המחוקקת בדרך שהובילה לכינון משטר אוטוקרטי והחלשת המשטר הפרלמנטרי. הצירים היהודים בבית הנבחרים הפולני, הסיים, מחו נגד השינויים הללו, בידיעה שהצלחת מאבקם לשוויון זכויות תלויה באיתנותו של המשטר הדמוקרטי, אך כוחם הלך ופחת. בבחירות לפרלמנט ב-1928 וב-1930 מספר הנציגים היהודים בסיים ירד באורח ניכר. המשבר הכלכלי שפרץ ב-1929 והאינפלציה הקשה פגעו קשות במפרנסים היהודים, שרוב עיסוקם היה במסחר ובמלאכה. במצב הקשה ממילא הם אף נדחקו מענפי הפרנסה המסורתיים כתוצאה מהתארגנות קואופרטיבים פוליניים שנמנעו מקבלה של חברים יהודים, ומשיטות מונופול שהביאו לאפלייתם בעיסוקים השונים. מספר מחוסרי אמצעי הקיום מבין היהודים הגיע בתחילת שנות ה-30 לכמיליון נפש.

בהדרגה עבר שלטון ה"סנאציה" של פילסוצקי, שהתנגד למעשי אלימות נגד היהודים, לתמוך בחרם כלכלי אנטי יהודי. הלכי הרוח אף הושפעו מעליית הנאצים בגרמניה ומחתימת חוזה אי-התקפה בין גרמניה לפולין ב-1934, אשר עודדו את החוגים הלאומניים הפולנים להגביר את מדיניותם האנטי-יהודית. החוקה החדשה של פולין שאושרה ב-1935 תאמה את אופיו החדש של המשטר, תוך מתן סמכויות מופלגות לנשיא והצרה גוברת של החיים הדמוקרטיים במדינה. במחצית השנייה של 1935 העלו מחדש אנשי ה"סנאציה" בסיים, מול מחאה חריפה של הנציגות הזעירה של היהודים שנותרה לעמוד בפרץ, הצעה לביטול השחיטה הכשרה, בטענה שהיא בלתי הומנית ופוגעת בכללי ההיגיינה, נימוקים שהסוו למעשה את המגמה לנישול כלכלי של היהודים, שחלקם בעסקי הבשר היה רב.

באותה שנה, 1935, בעקבות ההסטה השיטתית של חוגים לאומניים, התפשט גל האלימות נגד יהודים ברחבי המדינה. בפוגרום בעיירה פשיטיק במרס 1936 נתקלו הפורעים בהתנגדות של היהודים. בית המשפט שבו התנהל המשפט, הקל בדינם של הפורעים והאשים דווקא את היהודים בכך ש"עמדתם האגרסיבית פגעה באיכרים וגרמה למהומות". עוד הואשמו היהודים, כי בתגובתם פגעו בכבוד האומה הפולנית. הממשלה, מצידה, טענה שאין להפעיל אלימות פיזית נגד איש, אך המשיכה לתמוך במאבק ובחרם כלכלי כלפי היהודים, והלגיטימציה שנתנה לאלימות כלכלית הזינה את האנטישמיות שהלכה וזקפה ראש יחד עם גלי הלאומנות הגואים.

מתוך: מרכז המידע אודות השואה, יד ושם, ביה"ס המרכזי להוראת השואה, מאת שלמה נצר

אבא הרבה לנסוע בכל רחבי פולין כדי להרצות על ציונות ועל סוציאליזם, אך גם הבית שלנו היה אתר מפגש חשוב לאנשי המפלגה, אבן שואבת שאליה הגיעו אנשים רבים מרחבי פולין וגם מישראל. פעם אחת שהה אצלנו אדם בשם פנחס שניאורסון שהגיע מישראל. שניאורסון היה איש ארגון "השומר", שהיה חברו הקרוב של יוסף טרומפלדור לפני נפילתו. הוא סיפר להוריי שלמעשה טרומפלדור נתן הוראה שאם יקרה לו משהו, שניאורסון ימלא את תפקידו כמפקד "השומר" בכפר גלעדי. כשהגיע אלינו הוא לן במיטה שבמטבח ולאחר זמן קצר הוא חלה. אמא טיפלה בו יפה, הגישה לו בקבוקון עם סירופ וכף של תרופה, אך הוא במקום זה לקח את הבקבוקון ושתה את כולו בבת אחת. מצבו כמובן הורע מאוד והוא כמעט מת מהתרופה ולא מהמחלה... בסופו של דבר הוא החלים למזלו, וגם למזלנו... גם בישראל, לאחר שעלינו ארצה, המשיך שניאורסון בקשרי ידידות חמים עם הוריי.

מעורבותו של אבי במפעל לעלייה ב' - העלייה הבלתי לגאלית

פרט לעבודתו כעיתונאי, לא הייתה לאבא כל פרנסה אחרת, אך זה לא הפריע לו להקדיש זמן ומאמצים רבים במסגרת הפעילות הציבורית שלו. בין היתר היה אבא פעיל מאוד גם בארגון ההעפלה לפלשתינה, בניסיון להתמודד איכשהו עם הגזירות הדרקוניות של הספר הלבן, וכל זאת עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה.

אבא דאג לצד הלוגיסטי של שכירת האניות ושל כל התיאום הכרוך בארגון הקבוצות, בהעברתם לנמלים, בהעלאת קבוצות המעפילים אל הסיפון, בדאגה לתעודות לנוסעים - אלו שהיו בעלי סרטיפיקטים (אשרות כניסה לפלשתינה) ואלו שלא היו בידיהם היתרי עלייה רשמיים. כל הפעילות הזאת של אבא נעשתה כמובן בחשאי ובאופן מחתרתי. מדי פעם היה נעדר מהבית לכמה ימים, נוסע לרומניה, להונגריה וליוון, כדי לשכור שם ספינות. הוא שכר שם כלי שיט וארגן עולים לעלייה, ולמי שלא היו סרטיפיקטים דאג לתעודות תייר פיקטיביות. מלבד המשא והמתן עם גורמים שונים לצורך שכירת הספינות היה עליו לדאוג לציודן, להתקין בהן דרגשי שינה ומתקנים שונים אחרים כדי לאפשר לעשרות הנוסעים תנאים סבירים ככל שניתן. כמו כן היה עליו לפעול לאיסוף ולריכוז קבוצות העולים וליצירת תנאים הולמים שיאפשרו את הברחתם מהארץ בלי שיעוררו חשד ובלי שייתפסו, דבר שהיה כרוך בסיכונים ובמתן שוחד לגורמים שונים. שנים רבות לאחר מכן, מידי פעם היינו פוגשים בישראל אנשים שאבא סייע בעלייתם לארץ, בין היתר של קפלנסקי מנווה מונסון.

בכל פעם שאבא היה חוזר מאחת הנסיעות האלו היה מביא מתנה לאמא - פעם חולצות רקומות מרומניה ומיוון, ופעם תכשיט אתני כלשהו שאין למצוא בפולין. אני זוכר שאמא הייתה מראה בגאווה לחברותיה את החולצות המיוחדות שקיבלה מאבא. היא ודאי העריכה הן את הפריטים המיוחדים עצמם, הן את טעמו הטוב של בעלה, ולא פחות מכך את תשומת לבו, את החיבה והטוב שהוא מרעיף עליה ועל כך שחשב עליה מרחוק.

הזכור עם ישראל אחי

מסעות הוריי לפלשתינה

הפעילות המפלגתית של אבא בתנועה הציונית, ופעילותו המחתרנית בארגון ההעפלה הבלתי לגאלית לפלשתינה, כללה מן הסתם קשרים עם מנהיגים ואנשי מפתח ציוניים שישבו בארץ. כמה מאלה, כאמור, התארחו אצלנו בבית או נפגשו עם אבא כשהגיעו לפולין לפני פרוץ המלחמה באירופה. חלק מהאנשים הללו, כמו פנחס שניאורסון שהזכרתי קודם לכן, הפכו לידידים קרובים של הוריי, ומלבדם היו להם עוד ידידים מוורשה וסביבותיה, שהיו שותפים לרעיון, שהחליטו לעלות לישראל במהלך שנות השלושים. כדי לפגוש את החברים הללו, וייתכן שגם כדי לגשש ולברר היתכנות לעלייה - נסעו הוריי לבקר בפלשתינה יותר מפעם אחת בשנים שלפני המלחמה. לגבי נושא העלייה - להורים שלי היה ברור שהם עתידים לקבוע את משכנם בארץ, וזאת למרות שהרבה יותר פשוט וקל היה להם להגר לארצות הברית ולהצטרף לאֶחָיו של אבא שכבר השתקעו והתבססו שם. אך אבא וגם אמא דבקו באידיאלים הציוניים שלהם, שבהם לארץ ישראל היה שמור תפקיד מרכזי.

הוריי במיקור הפולני, 1932

כך או כך, כשהוריי נסעו לישראל, הם השאירו אותי ואת אחי בוורשה. כיוון שסבתא פסיה כבר הייתה מבוגרת מכדי להשגיח עלינו, היו צריכים לדאוג למטפלת ולמבשלת שתדאגנה לכל מחסורנו. העדיפות הראשונה הייתה למטפלת דוברת יידיש, אבל אבא התעקש שלא תהייה זו סתם יידיש מדוברת, אלא יידיש טובה, שלא לקלקל חלילה את שפת האם המשובחת שלנו. דוברת יידיש משובחת כזו לא נמצאה וכברירת מחדל לא נותר להוריי אלא להעסיק מטפלת פולניה. את זו כמובן, ניתן היה למצוא ביתר קלות, ואכן כאשר ההורים נסעו, הגיעה אלינו אישה שעיימה תקשרתי בפולנית בלבד. כשההורים חזרו הם התפלאו ממש עד כמה השתפרה הפולנית שלי, ועד היום אומרים לי שאני מדבר פולנית טובה. אותי שמחה יותר העובדה שהמטפלת הרשתה לחברים שלי לבוא לישון אצלנו כדי שלא ארגיש בחסרונם של ההורים.

בבית הספר, בקייטנה עם חברים ומול הגויים

כשהייתי כבן 6 וחצי חליתי בדלקת ריאות. הרופאים אמרו שיש לי כתם בריאות וכדי להתחזק עליי לאכול מאכלים רוויי שומן וחמאה. עוד אמרו להוריי שכיוון שאני עומד להתחיל את חוק לימודי, הם צריכים למצוא לי בית ספר שבו יש מעט תלמידים בכיתה. אולי כדי לא לחשוף אותי להידבקויות ומחלות. אחי ישראל למד בבית ספר יהודי שהתנהל ביידיש, ואותי שלחו לבית ספר עברי שנקרא "יהודייה", שבו לימדו בעברית ובפולנית. בית ספר זה היה מיועד בתחילת דרכו לבנות בלבד והיו בו כעשרים בנות בכל כיתה. כשאני נכנסתי ללמוד בו הייתה זו השנה הראשונה שבה הותרו לימודים גם לבנים. זה היה המפגש הראשון שלי עם השפה העברית, שכן בבית דיברנו יידיש בלבד, וכאן למדתי את המילים הראשונות שלי בשפה. כיוון שבית ספר זה עדיין היה מזוהה יותר עם בנות - מצאתי עצמי כתרנגול יחיד בלול... כבן יחיד בכיתה כל הבנות חיזרו אחריי, וכאשר חזרתי הביתה ביום הראשון ללימודים באתי בשמחה לאמא והכרזתי בגאווה: "אמא, יש לי שלוש כלות..."

בילדותי לא היו לי חברים גויים כלל. רפאל רייס היה חברי הקרוב בוורשה, והעובדה שאביו היה תומך מפא"י ואבי שמאלני יותר - לא הפריעה לנו. החברות עמו נמשכה גם בארץ, בין היתר משום ששנינו למדנו בכיתה אחת. לימים נעשה רפאל פרופסור ומנתח כירורג בכיר בבית החולים בילינסון.

חבר נוסף שלי היה שאנן לנט. אביו הירש היה חבר טוב של אבא. משפחתו של שאנן כבר עלתה ארצה וקבעה את משכנה בנווה שאנן בתל אביב. שאנן נולד בארץ ונקרא כך, מן הסתם, בהשראת שכונת מגוריו. היה לו גם כלב שקראו לו נווה, ושניהם יחד היו נווה-שאנן. למרות השמות הישראליים, המשפחה לא נשארה בישראל וחזרה לפולין. הסיבה לכך הייתה שהירש היה שמאלני מאוד והעריך שמאירופה, מפולין או מרוסיה, יהיה לו קל יותר להשפיע מבחינה פוליטית ולעשות נפשות לרעיונות הסוציאליסטיים-קומוניסטיים שבהם החזיק. הירש עבד בוורשה כנהג ברכבת החשמלית והיה פעיל מאוד בתנועה הציונית. שתי המשפחות, שלי ושל שאנן, היו מיוחדות מאוד, ולמרות שהוא היה מבוגר ממני בשנתיים, נרקמה בין שנינו חברות. שאנן ואני נהגנו לצאת יחד לחופשות עם בני המשפחה שלנו, האימהות שלנו היו חברות טובות. יצאנו יחד לטיולים בהרים מחוץ לעיר, ובילינו זמן רב בנעימים.

לימים, בתקופת הכיבוש הגרמני, כאשר כבר נסנו מפולין והגענו בבטחה לארץ, נלכדה משפחת לנט בגטו בוורשה. גם בקרב מנהיגי הגטו, הירש לנט היה בעמדת מפתח ושימש כמפקד פלוגת היהודים הלוחמים בגטו, מטעם מפלגת פועלי ציון שמאל. היה זה ארגון מחתרתי שהתכונן לקראת המרד, לצד שאר הארגונים המחתרתיים. שאנן היה אז כבן 17 ובאחד מימי המרד, הוא יצא מהבונקר בו ישב, שני אקדחים שלופים בידו, אותם כיוון לשני חיילים גרמנים, והרגם. הוא כמובן שילם על המקרה הזה בחייו, מיד הגיחו לעברו מספר

חיילים גרמנים והרגו אותו במקום. גם הירש ואשתו נהרגו במהלך המרד. זה היה סופה העצוב של משפחת לנט.

ניצני האנטישמיות קרבים גם אלינו

במחצית השנייה של שנות השלושים בפולין, האנטישמיות שהייתה מתונה יותר, אם כי רחשה מתחת לפני השטח, החלה לזקוף את ראשה לקראת סוף ימי שלטונו של פילסוצקי וביתר שאת לאחר מותו, בשנת 1935. גם אני כילד, נתקלתי בה יותר ויותר ככל שגדלתי בשנים. היות שאמי הייתה פעילה בארגון מחנות הקיץ של הנוער היהודי והייתה גם יוצאת לשם כדי להשגיח מקרוב על מה שמתרחש - יצאתי איתה כמה פעמים לעיר הקיט זקופנה. אמא עבדה שם קשה והייתה טרודה ואני הסתובבתי לי באזור, נהנה מהאוויר והנוף. אבא היה מגיע מדי פעם לבקר אותנו, אם סדר היום שלו לא היה צפוף מדי. יום אחד שוטטתי לתומי באחת החורשות סביב המחנה ולפתע נגלו לי נערים מקומיים שהחלו לצעוק לעברי, "יהודי! יהודי!" ולהאשים אותי שאני כביכול יידיתי אבן על אחד מהם. זה היה שקר גמור כמובן, אבל אני נבהלתי כהוגן, כי הבנתי שהם מנסים לטפול עליי אשמת שווא שתהיה הצדקה להתקפה נגדי. באותה תקרית לא אירע דבר, כנראה נשאתי את רגליי וברחתי משם, אבל מאותו רגע פחדתי לצאת לבד אל החורשה, כדי שלא להיתקל בהם.

אפיזודה נוספת שזכורה לי הייתה נאום שנשא אבא בפני קהל חברים בגמינא (נציגות הקהילה היהודית בעיריית ורשה). אבא כדרכו דיבר בידיש, אלא שהפולנים בעירייה ששמעו כי הוא מדבר בשפה יהודית כעסו מאוד וראו בכך גילוי של חוצפה, צעד פוגעני וממריד מצידו. היו כאלה שהקצינו ממש ואף איימו על חייו באופן ישיר או בעקיפין. אבא התלונן כמובן וביקש הגנה מהשלטונות והם נענו וציידו אותו באקדח להגנה עצמית.

בהמשך לכך, ליד הבית שלנו, באזור שבו היו יהודים רבים, הציבו צלב גדול, מעין פרובוקציה, ומרגע שהוצב שם התקבע מנהג לפיו כל הגברים הנוצרים שעוברים על פני הצלב מתבקשים להסיר את הכובע לפניו. כילד יהודי לא עשיתי כך כמובן, אבל פעם אחת כשעברתי שם, פרחים פולנים שהסתובבו ברחוב חטפו לי את הכובע. רצתי חזרה הביתה בוכה וסיפרתי לאבא מה קרה. "אל תבכה", אמר לי, "בוא איתי, אני ארד אליהם ואראה לך איך הם מחזירים לך את הכובע שלך תוך שנייה." והוא אכן ירד לרחוב כשהאקדח שלו בידו, מצא את החבורה והתעמת איתה. "מי שלקח את הכובע של הבן שלי שיחזיר אותו מיד", איים ונפנף באקדח שלו באוויר. זה היה כמובן איום בלבד, אבל מיד, תוך שניות, התחילו הפולנים להתקהל במקום והם צעקו לעברו: "יהודי רוצח פולנים!" בקול הולך וגובר. אבא נבהל, תפס בזרועי ואמר לי: "טוב, בוא נעזוב את זה עכשיו, נשכח את הכובע שלך ונעלה הביתה."

המקרה הזה זכור לי במיוחד משום שהייתי עד לאוזלת היד של אבי. אבא היה האדם המשמעותי בחיי, גבר מבוגר, מיוחד וחזק וכאשר נותר חסר אונים הוא והאקדה שלו, מול חבורת בנדיטים קטנים, שהרגישו חופשי להציק לילד קטן מהם, ומול התקהלות של קהל מוסת, הוא חש בחוסר אונים אל מול החוקים במדינה שאותה ראה כבית. השנאה נגד היהודים, תמיד הייתה מושרשת עמוק בפנים, אך עתה, באווירה ציבורית ומתוך לגיטימציה שקטה של השלטונות - הפכה גלויה וחסרת רסן יותר ויותר והפקירה את דמנו. כבר מילדות נתקלתי באנטישמיות - לא פעם ולא פעמיים, ולכן אין זה פלא שלא היו לי חברים פולנים, אך האירוע המסוים הזה נחקק בזיכרוני כשיא של איום. לדאבוני זו הייתה רק ההתחלה, רמז קטן לסערה ההרסנית שעמדה להתרגש עלינו.

עם הורי האתר הנלפס בקופנה, 1934

פרק ב'

עם פרוץ המלחמה

(1939)

הבריחה מזורשה המופצצת

הייתי בן 10 בערך כשפרצה מלחמת העולם. ב-1 לספטמבר 1939 פלשו הגרמנים לפולין במפתיע, בלי להכריז מלחמה, ובתוך שבוע בלבד היה הצבא הפולני כלא היה, לאחר שרובו הושמד בתנועת המלקחיים של הכוחות הגרמניים שהלכו והתקדמו לכיוון זורשה. כבר ב-7 בספטמבר הגיעה דיוויזיה גרמנית לפאתי זורשה. ההתקפה הגרמנית הראשונה על הבירה נערכה ב-9 בספטמבר, והחל מ-14 בספטמבר העיר הייתה נתונה במצור, אולם עד ל-24 לחודש נהדפו כל ההתקפות הגרמניות על העיר. ב-25 בספטמבר החלו הגרמנים בהפצצה והפגזה של הבירה הפולנית ללא הבחנה. ב-28 בספטמבר נכנעה העיר לבסוף עקב תנאי החיים הקיצוניים בעיר והיעדר אספקה.

כשהגרמנים התחילו להפגיז את העיר היינו בתוכה. זוכר אני היטב את ההפצצות ואת הפאניקה והחרדה שאחזו בכולם. כולם הבינו שהגרמנים עומדים לפלוש לעיר והסכנה שצפויה מהם הייתה ברורה. אינני יודע איך בדיוק זה התאפשר, אבל תוך כדי המצור, ומאחר שהרצון לברוח היה משותף לכולם, החלה התארגנות של חילוץ בעזרת משאיות. לכל משפחה הותר לשאת מזוודה אחת בלבד, כדי לא להכביד על המשאיות, ולי נאמר שאוכל לקחת אתי רק דבר אחד. מכל הצעצועים והמשחקים שלי בחרתי באלבום הבולים, היו בו בולים רבים שאבא הביא לי מחו"ל, והוא היה משמעותי מאוד בשבילי וגם לאמא. אבא נאלץ להישאר בזורשה הנצורה כדי לסייע לעוד יהודים להימלט, ואחי, ישראל, התבקש להישאר איתו. אמא דאגה מאוד לשלומם, וביקשה מישראל, שהיה אז בן 17, שישמור על אבא.

כרטיס התאווז'ה מ-1939

אין לי מושג מי ארגן את מסע המשאיות וכיצד, אך זכור לי מראה המשאית: רכב כבד וגדול, שבתוך חלקו האחורי הונחו זו על זו כל המזוודות ומאחוריהן ישבו הנוסעים על גבי שני ספסלים ארוכים לאורך המשאית. הילדים שהיו על אותה משאית התרכזו בחלק הקדמי ושיחקו יחד. התחבאנו בין המזוודות, שכבנו עליהן, השתעשענו... העניין נראה לנו אז כמו הרפתקה אחת גדולה, בלי להבין באמת היכן אנו נמצאים. כיוון הבריחה היה מזרחה, לעיירה מסוימת מחוץ לוורשה, שם היינו אמורים לחכות לאבא ולישראל. שיירת המשאיות עברה בתוך כבישים ובין דרכים שהיו מוצפות באנשים, שכמונו ברחו מוורשה. חלקם צעדו ברגל, אחרים במכוניות, והיו שנעו כשהם רכובים על סוסים רתומים לעגלות. מעולם לא ראיתי תהלוכה המונית שכזו, ובעיניים קרועות של ילד בן 10 הסתכלתי החוצה בתמיהה: נראה היה לי כאילו מיליוני אנשים, נחילי אדם, מציפים את הדרכים.

כבר בתחילתה של הנסיעה היה ברור שהיא לא תהיה נעימה וחלקה. מדי זמן מה נשמעה שריקה של מטוסים מעלינו, שלא חסו על האוכלוסייה האזרחית והמטירו על השיירות בדרכים אש תופת. כשזה קרה, המשאית הייתה נעצרת מיד, ואנו קפצנו ממנה ונשכבנו עם ידיים על הראש בתעלות לצד הכביש עד יעבור זעם. לא פעם קרה שאנשים שהתנהלו בכלי רכב נאלצו לנטוש אותם משום שאזל להם הדלק ובמצב הזה לא הייתה כל אפשרות להשיג דלק נוסף. אלה השאירו את המכונית שלהם באמצע הכביש, הפקירו אותן, והמשיכו בנתיב המנוסה ברגל, והכול כדי להתרחק ככל שאפשר מפגיעתם הרעה של הגרמנים. המשכנו לנסוע כך שעות על שעות, עד שבאמצע הלילה הבא הגענו לעיירה שהייתה היעד שלנו. אלא שהעיירה

הזו בערה כולה, כל הבתים בה היו אחוזי אש. המראה היה נורא. כשראה נהג המשאית שזה המצב, לא נעצר אפילו לרגע. "אני ממשיך" אמר לנו והמשיך לנסוע מזרחה.

העיירה קובל - תחנה ראשונה בנתיב הבריחה

המשכנו בנסיעה, ובסופו של דבר הגענו לעיירה אחרת ששמה קובל באזור ששייך היום לבלארוס. היו אלה הימים שאחרי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, שבמסגרתו החליטו רוסיה וגרמניה על חלוקה ביניהן של אזורים במזרח אירופה, ובהם גם פולין. החלק המזרחי של פולין, שבו שכנה קובל, היה שייך על פי ההסכם לרוסיה, והמערבי - לגרמניה. כעת היינו מחוץ לתחום הסכנה המידית, בשטחי רוסיה. הנהג של המשאית שלנו קיבל את שכרו ונעלם, ואנחנו עם המשפחות האחרות נשארנו בעיירה, שחלק ניכר מתושביה היו יהודים, והתחלנו להתמקם בה איכשהו. אינני יודע בדיוק איך שמרה אמא בימים הללו על קשר עם אבא. לשמחתנו לא היה גבול כאשר אחרי כמה ימים אבא וישראל הופיעו בקובל פתאום בעגלה רתומה לסוס. עמם הגיעו עוד כמה חברים של אבא מהמפלגה, שעשו בדרך זו את הדרך מוורשה לקובל. בקובל הצלחנו לשכור בית בודד קטן. בעסקת חבילה עם הבית הושאר לנו בחצר סוס, שלא ידענו מה לעשות בו. הסוס שננטש כך הסתובב לו חופשי בעיירה, עד שחיילים רוסיים שהסתובבו מדי פעם באזור תפסו את אבא ואמרו לו ברוסית: "חבר, הסוס שלך ברח, תקשור אותו", ולאבא ולנו לא נותר אלא לקחת לקשור אותו בחצר ולדאוג לו. לבסוף נקשרנו אליו, ונוסף אליו אימצתי לי גם שני כלבים משוטטים. החיים באזור הכפרי היו שונים לחלוטין מחיי העיר שהכרתי, והיו בכך גם צדדים חיוביים.

נשארנו בקובל במשך כמה חודשים, ובינתיים הגיעו למקום פליטים נוספים. כיוון שהתכוונו לשהות בעיירה עד להודעה חדשה, התחלתי ללמוד בבית הספר המקומי, יחד עם בני המקום, יהודים וגויים כאחד. כאן למדתי לקרוא ולכתוב רוסיית. ספרים לא היו לנו, אך החוברות שחולקו לחיילים הרוסיים שבהם נפרשה "הקונסטיטוציה" שלהם, ושאותן חילקו החיילים לתלמידים, שימשו לנו כספרי לימוד לעת מצוא.

ביום בהיר אחד נכנסה מנהלת בית הספר לכיתה ובישרה לנו שעלינו, בין כל יתר התלמידים, להסתפר קצוץ מפני שבית הספר סובל ממכת כינים. "מי שלא יבוא מחר מסופר", איימה, "יזכה לתספורת הולמת כאן, בבית הספר". כשחזרתי הביתה העברתי לאמא כמובן את ההוראה של המנהלת, אבל לאמא היו כנראה דברים חשובים יותר באותו הזמן והיא שכחה לספר אותי. כעבור יומיים, כשרוב רובם של הילדים סביבי מסופרים למשעי, ואני מתהדר במחלפות בלונדיניות די ארוכות ויפות - הושיבו אותנו, כל הילדים שלא הסתפרו, כמבוקש, ואז ילד גדול, הגיע עם מכונת תספורת, ובכמה משיכות ארוכות של המכונה על ראשי הוריד לי הכול. הגעתי הביתה בדמעות ובאתי לאמא שלי בטענות: "היית צריכה לדאוג שיספרו

כך נראיתי לאחר 133pe
את מהפכת ראש

אותי, הרי אמרתי לך, ולא דאגת לי בכלל ובגלל זה גזרו לי את כל השיער...". היה זה אירוע לא נעים ועובדה שאני זוכר אותו יותר מדברים אחרים. ייתכן כי זה סימן שמעבר לזה לא נתקלתי בסכנות מיוחדות בקובל ועם אמא ואבא הרגשתי מוגן ובטוח. הכול נראה לי עדיין כמו הרפתקה מעניינת, משחק ילדים.

נשארנו בקובל די הרבה זמן ובשלב מסוים הצלחנו להביא אלינו את סבתא פסיה מוורשה, ואת הדודים ברכה ומשה עם הילדות שלהם. אבא שלי לא עבד במקצועו במשך החודשים שישבנו שם, אך אני סבור שבכל הזמן הזה הוא המשיך להיות

פעיל ומעורב בעסקי המפלגה, גם מרחוק, וכנראה שבמסגרת המפלגה דאגו למחייתו. סבתא התקשתה להסתגל למקום החדש ולאחר זמן מה ביקשה לשוב לביתה בוורשה, היא אמרה שהיא צריכה את המיטה שלה, וכך היה. הדודה ברכה ובעלה עם בנותיהם נשארו בקובל, ולאחר זמן מה הוגלו על ידי השלטונות הרוסים לסיביר. גם הדוד ראובן כנראה חזר לוורשה כעבור זמן מה. בתקופה שלאחר מכן הקשר עמם ניתק ולא יכולנו לדעת מה עלה בגורלם.

גם אנו עזבנו את קובל אולם לא חזרנו לוורשה. יום אחד כשאבא הלך ברחוב, יהודי אחד הצביע עליו ופלט לעברו בכעס: "האיש הזה הוא ציוני, הוא מנהיג במפלגה ציונית, יש לאסור אותו!" מיד הלך והזמין את המשטרה כדי שיעצרו את אבא. הגיע שוטר רוסי, לקח את אבא לתחנת המשטרה והושיב אותו בחדר ההמתנה. אבא ישב שם והזמן עבר, הדקות נקפו, ודבר לא קרה. נראה כי שכחו ממנו לזמן מה. ראה אבי שלא שמים לב אליו, נטל את רגליו ויצא בפשטות רבה מהתחנה וחזר הביתה. אבל האירוע הזה הטריד אותו מאוד, הוא היה נסער כשחזר הביתה כי היה בטוח שכאשר עוצרים מישהו שולחים אותו ואת משפחתו מיד לסיביר. הוא חש בסכנה שמרחפת מעל ראשנו בגלל הפעילות הפוליטית שלו, והבין שעלינו לברוח לכיוון ליטא, שבאותו זמן עדיין נהנתה ממעמד של מדינה עצמאית. תוך ימים ספורים נוצר

סבתא פסיה

קשר, שוב באמצעות החברים במפלגה של אבא, עם מבריה אוקראיני, כדי שיבריח אותנו מגבול רוסיה לליטא. הפעם אבא הוא שיצא תחילה לדרך וזמן קצר אחריו יצאנו שלושתנו. אבל לא היינו לבד אלא חלק מקבוצה קטנה בת שמונה אנשים, כולם יהודים, שאחד מהם החזיק בידו כינור. פחדנו מאוד, ידענו שקשה מאוד לסמוך על המבריהים האוקראינים הללו.

לא אחת הרגו אותם מבריחים את מי שביקש את עזרתם, לאחר שקיבלו את כספם. הסיפורים המזעזעים סיפרו על מבריחים שגם אם לא פגעו ביהודים שביקשו לברוח, שדרו מהם כל מה שהיה עליהם, מכובע ועד שרוך נעל. לבי הלם מרוב פחד כשיצאנו באישון לילה, והידקתי לגופי היטב את האוצר הפרטי שלי - אלבום הבולים.

בדרך לליטא

התחלנו לצעוד בלילה ברגל והדרך התארכה מאוד. זה היה חורף קשה וקר של שנת 1940 ואנו צעדנו על פני אגם קפוא, ופתע, תוך כדי הליכה הרגשתי שהקרח מתחתי נסדק ואני נופל למטה, אל בור מלא מי קרח. למזלי התיק שאחזתי נתפס בשולי הקרח וזה עזר לאחי להבין במהירות מה קרה ולהתחיל לחלץ אותי. במהירות הגיעו עוד אנשים ושלפו אותי, רועד ומבוהל, מבור הקרח.

המשכנו לצעוד בחושך ביערות. בשעות היום היינו מתחבאים כמיטב יכולתנו ובלילה צועדים לעבר הגבול. פעם אחת בזמן שהסתתרנו ראיתי מרחוק דמויות רצות שנושאות שקים גדולים. שאלתי את אמא מי אלה, והיא ענתה שמדובר בגויים שמבריחים מלח, מפני שהמלח בליטא היה כנראה זול יותר מהמלח ברוסיה.

המסע שלנו היה ארוך וקשה וארך ארבעה ימים תמימים. באחד מימי המסע הגענו לעיירה קטנה והמבריח הוביל אותנו לדיר חזירים והורה לנו להיכנס לתוכו ולשכב בלי להשמיע קול. עשינו כדבריו, התיישבנו לנו תשושים מעייפות בתוך צחנת החזירים, ואז אמר לנו האיש "זהו, עברתם את הגבול, מכאן תמשיכו לבדכם". הוא הצביע על שביל שעלינו להמשיך לצעוד בו ועזב אותנו לנפשנו. באותו רגע רווח לנו. האיש אכן הוביל אותנו אל מעבר לגבול, אל מחוז חפצנו, בלי שיחסל או ישדוד אותנו. אף שלסיים את המסע המפרך בתוך סחי החזירים לא היה דבר סימפטי במיוחד, חשנו ברי מזל. בבוקר התברר לנו שהעיירה שבה נמצאנו נקראת איישישוק. בזמן ההוא לא היה בה דבר מיוחד, אך זמן קצר לאחר מכן, ולאחר שהצבא הגרמני פלש לאזור, אירע שם טבח המוני של יהודים.

עם בוקר צעדנו בשביל שעליו הורה לנו המבריח, אך פתאום ראינו שמולנו צועדת קבוצה של חיילים ממשמר הגבול הליטאי. הם הבחינו בנו מיד, כך שלא הייתה כל דרך להתחמק מהם. הם תפסו אותנו ואמרו שייקחו אותנו לתחנת המשטרה המקומית ושממשם ישלחו אותנו למחנה בחזרה לרוסיה. זה היה מפחיד מאוד, אך אמא שלי לא ויתרה. היא ניסתה לדבר על לבו של אחד השוטרים, הסירה מעל פרק ידה שעון די יקר וניסתה לשחד אותו, לשכנעו לקחת ממנה את השעון כדי שייתן לנו ללכת לדרכנו. האיש לקח כמובן את השעון אך לא הראה סימנים שהוא מתכוון לשחרר אותנו. אמא ניסתה להציע לו את טבעת הנישואין שלה, אבל

לזה הוא כבר סירב. "אם אקח טבעת נישואין", אמר, "זה יביא לי מזל רע". לא נותרה ברירה. צעדנו עם השוטר הליטאי. אני לימינו של אחי מקדימה ואמא והשוטר הליטאי מאחורינו. שאר האנשים בקבוצה צעדו אחרינו. השוטר שליווה אותנו היה גס רוח במיוחד, וכדי לזרו את אמא, שהייתה קרובה לאפיסת כוחות הוא דחף אותה בגסות. אחי לא יכול היה להבליג על העלבון הזה. הוא היה חם מזג וניסה להלום בשוטר, אבל אמא עצרה אותו מיד, היא פחדה שהשוטר החמוש יהרוג את אחי ושידלה אותו בכל לשון של בקשה שירפה, שיירגע.

הערב כבר ירד כשהגענו כל שמונת אנשי הקבוצה, אל תחנת המשטרה, ושם, הצליחה אמא לזהות כמה יהודים בין השוטרים הליטאים. חלקם זיהו אותה, כנראה בגלל אבא, שהיה דמות מוכרת, והיא הצליחה איכשהו להעביר להם מסר מתחת לאפם של השוטרים האחרים, ולבקש שייצרו קשר עם אבא שהיה באותה עת בוויילנה, כדי שיעזור לנו להיחלץ מהעניין. למרבה הצער זה לא עזר. השוטרים, גם היהודים שבהם, חזרו ואמרו לנו באופן שנראה לנו די תמוה: "עוד הלילה נחזיר אתכם לרוסיה." ממש לא הבנתי מה הולך, למה הם חוזרים על זה כל כך הרבה פעמים אבל לא עושים כלום. אמא נראתה די רגועה וכשלחשה לי: "אל תדאג, הכול יהיה בסדר", הבנתי שייתכן יש דברים שאמא יודעת ואולי הכול ייגמר בטוב.

עוד באותו ערב הוציאו אותנו השוטרים מהתחנה והצעידו אותנו בחושך מוחלט ברחוב הראשי של העיירה. ארבעה שוטרים נלוו אלינו, שניים מלפנים ושניים מאחור, ולפתע פתאום, כמו לפי סימן מוסכם מראש, נפתחו בבת אחת דלתות הבתים שליד הכביש הראשי, ומהם יצאו אנשים, יהודים, שפרצו אל הרחוב, נכנסו בינינו ובין השומרים, היכו אותם והרחיקו אותם מעלינו. הרגשתי שמישהו תופס בכוח בידי ומושך אותי, נבהלתי מאוד, פחדתי שמישהו מרחיק אותי מאמא, אבל תוך שניות, מצאתי את עצמי יחד עם אמא ועם ישראל בתוך אחד הבתים. ובתוך הבית - חמימות ואור. על שולחן ערוך עם מפה לבנה וחלה של שבת היו מונחים מאכלים מוכרים, ובצד זהרו הנרות. באותו רגע הכול נראה לי כמו נס משמיים. כל מה שקרה רגעים ספורים לפני כן, נראה כמו הצגה אחת גדולה, וברור היה לכול, אפילו לי, בן ה-10 שהייתה כאן התארגנות מקדימה, שהיהודים ואולי גם השוטרים ביימו יחד מחזה ראווה, שבו היהודים מצילים אותנו ולשוטרים המותקפים, אין ברירה כביכול, אלא לתת לנו לחמוק מהם. ייתכן שיהודי העיירה שיחדו את השוטרים שלא יירו עלינו, אינני יודע. כך או כך הבנו שניצלנו, שלא יחזירו אותנו לרוסיה, ועכשיו אנחנו פה, על אדמת ליטא. ושם, בבתים שהוכנסו אליהם, נתנו לנו, לכל שמונת היהודים הנמלטים, לאכול כמו שצריך, לאחר ארבעה ימים שבהם כמעט לא אכלנו דבר.

למחרת הגיע אבא מוויילנה. בזמן הקצר שבו שהה שם הצליח לסדר לנו תעודות זהות ומסמכים מזויפים שיעזרו לנו לצאת משם. בוויילנה הוא יצר קשר עם ארגון של עיתונאים יהודים שסייעו לו בכך. נסענו עמו לוויילנה, ושם החל אבא להפעיל את קשריו ולעשות כל מה שצריך כדי שנוכל להמשיך משם בדרכנו לישראל.

כעבור שנים רבות, נסעתי לביקור שורשים בוולנה והגעתי אל העיירה איישישוק כדי למצוא שם מישהו, אדם אחד או שניים שאוכל להודות לו על שהוריו, דודיו, מכריו, הצילו את חיינו. מצאתי לדאבוני הרב שהעיירה ריקה לגמרי מיהודים. אפילו יהודי אחד לא נשאר בה.

מצבה לזכר יהודי איישישוק

איישישוק - סיפורה של עיירה יהודית

איישישוק היא עיר במחוז וילנה בליטא, השוכנת כ-60 ק"מ דרום-מערבית לוויילנה, על גבול בלארוס. עד השואה הייתה זו עיירה יהודית טיפוסית, שלמעלה ממחצית תושביה היו יהודים שקיימו חיי תרבות וקהילה תוססים.

ב-17 בספטמבר 1939 כתגובה לכיבוש פולין, הוקם בעיירה, כמו בליטא כולה, ועד קומוניסטי שאסר על ההתארגנות הציונית וסגר את בתי הספר העבריים. מאוחר יותר, בעקבות הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, סופח אזור וילנה לליטא העצמאית, שהייתה מדינה "חופשית". עקב כך נמלטו לוויילנה יהודים רבים מפולין ואיישישוק הפכה לעיירת-מעבר בדרכם וריכזה פעילות של מבריחי-גבול שהבריחו יהודים מהגבול הפולני אל ליטא. יהודי אישישוק קלטו את זרם הפליטים וסיפקו להם מקומות לינה, מזון וניירות שיסייעו להם בדרכם לוויילנה וקובנה. במקביל, גברו מאד ההתנכלויות האנטישמיות ליהודי העיר מצד שכניהם.

בראשית יוני 1940 צורפה ליטא לברית המועצות. ב-23 ביוני במסגרת מבצע ברברוסה, נכנסו כוחות צבא גרמניה לליטא וכבשו ללא קרב, בין היתר, גם את העיירה. הכוחות הגרמניים עברו בעיירה בדרכם לחזית. היהודים ישבו ספונים בבתיהם במשך שלושה שבועות, כאשר יום ולילה חולפים ברחובות טורי צבא אדירים ומכל עבר נשמעות קריאות ניצחון ושמחה על מפלת המשטר הקומוניסטי והיהודים.

לאחר הכיבוש הוצבה בעיירה פלוגה שהעבידה את יהודי העיירה הגברים בגילאים 16 עד 60 בעבודות כפייה. בהדרגה החלו היהודים לסבול גזרות שונות כגון ריכוז כל חפצי הערך שלהם במשרדי הפיקוד הצבאי, ועינויים כגון אילוף אנשים להתפשט ברחוב ולנקותו, אילוף יהודים לטבול במי-קרח בנהר, תלישת זקני יהודים ועוד. שיאי ההתנכלות היו שריפת ספרי תורה וציוד מבתי הכנסת, חילול בית הקברות והמקווה. בערב ראש השנה תש"ב צוותה כל האוכלוסייה היהודית המקומית (כ-4,000 איש) להתרכז בבית הכנסת הגדול ובבתי המדרש, תוך איום שמי שיימצא בביתו למרות הצו, יומת במקום. במשך שני ימי ראש השנה הוחזקו היהודים בבית הכנסת הגדול ובבתי המדרש, ללא מזון ומים וללא כל אפשרות לצאת, בעת ששוטרים ליטאים ואנשי איינזגרופן פושטים על בתיהם, בוזזים אותם ויורים בכל מי שנמצא בהם. ב-24 בספטמבר 1941 הוצאו היהודים בתהלוכה לכיוון בית

הקברות הישן של העיירה. ובמשך יומיים בקבוצות של 250 איש בכל פעם, הוצאה כל האוכלוסייה להורג בירי לתוך שוחות שנחפרו על ידם בבית הקברות הישן.

פרופ' יפה אליאך, היסטוריונית וחוקרת שואה, בעצמה ילידת העיירה שניצלה מהטבח, מקדישה חלק גדול מעבודתה לעיירה. בין היתר הקימה אליאך את "מגדל החיים" במוזיאון השואה האמריקני ובו תמונות וקטעי חיים מאיישישוק. בשנת 2003 התכוונה ליצור דגם חי של עיירה, כדוגמה ל"שטעטל" אופיינית בראשון לציון, אך המיזם לא יצא לפועל בסופו של דבר.

מתוך: ויקיפדיה, אישישוק

מסע ההצלה שלנו

המשכנו בנתיב הבריחה שלנו, הרחק מאזורי הקרבות לכיוון המדינות שבשלב ההוא עדיין לא היו בעין הסערה. מווילנה בליטא, נסענו לריגה שבלטביה ומשם המשכנו במטוס לשוודיה. על המטוס עלו פעילים ציוניים כמונו שברחו מאירופה הבווערת, ביניהם משה סנה, שבארץ שימש כראש המפקדה הארצית של ההגנה בשנות הארבעים, ולאחר מכן היה חבר כנסת מטעם מק"י (המפלגה הקומוניסטית הישראלית) בכמה ממשלות ישראל. כמו כן היה איתנו זרח ורהפטיג, אחד מראשי הפועל המזרחי והמפד"ל שבארץ כיהן כחבר כנסת וכשר הדתות.

אינני יודע בדיוק מי עמד מאחורי מבצע הבריחה הזה וכיצד אורגן המטוס וכדומה, אך ברור לחלוטין שזה היה מבצע הצלה ושהוא יועד ליהודים שהיו פעילים ציוניים, ואין ספק שאבא הגיע לכך דרך הקשרים שלו במפלגה ובתנועה, בעוד שאחרים לא יכלו להיחלץ כך מהאזור הכבוש בפולין לשוודיה.

נחתנו בשטוקהולם והתקבלנו יפה. אכלנו שם היטב, כפי שלא אכלנו זמן רב. אני זוכר שולחן ארוך שעליו הונחו מנות שונות של דגים, מאכלים שהשוודים אוכלים, ומיני נקניקים. באחד הימים אבא לקח אותי איתו לחנות כלבו גדולה בעיר וקנה לי סכין פינית, אולר, שהונחה בנרתיק מהודר ומיוחד במינו. שמרתי על הסכין הזאת שנים רבות אך באחד הקרבות במלחמת השחרור שבהם השתתפתי, היא אבדה לי.

מחליטים לעלות לישראל

עוד כשהיינו בשטוקהולם פנה אבא במכתב לאָחיו בארצות הברית וגם לחבריו בפלשתינה כדי לנסות לקבל משני הכיוונים אשרות כניסה לשני היעדים האפשריים. לאחר זמן מה קיבלנו מהמשפחה תצהיר מוכן, חתום על ידי נוטריון, שבו אחיו מתחייבים שהם אחראים לו ולמשפחתו וערבים להם. עם תצהיר זה אפשר היה לקבל בזמנו ויזה לארצות הברית. במקביל התקבלו גם סרטיפיקאטים לכל המשפחה. בשלב זה כששתי האופציות היו פתוחות לפנינו - היה צורך להחליט להיכן מועדות פנינו. אבא לא היסס אפילו לא לרגע. הוא היה ציוני נלהב, שכבר בפולין קיים קשרים עם הארץ. זה היה האידיאל שהנחה את חייו. הוריי בחרו להגיע לארץ. הדרך משטוקהולם לפלשתינה עברה דרך פאריז בטיסה נוספת, אבל בגלל סערת שלג בדרך, נאלצנו לנחות לחניית ביניים באמסטרדם, וכשמזג האוויר נרגע המשכנו ליעדנו. צרפת הייתה עדיין חופשית בזמן הזה, טרם נכבשה בידי הגרמנים, והוריי שכרו חדר קטן במלון. שם קנה לי אבא כובע מיוחד עשוי שעם. "תצטרך את זה", אמר לי, "בישראל חם מאוד ותוכל ללכת עם הכובע הזה".

גם בפאריז היו לאבא מכרים. בלילה האחרון לשהותנו הגיעו רבים מחבריו אל החדר במלון כדי להיפרד מהוריי לפני העזיבה לישראל. החדר הקטנטן במלון התמלא עד אפס מקום באורחים, חלקם ישבו על המיטות, והשאר על השטיח. לפני הפרידה נעטפו הוריי בחיבוקים ובאיחולי פרידה חמים. משם עלינו על רכבת למרסיי, עיר הנמל שתהפוך בתוך שנים ספורות, לאחר השואה, נקודת מעבר עיקרית בדרכם של הניצולים והעקורים מאירופה לישראל. במרסיי עלינו על האונייה שנשאה את השם "פֶטרייה". בידנו אחזנו בסרטיפיקטים חוקיים מטעם המנדט הבריטי, היינו בין אלה שהגורל האיר להם פנים להיחלץ מאירופה השסועה שתוך חודשים ספורים עמדה להפוך לגיהנום עלי אדמות עבור יהודים.

על גורלם של אלו שנותרו מאחור

כאשר משפחתנו המשיכה הלאה אל איישישוק בוויילנה, נשארו בקובל יהודים ברכה ומשה ושתי בנותיהם. הזכרתי כבר שאבא חשש מאוד מהרוסים ומההגליה לסיביר, והוא צדק. בשלב מסוים יהודים רבים בעיר הוגלו על ידי הרוסים, לערבות המושלגות והשוממות של סיביר. גם דודיי ובנותיהם הוגלו לשם. הנסיעה שלהם לסיביר הייתה קשה מאוד, אינסופית, הרכבת דהרה למרחקים עצומים, קילומטרים על קילומטרים, לאורך שבועות רבים. מדי פעם עצרה עצירות קצרות, לתדלוק ולאכילה ושתייה. בעצירות אלו דאגו הרוסים להשקות את הנוסעים ב"קיפרצ'וק", תה רוסי, שהוכן מתוך מחמי מים רותחים שעמדו בתחנות. \

באחת מתחנות העצירה הללו, כך סופר לנו מאוחר יותר, הדודים שלחו את אסתר'קה, בת דודתי, להביא מים רותחים. היא הייתה אז בת 5 בערך והם המתינו לה אך היא לא חזרה, כנראה לא מצאה את הדרך בחזרה לקרון. הרכבת המשיכה לנסוע והילדה נשארה אי שם בתחנה באמצע הדרך. הדודים עם הבת השנייה הגיעו לסיביר בלעדיה, אך הם לא נחו לרגע וחיפשו את הילדה בכל האמצעים שעמדו לרשותם, כתבו לכל מי שיכלו, לעובדי קו הרכבת שאולי מי מהם ראה או שמע על הילדה הקטנה האובדת, ביקשו עזרה מכל מי שיכול היה לדעתם לסייע, אפילו לסטאלין בכבודו הם כתבו מכתב אישי ובו התחננו לעזרה. בכל פעם שנמצאו ילדים נטושים ואבודים בבית יתומים באזור, הם מצאו דרך להשתחרר מעבודותיהם בסיביר ולצאת לשם לבדוק. זמן רב חלף, חודשים, אך הדודים המשיכו לחפש. פעם אחת הגיעו לבית יתומים ושם הבחינו בילדה רזה מאוד, עומדת ומביטה בהם במבט בוחן. מיד הם זיהו את אסתר'קה שלהם שנראתה אמנם שונה, אך כתם לידה באזור הצוואר וגם שירים שאמא שלה שרה לה בילדותה ושנשתמרו בזיכרונה של הילדה, עזרו לזהות אותה. וכך היא שבה לזרועות הוריה.

ברבות השנים חיה אסתר'קה בקיבוץ בית קשת ואף הגיעה לתואר ד"ר בספרות מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים. רוח'לה ואני אף נכחנו בטקס זה.

אסתר'קה סוסק'אין'קי

הבת הגדולה, מנישואיו הראשונים של משה, לא שרדה את תנאי החיים הקשים ונפטרה תוך כדי הנדודים בסיביר. סבתא פסיה היקרה, שרצתה לחזור אל ביתה ומיטתה בוורשה נספתה בשואה. גם יתר בני המשפחה הושמדו. עד היום מוצב ברחוב לשנו, הרחוב שלנו, שלט גדול, המציין את שמותיהם של תושבי הרחוב שנרצחו על ידי הנאצים. גם שמות בני המשפחה שלי מופיעים על גבי השלט הזה.

נסיבות מותה של בת דודי, רות, בתו של ראובן סופרו לי כשהייתי צעיר מאוד. רות הייתה בת גילו של ישראל אחי, בת 24 לערך, כשלחמה במרד גטו ורשה בשנת 1943. לאחר חיסול הגטו היא הצליחה להימלט ממנו, והתגנבה לרכבת במטרה לברוח אל היער ולהצטרף לפרטיזנים. למרבה הצער ברכבת מישהו זיהה שהיא יהודייה, הצביע לעברה ושם היא נרצחה.

פרק ג'

ילדות ונעורים בתל-אביב

(1940-1947)

ימים ראשונים להתאקלמות

אחרי מסע בריחה ממושך שנמשך יותר משנה, שבמהלכו היטלטלנו בין מדינות וערים ברחבי מזרח אירופה ומערבה, הגענו סוף-סוף בחודש מרץ 1940 למחוז חפצנו - אל ארץ ישראל. באותו חודש ממש מלאו לי 11. קבענו את מגורינו בתל אביב, בבית משותף ברחוב זרובבל 10, שנבנה על ידי חברי מפלגת פועלי ציון שמאל, המפלגה של אבא.

היינו דיירי משנה בדירה. בשל המחסור במקומות דיור, הסידור של כמה משפחות הגרות באותה דירה היה מקובל למדי באותה תקופה. המטבח היה בנוי כך שהכיור הפריד בין שני חלקים של משטח שיש, שכל אחד מהם היה בשימוש של משפחה אחרת. את המקלחת חלקנו לפי ימים מוסכמים, לכל משפחה היו כמה ימים בשבוע שבהם המקלחת עמדה לרשותה. היה צפוף ולא פשוט, אך לפחות ידענו שעניין המגורים שלנו מובטח, כי על פי חוק הגנת הדייר, שחוקק על ידי הבריטים, אי אפשר לסלק כך סתם דיירים מדירה שכורה.

אבא החל לעבוד כמנהל חשבונות בבנק הפועלים ברחוב מונטיפיורי. גם במציאת עבודה סייעו לו ידידיו הוותיקים שהגיעו לפנינו לעיר הגדולה תל אביב, וכך גם בארץ אבא המשיך להיות פעיל בפוליטיקה ובמפלגה. מאוחר יותר הוא היה חבר בארגון עולי פולין וכתב מאמרים שונים בעיתונים ביידיש. אבא היה חבר בוועד הפועל של ההסתדרות ובתור שכזה הוא טיפל בענייני העלייה הבלתי לגאלית. בבית לא פעם צחקנו על אבא שהולך עם "בטן מלאה סודות".

עבור אבי, ההגירה והמעבר למדינת היהודים, היו קשים יותר מאשר לנו, הילדים. הוא וגם אנחנו היינו בטוחים שכאן בארץ הוא יגיע לעמדה רמה מאוד, שיטפס ויגיע לתפקיד בכיר בהנהגת בתנועה. אנשים ברמתו, שהיו פעילים בתנועה הציונית בחו"ל כפי שהוא היה, הגיעו לכך. מעבר לזה תפקידי ארגון וניהול היו כמו תפורים למידותיו, אבל החלום הזה לא

התממש. הסתבר שהגענו לכאן בתקופה שבה כל הג'ובים הבכירים במפלגה, נתפסו מהר. אבא גם נוכח שקשה יהיה לו לדחוף עצמו, להפעיל מרפקים ולפלס דרך, ראשית כי לא היה מורגל בכך, ושנית כי הוא הבין שלא יהיה בזה טעם, אנשים שהגיעו לכאן שנים רבות לפניו, כבר כבשו לעצמם עמדות מפתח שונות ונאחזו בהן חזק.

אמא לא עבדה, היא התמקדה בבית ובמשפחה. לימים, אחרי שאבא נפטר, אמא קיבלה עבודה בבנק הפועלים. לאחר הדירה הראשונה ברחוב זרובבל, עברו הוריי לדירה אחרת שבה התגוררו עד יום מותם. בדירה זו, ברחוב פרישמן 49 פינת ריינס הם גרו בסטטוס של דיירים מוגנים ובמשך שנים רבות היו להם שם דיירי משנה ששכרו מהם חדר. בית משלהם לא רכשו מעולם.

אבי עם מנהיגי תנועת פועלי א"י, ת"א, 1945

תלמיד בבית הספר "שלווה" בתל אביב

אחי החל ללמוד בבית הספר המקצועי ע"ש מקס פיין, וגם אותי, שבמשך כל השנה שחלפה לא הייתי בשום מסגרת לימודית, רשמו מיד כשהגענו לבית ספר. אלו היו ימי המנדט וחוק חינוך חובה חנינם עדיין לא היה קיים, ובכל זאת הדבר הסתייע מהר, כיוון שהמנהל והבעלים של "גימנסיה שלווה", מרדכי וילנסקי, היה חבר של אבי עוד מפולין ושניהם היו חברים באותה מפלגה. הוא עזר לי להתקבל ולהיקלט וגם עניין התשלום הוחלק, בשם הידידות משכבר הימים.

די מהר התחלתי ללמוד בכיתה ה' בבית הספר "שלווה" ששכן בשדרות רנ"ק בעיר. למזלי הטוב מצאתי לי מיד חבר, את רפאל רייס, לימים פרופ' רייס, כירורג בבית החולים בילינסון. רייס ידע פולנית מהבית אבל הוא כבר שלט בעברית ולכן הדריך אותי בצעדי הראשונים. כששיחקנו עם הילדים הקפות בחצר, הייתי זקוק לתרגום, והוא היה צועק אליי בפולנית: "תרוץ, תעמוד...!" בפולנית רוץ = לץ', ואחרי כמה פעמים שהוא קרא לעברי כך, החבר'ה הבחינו בצליל ששעשע אותם מאוד, ומאז קראו לי החברים לץ'... לאחר זמן קצר נכנסתי עם כולם לתנועת הנוער. השתלכתי במהירות, למדתי את השפה, והפכתי להיות מעורה ופעיל גם בתנועה. כשבגרנו מעט, בגיל 15 או 16 הצטרפתי לארגון "ההגנה" ובהמשך הייתי פעיל גם בימייה של "הפועל".

הקליטה שלי בארץ הייתה טובה, די מהר היו לי חברים צברים והפכתי להיות חלק מהם. העובדה שהרגשתי כמו צבר ישראלי הייתה משמעותית בעיצוב הזהות שלי. עם זאת לעבר הלא-צברי שלי הייתה בכל זאת השפעה - דיברתי עברית טובה ושוטפת וגם בבית דיברנו עברית, ובכל זאת התקשיתי בכתיבה, היו לי שגיאות כתיב איומות.

בתולדת הנולד, 1942

המלחמה באירופה ואנחנו

כשהגענו לארץ איש לא ידע, גם אנחנו, על ההשמדה השיטתית של היהודים באירופה. חשבנו שהמצב קשה אך לא העלינו בדעתנו אסון לאומי כמו שאירע. בשנה הראשונה שלנו כאן עוד נשמר קשר מכתבים מסוים עם המשפחה של הדודה ברכה בסיביר, אך בשלב מסוים ניתק הקשר עימם ועם כל בני המשפחה של אמא בפולין. כשהחלו הידיעות על ההשמדה להגיע - הדבר השפיע עליה בצורה קשה. אמא הייתה במתח רב, היא ציפתה בכיליון עיניים למכתבים מבני משפחתה שנותרו מפולין, לסימן חיים מהם, וככל שאלה בוששו לבוא, כך גברו דאגתה וחרדתה. נוסף על כל הצרות באותה תקופה אחי ישראל התנדב לצבא הבריטי, ואמא חיכתה למכתבים גם ממנו. אבא היה משוטט לו בבית כמו אריה בסוגר, וטרוד במחשבות על הספינות שבדרך, היו אלה סודות שאותם לא יכול היה לחלוק עם איש, עניינים הרי גורל, שהעיקו וגרמה לו דאגה ומתח רב. לא קשה לתאר את האווירה המתוחה והקשה ששררה בביתנו הקטן, לפעמים המתח היה מורט עצבים ממש. לעומתם אני חייתי את חיי, ביליתי שעות רבות בחוץ, בבית הספר, במשחקים עם החברים. כשהידיעות הקשות על מה שנעשה באירופה התחילו להגיע, היו גם נשמות טובות שדאגו להזכיר לי שאני לא לגמרי מכאן. כמה מהחברה כינו אותי בקנטור "סבון", והיו גם כאלה שאמרו לי: "נשרפו לך הרגליים כשמשכו אותך מהתנור" ועוד "חוכמות" מהסוג הזה. נאלצתי לשמוע גם דברים כאלה אבל בסך הכול לא לקחתי את זה קשה, אולי מפני שידעתי שבסך הכול מחבבים ומעריכים אותי.

ידעתי שכל זה הוא כאין וכאפס לעומת הסכנה הממשית שאורבת לישראל, אחי. ישראל שהתגייס לצבא הבריטי, שובץ ליחידת הנהגים והוצב במצרים. יום אחד הודיעו לגדוד שלו כי עליהם להפליג לאיטליה ולהצטרף אל הכוחות שנלחמים שם בגרמנים. ישראל היה על האנייה ששטה בים התיכון כאשר היא ספגה פגיעה ישירה מטיל טורפדו גרמני. מזלו של אחי שהרס"ר שלהם היה קפדן ובזמן שבו הצוות העביר את השעות בבטלה ובמשחקים על הסיפון, הוא נהג לעבור ביניהם ולפקוד עליהם לחגור חגורות הצלה. אחי נפל למים עם רבים מהלוחמים ושהה שם במשך שעות ארוכות. הכלל בצי הבריטי היה שאם ספינה אחת מתוך שיירה נפגעת, שאר הספינות לא עוצרות כדי לסייע לה, כי כך הן עצמן חשופות לפגיעה נוספת של צוללת האויב. רק הספינה האחרונה בשיירה, אחראית על איסוף הניצולים מן המים. ישראל שהה במים עד שנאסף לבסוף על ידי ספינה בריטית, אך רבים מחבריו, 170 חיילים יהודים שהיו על אותה ספינה, טבעו. מדי שנה ישראל ואני היינו עולים לירושלים, לטקס האזכרה של חיילי הספינה.

המלחמה הרחוקה באירופה לא פסחה גם על ארץ ישראל ועל אלפי חיילים יהודים מהארץ שלחמו במסגרת הבריגאדה היהודית, היא ארבה גם לנו, התושבים של תל אביב השוקקת והעליזה. הייתי בן 11, חודשים ספורים לאחר העלייה לארץ, ושיחקתי להנאתי בג'ולות עם חברים סמוך לרחוב דיזנגוף, כשלפתע פתאום נרעד האוויר. מטוסים איטלקיים חלפו

במהירות עצומה בשמים מעלינו והטילו פצצות על יושבי העיר. פצצה אחת נפלה לא הרחק מהמקום ששיחקתי בו, ואני חיזור ומבוהל כולי, קמתי על רגליי וכל עוד רוחי בי רצתי הביתה.

הפצצת חיל האוויר האיטלקי על תל אביב - ספטמבר 1940

הפצצת חיל האוויר האיטלקי על תל אביב התרחשה ב-9 בספטמבר 1940 במהלך מלחמת העולם השנייה. איטליה הפאשיסטית, שהתייצבה לצידה של גרמניה הנאצית והכריזה ביוני 1940 מלחמה על בריטניה, תקפה מן האוויר את תל אביב, כחלק ממלחמתה בבריטים, שהיו בעלי מנדט על ארץ ישראל. המתקפה התרחשה בשעה 16:12 אחר הצהריים על ידי מפציצים של חיל האוויר המלכותי האיטלקי. היו אלה אותם מפציצים שנשלחו לארבע הפצצות על העיר חיפה באותה השנה, שגם בהן נהרגו עשרות אנשים.

בהפצצה שהתרכזת באזור הרחובות בוגרשוב וטרומפלדור נהרגו 117 אזרחים יהודים, נשים, גברים, ילדים ותינוקות, ונפצעו 83 איש. בתים נהרסו, שריפות פרצו ונותקו קווי חשמל, מים וטלפון. כעבור תשעה חודשים ב-12 ביוני 1941, שוב הופצצה העיר. הפעם נהרס בית האינולידיים ברחוב מרמורק, ונהרגו 13 מדייריו. הגרמנים והאיטלקים נמנעו מליטול אחריות להפצצה. רוב קורבנות ההפצצה בתל אביב נטמנו בקבר אחים בבית הקברות נחלת יצחק.

מתוך: ויקיפדיה

בחודש פברואר של שנת 1943 הגיעו לתל אביב "ילדי טהרן", קבוצת ילדים יהודים שהוברחו מאירופה, הם הועברו מפולין לטהרן שבאיראן ולאחר מכן הועלו לארץ ישראל. גרתי אז עם משפחתי ברחוב פרישמן פינת ריינס, והם שוכנו בבית הפועלות, ברחוב ריינס פינת שדרות הקרן הקיימת. אני זוכר את היום שבו הם הגיעו. הם ירדו מהאוטובוסים שבהם הסיעו אותם ונראו כל כך מסכנים בבגדים הבלויים שלהם. הסתכלנו עליהם בתמלה. הילדים עשו מסע מפרך וסבלו ממחסור במזון. לאחר שהסוכנות היהודית השיגה עבורם רישיונות עלייה משלטונות המנדט הם הגיעו לארץ. מנהלת בית הפועלות בזמנו הייתה חנה צ'זיק, שבנה אפרים היה חבר טוב שלי מהתנועה ובהכשרה הימית.

רות לב - אשת אחי ישראל

באחד הימים, אחרי שהסתיימה מלחמת העולם, נשמעה דפיקה על דלת ביתנו. בפתח עמדה בחורה צעירה אשר הציגה את עצמה בשם רות לב והיא ביקשה לברר האם אנחנו קרובי משפחה. אמא קיבלה אותה בסבר פנים יפות ובשיחה עימה התברר שהיא ילידת פולין שהתגלגלה לרוסיה בזמן המלחמה והגיעה עד סיביר, משם המשיכה לנדוד והגיעה לטהרן בעזרתם של חיילי צבא פולין החופשית (צבא אנדרס), ומשם הגיעה איתם לישראל. בדרך כלשהי, בעזרת אדם בשם צבי קינן שאיתר אותה הצליחה להתחמק מהחיילים כשהייתה בארץ ומצאה את דרכה לקיבוץ רמת הכובש, בו השתקעה. בינה ובין אחי ישראל התלקחה אהבה ובתוך תקופה קצרה הם התחתנו. ישראל עבר לגור עם רות בקיבוץ רמת הכובש ושם הם החלו את חייהם המשפחתיים. רות נכנסה להריון ובשלב מתקדם היה עליה להתאשפז לשמירת הריון בבית חולים "מאיר" בכפר סבא. כאשר נודע לי על כך נסעתי לבקרה, וזמן קצר אחר כך נולדה בתם הבכורה של רות וישראל, חני. אחריה נולד רוני, וזה כבר היה כאשר ישראל ורות עברו לגור בתל-אביב תחילה ברחוב הגשר (היום יצחק שדה) ואחר כך ברחוב סוטין.

בשל העובדה שרות הייתה אישה נעימה ומאוד חברותית, היא הפכה להיות פעילה פוליטית, מילאה תפקידים בסוכנות היהודית ונבחרה לתפקיד מנהלת סניף נעמ"ת ירושלים. ישראל ויתר על המניה שלו בקואופרטיב לצורך קבלתו לקיבוץ רמת הכובש.

עם הזר"א עם אחי ישראל, תל-אביב

אחי ישראל ואני

בתנועת הנוער ובימייה של ה'פועל'

כבר מגיל צעיר, עוד לפני בר המצווה, הצטרפתי עם כל ילדי הכיתה לתנועת הנוער מחנות העולים. מחנות העולים הייתה שייכת בתחילה לקיבוץ המאוחד. היינו נפגשים, בנים ובנות, בצריף התנועה ברחוב ארלוזורוב. המדריך שלנו בתנועת הנוער היה אברהם עופר, ששנים אחר כך כיהן כשר השיכון בממשלת העבודה (הוא התאבד לאחר שהואשם בשחיתות, לא יכול היה לשאת את החרפה שהייתה קשורה לפרסום. אלו היו ימים אחרים...). בתנועה וגם בבית הספר הייתי תמיד עם החבר הכי טוב שלי, אליעזר פוגאץ' - חבר נפש שעמו עשיתי דרך משותפת ארוכה, ליווינו זה את זה כמעט בכל תחנה בחיים, מהילדות, דרך התנועה, הפלמ"ח וחיל הים, בהמשך לימודי המשפטים באוניברסיטה והקריירה המשפטית.

לאחר הפילוג בתנועה הקיבוצית עברתי ממחנות העולים לתנועה המאוחדת במפא"י. תקופת הפילוג הייתה סוערת והוויכוחים בצמרת גלשו גם אלינו הילדים. באחד הימים השתתפתי באירוע של התנועה בקולנוע אסתר בכיכר דיזינגוף. אבא שלי, שעבר שם במקרה שמע אותי נואם, וכשנפגשנו בבית בערב החמיא לי מאוד. "מאוד הרשמת אותי", אמר לי, "יש לך סיכוי להיות פעיל בתנועה, אולי בעתיד תהיה פוליטיקאי, מה אתה אומר?" אינני זוכר מה עניתי לו אך אני זוכר את שביעות הרצון שלו כשראה שהתפוח לא נפל רחוק מהעץ. אמנם לא נעשיתי פוליטיקאי, אך אבא לא טעה הרבה, משום שתחום המשפט, שבו בחרתי כשבגרתי, כרוך גם הוא בביטוי, בחשיבה, בבחירת מילים, לא רחוק מהדברים שהוא הבחין בהם.

ההשפעות שספגתי בבית המשיכו ללוות את דרכי. גדלתי בבית פתוח, חילוני אנטי-דתי במידה מסוימת. משחר ילדותי ספגתי רעיונות של ציונות וליברליזם וגם רוח של פעילות ואקטיביזם. מסיבה זו הצטרפתי כילד לכל יוזמה ולכל התארגנות שפעלה למען מימוש הרעיון הציוני. הייתי חניך ואחר כך מדריך בתנועת הנוער ובהמשך גם בפעילות בימיה של הפועל. מי שמשך אותי לשם היה המדריך שלי בתנועה, יוסף דרור שמו. יוסף, שהיה מבוגר ממני בשנתיים, אהב מאוד את הים. הוא גר בשכונת צריפים באזור הים, מתחת למלון הילטון של היום, ואהב להפליג בסיפורים על הים. הצטרפתי לפעילות של הימייה של הפועל ונכבשתי, אולי משום שגם אני גדלתי ליד חוף ימה של תל אביב ואולי זה קשור איכשהו לרצון להיות קרוב לאבא, שעסק בפעילות סודית במסגרת המוסד לעלייה ב'.

חיבבתי מאוד את פעילויות השיט בים במסגרת הימייה, את הטיפול בסירות והפעלתן. התמדתי וטיפסתי לדרגת מדריך. הדרכתני קבוצות של ילדים ובין היתר גם קבוצת בנות. אני זוכר מקרה אחד שקשור לקבוצת בנות שהדרכתני: הן ישבו וחתרו במרץ בסירה, עד שהגענו דרך הים אל שפך הירקון. מזג האוויר היה טוב, מצב הרוח מרומם והבנות שהרגישו בטוחות בעצמן אמרו שהן רוצות לקפוץ למים. הסכמתי כי לא ראיתי כל סיבה לסרב להן. ואז כולן, בזו אחר זו, קפצו למים עם השמלות והחצאיות שלהן שמיד התנפחו וצפו סביבן

וגרמו למבוכה ולצווחות אך גם לשמחה ולצחוק. זה היה משעשע מאוד. בגיל צעיר מאוד, בן 15 בערך, גויסתי לגדנ"ע תל אביב, שבחלוף השנים היה התשתית להקמת ארגון "ההגנה". ההורים שלי ידעו שאני פעיל אך לא ניסו להניא אותי מכך, איך יכלו לעשות זאת כשהיה ידוע שגם אבא לוקח חלק פעיל בהתנגדות לבריטים ולספר הלבן.

הפעילות נגד הספר האבן, אני בחזית התמונה

מצטרף לשורות "ההגנה"

בגיל 15 הצטרפתי אל שורות "ההגנה". בשעת ערב מאוחרת הובילו אותי עם עיניים מכוסות לבית ספר בדרום תל אביב, ושם בחדר חשוך שבו דלק נר בודד שהטיל צללים כבדים על הקירות, הונחו על שולחן עץ קטן ספר תנ"ך ואקדח, שעליהם הושבעתי לנאמנות לארגון ההגנה ולמטרותיו.

חלק מהפעולות השוטפות שלנו בהגנה הייתה הפצת כרוזים והעברת מסרים. הייתי מוסר הודעות בין גורמים שונים בארגון. המפקד שלי היה יוסי פקר שגר לא רחוק מאיתנו. הייתי מגיע אליו הביתה והוא היה מעביר לי הודעות בעל פה, ומנחה אותי למי להעביר אותן. הבריטים חשדו כי ובאחד הימים אף הגיעו לחפש אצלנו בבית. הם ביקשו תעודות זהות מהוריי וכשלא מצאו דבר, יצאו כלעומת שבאו. נוסף להעברת מסרים היינו גם מתאמנים בירי בנשק קל בתוך מבנים וחצרות של בתי ספר.

אחת הפעולות הראשונות שלי כחבר ההגנה הייתה קשורה להעפלה. אותנו, הנערים, הכינו לסייע בקבלתה של אניית מעפילים שהייתה אמורה לעגון בנמל תל אביב. היינו אמורים לצאת עם סירות לאנייה, להוריד אליהן את העולים ולחתור עמם לחוף. אך המשימה שלנו לא יצאה לפועל, האנגלים קיבלו ידיעות אודות הספינה והם עצרו אותה ותפסו את כל הפליטים. עוצר הוטל בתל אביב וכל הפליטים שנתפסו הועברו למעצר במחנה עתלית.

אמנם לא הצלחנו לסייע להורדת הפליטים מהאנייה אל חוף מבטחים, אך בהחלט מחינו נגד מדיניות הספר הלבן ונגד הבריטים. לאחר שנתפסה ספינת מעפילים בשם "שאר ישוב" השתתפתי בהפגנה גדולה שבה הכנו דגם קרטון של האנייה, שעליה נכתב באותיות ענקיות "לשחרר את המעפילים!" ו-"לתת להם לעלות לארץ!". בתור תלמיד תיכון שפעיל בימייה, הזדמן לי גם לחוות מקרוב את אחד האירועים הדרמטיים ביותר בתקופת המרי נגד הבריטים - "השבת השחורה" שאירעה ב-29 ביוני 1946. הייתי בן 17, בחופש הגדול שבין כיתה י"א וי"ב, כשנשלחתי עם חבריי בימייה של "הפועל" להתנדב בקיבוץ שדות ים, ליד קיסריה. באותה עת היינו עם לוחמי הפלמ"ח בקיבוץ, וקיבלנו הודעה בהולה שלפיה עלינו לברוח ולהסתתר כדי שלא יעצרו אותנו. החיילים הבריטים אכן הגיעו בתוך זמן קצר לשדות ים וחיפשו בקיבוץ מצבורי נשק מוחבאים של ההגנה. זו הייתה פעולה יזומה של הבריטים שרצו לרסק את הפלמ"ח ואת ארגוני המרי ולפרק אותם מנשקם, לאחר ליל הגשרים ופעולות מרי נוספות שגרמו להם נזק רב. חלק מהחברים שנשארו בקיבוץ אכן נתפסו ונלקחו למחנות המעצר של הבריטים. אני הייתי בתוך קבוצה של חברים שיצאה משם בזמן, העבירו אותנו לקיבוץ עין גב. הייתי בר מזל.

בעין גב שהתה קבוצה של לוחמי פלמ"ח שעבדה במשק לפי סידור העבודה שהתקבל אז בקיבוצים - שבוע אימונים ושבוע של עבודה, שבאמצעותו שילמו הלוחמים לקיבוץ עבור מחייתם במשק. במהלך שבוע האימונים השתלכתי בפעילות בתור מאמן ימי, לימדתי אותם איך מפליגים בסירות וכדומה, הייתי משיט את הפלמחניקים סביב הכינרת, בכל פעם קבוצה אחרת.

בהכשרה בנווה-אילן

בשנת 1947 סיימתי את לימודיי בבית הספר התיכון, והדרך מכאן הייתה ברורה למדי; גיוס להכשרה ולפלמ"ח יחד עם כל הקבוצה שלי בתנועה. יצאנו כולנו להכשרה בנווה-אילן בהרי ירושלים, זה היה ישוב שיתופי צעיר שקיבל באותם ימים קבוצת עולים חדשים מצרפת שברחו מהמשטר הנאצי לספרד דרך הרי הפירנאים ומשם בדרך לא דרך המשיכו לארץ. אנו, גרעין ההכשרה, היינו בוגרי תיכון ישראליים דוברי עברית, ושם פגשנו צעירים שדיברו אך ורק צרפתית - מפגש תרבותי מעניין על רקע חיי הקיבוץ.

עם הגיענו נשלחנו לעבוד בסיקול אבנים בהר. חפרנו בורות ונאבקנו בסלעים כדי להכין את הקרקע. אחרי שיישרנו אותה שתלנו בה עצי פרי. כמו כן שלח אותנו הקיבוץ לעבודה בנמל חיפה, שם עבדנו בנשיאה והעברה של ארגזי תפוזים מקרונות הרכבת אל המחסנים. כאשר הגיעה רכבת עם מטען תפוזים, היה המנהל שלנו מטעם הקיבוץ מנסה לאתר היכן הקרון שבו דחוסים הכי הרבה ארגזי פרי, ועל הקרון הזה היינו מסתערים, ונושאים את הארגזים שהיו בו אל המחסנים. זו הייתה עבודה פיזית קשה מאוד.

בהכשרה שירתתי עם חבריי הטובים מהתיכון, כולם היו חבר'ה טובים וערכיים, בוגרי תיכון ובנים למשפחות חשובות וידועות שעמדו בראש היישוב. ביניהם: חברי הטוב אליעזר פוגאץ', שליווה אותי כאמור, כמעט בכל תחנות חיי, אפרים דובינסקי, בן למשפחת צ'יז'יק המפורסמת מקיבוץ חולדה, מוזי ורטהיים, בנו של פעיל בתנועה הציונית ביישוב ולימים תעשיין בכיר בארץ ובעל הזיכיון של "קוקה-קולה" בישראל, וחזי לופבן, בנו של יעקב לופבן. האב היה פוליטיקאי, חבר מפא"י ועיתונאי, שערך את העיתון "הפועל הצעיר" במשך 25 שנים, עד יום מותו. הוא היה מראשי הקו המתון של הפועל הצעיר ומפא"י, וכמעט כל שבוע כתב מאמר פובליציסטי בעיתון שלו, שבו ביקר את הקו האקטיביסטי של ברל כצנלסון ושל בן גוריון. המאמרים שלו היו מושחזים וסרקסטיים, סגנון שהפך אותו לאדם מוערך אך בלתי אהוד בעליל על ידי יריביו במפלגה ומחוצה לה. המתקפות המילוליות שלו לא תמיד עברו בשתיקה. פעם אחת לאחר מאמר ביקורתי כלשהו, בנו של בן גוריון, עמוס, הטריח עצמו אליו, כדי להחטיף לו, פשוטו כמשמעו. חברי חזי היה בן יחיד להוריו, ואביו נפטר בפתאומיות, בן 60 בלבד. חזי, שלימים הפך סופר ועיתונאי בעצמו, אימץ קו פוליטי הפוך לחלוטין לזה של אביו.

אליעזר פוגאץ' חברי הטוב ואני

כולנו, כל החבורה התל אביבית, היינו יוצאי הימיה של הפועל ועסקנו בספורט ימי ובהשטת סירות. הידע והמיומנויות שלנו בתחום הובילו לכך שנשלחנו לשרת בקיבוץ ששכן לחוף ים, קיבוץ נווה ים, שם עבדנו בבית חרושת לשימורי דגים שנפתח בקיבוץ, "עבודה מסריחה", אם נודה על האמת. המקום לא היה זר לחלקנו, שהינו בו שנה אחת לפני כן, לאחר שנמלטנו אליו מעין גב בעיצומה של השבת השחורה.

צם החברים בהכשרה בנוה אילן

חובי ורטהיים ואני על האונייה "קצמה"

השירות על ספינות המעפילים לישראל

בתקופה הראשונה שלנו בנווה ים הרגשנו חוסר סיפוק מסוים. העבודה הייתה קשה, רוטינית ומשעממת, הרגשנו שבאנו כדי לעשות יותר מזה, לסייע באופן יותר משמעותי במאבק הקשה של היישוב בבריטים, הרי לשם כך התגייסנו ל"הגנה". המשאלה שלנו נענתה. באחד הימים הגיעה אל הקיבוץ פנייה מחברת צי"ם, ובה התבקשנו, חברי ההכשרה, לעלות על אוניית הנוסעים 'קדמה', שיוצאת להביא פליטים יהודים שעצורים בקפריסין לארץ. קדמה הייתה אוניית הנוסעים הראשונה של צים, ועסקה בהובלת נוסעים ועולים לארץ-ישראל בחסות הדגל הבריטי.

נרתמנו למשימה בשמחה, בהוראת הפל-ים, החטיבה הימית של הפלמ"ח, ובמסגרת ההכשרה. על האנייה התרוצצו מלחים וגם מלצרים ועובדים שונים וגם אנו - נוסעים אזרחיים לכאורה, ללא מדים. בתעודות שקיבלנו נכתב שהתפקיד שנעשה הוא כתחליף לשירות צבאי, כלומר לכאורה בזה היה אמור להסתכם השירות הצבאי שלנו, מה שכמובן לא היה כך. אביו של מוזי ורטהיים מילא תפקיד של מעין שר העבודה של המדינה שבדרך, והוא זה שהעביר לנו מירושלים, באמצעות מוזי, דרכונים שאיתם יכולנו לצאת אל מחוץ לגבולות המדינה.

כשהגענו לנמל פמגוסטה בצפון קפריסין עזרנו להעביר את המעפילים ממחנות ההסגר של הבריטים אל האנייה שלנו. הם יצאו מהמחנות בקבוצות גדולות, ומהחוף סייעו להם לעלות על ספינות גדולות שבהן שטו אלינו, אל האנייה. באנייה קיבלנו אותם, ליווינו והדרכנו אותם ככל יכולתנו כל הדרך לארץ. המסע מקפריסין לישראל נמשך אז שמונה שעות בערך, ואנו עשינו את המסלול הזה הלוך וחזור כמה פעמים, וליווינו כמה משטים כאלה. המפגש שלנו, הנערים מארץ ישראל, עם הפליטים ניצולי השואה, היה מרגש מאוד. כולנו הבנו מה האנשים האלה עברו, סיפוריהם האישיים נגעו לליבנו ולפעמים גם ניצתו אהבות בין הצעירים הצברים ובין נערות וצעירות שהיו על הסיפון.

ספינות המעפילים שהובאו לקפריסין

מאורעות דמים רוויי שנאה - רגע לפני פרוץ המלחמה

בתקופה בה עבדנו על האנייה קדמה, עבדו על האנייה גם ימאים ואנשי ים זרים, לא מארץ ישראל, אנו כינינו אותם "הזרוקים". הם היו משולי החברה, עבריינים צעירים שלא הצליחו למצוא עבודות ראויות על החוף, ועל כן המוצא היחיד שלהם היה עבודה שחורה כימאים. אנו, היינו בוגרי תיכון, ילדים טובים מתל-אביב, לא תמיד ידענו איך להתמודד איתם ולא פעם פרצו בינינו סכסוכים ומריבות.

פעם אחת הכריזו "הזרוקים" על שביתה. הרקע לדברים היה כזה: במשך תקופה מסוימת הגישו להם הטבחים של האנייה ביצה אחת לארוחת הבוקר במקום שתיים, כפי שהיה רשום בחוזה שלהם. הם ראו זאת כפגיעה בזכויותיהם. השביתה הובילה לכך שהם זכו בביקור של הקפטן, והוא נזף בהם: "הילדים בישראל רעבים מאוד, ואתם עושים שביתה על ביצה אחת במקום שתיים בארוחה?" די מהר הם הבינו שהם הגזימו קצת והסנקציות בוטלו מיד.

ימים ספורים אחר כך, המחאה על זכויותיהם בארוחת הבוקר נראתה כפינוק ילדותי. ב-30 בדצמבר 1947 אירע בבתי הזיקוק במפרץ חיפה טבח שבו נרצחו 39 פועלים יהודים על ידי פועלים ערבים שעבדו איתם ביחד. הטבח בא כתגובה על פעולת האצ"ל שבה נהרגו שישה פועלים ערבים. אחר כך, בפעולת תגמול של הפלמ"ח בעקבות הטבח בחיפה, נהרגו יותר מ-76 ערבים וכן שלושה מהתוקפים. הזדעזענו כששמענו על כך, משום שהטובחים והנטבחים היו פועלי נמל, שעבדו זה לצד זה במשך שנים רבות. הידיעות על הטבח השפיעו מאוד עליי ועל חבריי וגרמו לנו לחשוב על עצמנו. בשיחות בינינו אמרנו זה לזה שאנחנו משחקים כאן בשטויות, נוסעים עם האנייה מפה לשם, מתווכחים על כמות הביצים בארוחה ורבים עם ה"זרוקים". הבנו את גודל השעה, האמנו שאנחנו צריכים לתת מעצמנו יותר בשעה הקשה הזאת, וכך החלטנו שאנו הולכים להתגייס. רצינו להשתתף בלחימה שכבר החלה. ירדנו כולנו כאיש אחד מ"קדמה", וחזרנו אל הפל-ים. לקחו אותנו לגבעת אולגה, משם נסענו להתגייס להגנה במחנה שרונה תל אביב, ומשם נשלחנו, טירונים שזה עתה התגייסו, אל הגדוד הרביעי שנלחם על הדרך לירושלים.

רלצ'ים משפחתיים - עם הז'י" ואחי ישראל בתל-אביב

פרק ד'

בחטיבת הראל של הפלמ"ח מלחמת השחרור

(1948)

מתגייס לצה"ל (מרץ 1948)

בפלמ"ח

כאמור החלטנו לעזוב את ספינות המעפילים לטובת המעבר אל הפרק הבא, הרגשנו שאחרי כל הדרך שעברנו מאז נעורינו בתנועה, בימייה ובהגנה - אנחנו כבר בשלים עבורו - השתתפות בקרבות מול הערבים על האחיזה בשטחי ארץ ישראל, במלחמה שהחלה למעשה חמישה חודשים קודם לכן, מיד עם ההכרזה באו"ם על תוכנית החלוקה. אך עוד לפני כן, היה עלינו לעבור תהליך קצר של חיול ואימון. חזרנו אל הפל-ים, אליו השתייכנו בשלב הזה, ובמשך זמן קצר עסקנו באימוני נשק. התאמנו במבנה על חוף הים, שעד לא מזמן שימש כתחנת המשטרה של הבריטים, אך עתה עם תום המנדט ועזיבת הבריטים, עבר לחזקת פלוגות הפלמ"ח, שאליהן הסתפחנו. בתקופה זו נותרתי עם חברי הטוב אליעזר פוגאץ', לאחר שיתר החברים שנמנו עם קבוצת ההכשרה המקורית שלנו החלו

להתפזר. לאחר שהצטרפנו לפלמ"ח עברנו שנינו לשרונה בתל אביב, אזור הקריה של היום. בשרונה פעלה כבר אז המפקדה הראשית של ההגנה, ובאותם ימים ממש החלו להגיע לארץ מצבורי תחמושת שנתרמו למאבק הציוני על ידי ממשלת צ'כוסלובקיה. ארגוי הנשק הרבים שסייעו לנו מאוד במלחמה, הובאו אל מחנה שרונה ורוכזו שם. שהינו במחנה זמן קצר, ובאחד הימים הוטל עלינו לנקות את הרובים הישנים הללו מגריז, משום שכבר למחרת היה עלינו לשאת אותם עלינו במעלה הדרך לירושלים. באותו יום החלטנו אליעזר ואני לנצל את ההזדמנות ששהינו בתל אביב, כדי לחמוק הביתה ולהיפרד מההורים. עשינו זאת ללא רשות כמובן. המחנה הצבאי בשרונה היה מוקף גדר, אך אנו חפרנו מנהרה קטנה מתחת לגדר וחלנו דרכה החוצה. כך הצלחנו לראות בחטף את ההורים שאותם לא ראינו זמן רב, ועוד באותה הלילה, דרך אותה מחילה השתחלנו שוב פנימה, בלי שאיש יבחין בכך.

בשיירת חולדה, מרץ 1948

למחרת עלינו על אחד האוטובוסים. ידענו שאנו עומדים לנסוע אל קיבוץ חולדה, שם עומדת להתארגן שיירה גדולה שאמורה לפלס את הדרך לירושלים ולשאת לתושביה הנצורים מזון ואספקה. כל אחד מהצעירים שעלו לאוטובוס, החזיק בין רגליו רובה צ'כי. כשהאוטובוס החל בנסיעה ראיתי מבעד החלון אדם מבוגר מנופף לקראתי בכל הכוח. האיש נראה לי מוכר, וכשהתבוננתי בו שוב בריכוז הבנתי שזה אבי, שבא להיפרד ממני שוב, דבר שריגש אותי מאוד. באותה לילה ישנו בקיבוץ חולדה באזור השפלה, ובבוקר למחרת, העלו אותנו על כמה משאיות שנסעו לכיוון שער הגיא יחד עם עוד חיילים שהגיעו לשם מכל הארץ. שיירת חולדה הייתה שיירה מיוחדת שנועדה לפרוץ את הדרך לירושלים ולהביא אספקה לתושבי העיר הנצורים. אלא שהמבצע הזה הסתיים למרבה הצער בכישלון. זו הייתה שיירה כבדה ומגושמת, שהיו בה עשרים ושש משאיות, ארבעה אוטובוסים ושבעה משוריניים, שלוותה על ידי חיילים מהגדוד הרביעי ומהגדוד החמישי של הפלמ"ח, ואנו ביניהם. השיירה יצאה לדרך ביום חורפי וגשום לאור יום, ועל כן הרכבים הכבדים והפגיעים נתקעו בבוץ ליד הכפר הערבי בית מחסיר, בכניסה לשער הגיא, ונתגלו לעיני ערביי הסביבה. הבנו שהתגלנו כאשר ברגע אחד נורתה לעברנו מכל הכיוונים אש כבדה ביותר. לימים הבנו שהיו שם מאות ערבים, חיילי צבא ההצלה הערבי ואנשי הלגיון הערבי שהגיעו מאזור רמלה. הם ירו עלינו מפסגות ההר ואנו נלכדנו על הכביש, מכותרים, בלי יכולת להיחלץ או להגיב. המצב שנקלענו אליו והמראות שנחשפנו אליהם היו קשים עד מאוד: היו נהגים שהחליטו להימלט מהזירה ולהשאיר את המשאיות שלהם עם מנועים מופעלים באמצע הכביש, בלי לתת את הדעת לכך שהן עלולות לחסום את תנועתם של אלו שכן יכולים לזוז. לצד מראות כאלה היו גם גילויי גבורה, אחד הבחורים האמיצים רץ תחת אש, וקפץ אל תוך משאית נטושה שגלגליה נוקבו באש הכדורים אך המנוע שלה עדיין פעל, ונסע עימה על הג'אנטים עד לנקודה שבה הצליח

לפנותה מהכביש. על חלק מהמשאיות, לצד אספקת המזון, הייתה תחמושת שהובלה לקריית ענבים. מעטות מהן הצליחו להגיע לירושלים. במהלך אותו שבוע שכונה "שבוע השיירות" (בחודש מרץ) נפגעו בדרך דומה גם שיירת נבי סמואל ושיירת יחיעם, ועל כן הוחלט שהרעיון של ליווי השיירות כבר מיצה את עצמו, ובמקומו ינסו מעתה ואילך להשתלט על משלטים ועל ישובים ערביים הממוקמים בקרבת דרכים ראשיות, ולאחוז בהם כערובה לשליטה על דרכי הגישה ולאבטחת התנועה בהם.

בקיבוץ מעלה החמישה

לאחר שש שעות של לחימה, וניסיון לחלץ את המשאיות שנתקעו בכוח, שבהן ספגנו 22 אבדות בנפש, ניתנה ההוראה לסגת חזרה לחולדה. אך אותנו, אנשי הגדוד הרביעי הפנו אל קיבוץ מעלה החמישה. בקיבוץ חילקו אותנו לכיתות. הכיתה שלנו הייתה מעניינת מאוד מבחינת ההרכב האנושי שלה. היו לנו שם שלושה ניצולי שואה - דוד שטרן מרומניה, שלום פינקלשטיין ממחנות העקורים בגרמניה ואורי חנוך ניצול מחנה אושוויץ, שני יוצאי תימן - שלום בדיחי ויהודה יעקובי, שלימים הפך רקדן בלהקת ענבל הידועה, אליעזר פוגאץ' ואנוכי - בוגרי תיכון תל אביביים, וגם חבר קיבוץ אחד. את שני ניצולי השואה והקיבוצניק איבדנו בקרבות, אך אליעזר ואני ושלום ויהודה שמרנו על קשר חם במשך הרבה שנים. גם מפקד הכיתה, אמנון כרמי, נהרג בקרבות על הר אדר.

לאחר שנת לילה במעלה החמישה התבקשנו להתפזר על רכס ההרים במעלה שער הגיא כדי לאבטח מגבוה שיירה נוספת שעמדה להגיע. לאחר מכן המשכנו להילחם במשך זמן רב. הלחימה הממושכת התישה את כוחנו. נלחמנו מתוך מצב של עייפות כבדה וערפול חושים מסוים, עד כדי כך שהיו מצבים שבהם ירו עלינו ולא נותר לנו כוח אפילו לכרוע כדי להסתתר.

בתקופת הקרבות
כחולת החמישה

את הלילות עשינו במעלה החמישה, שם על מגרש כדורסל עשוי כורכר, הקימו עבורנו מאהל עם אוהלים גדולים. ב-14 במאי 1948, ה' באייר תש"ח, יום לפני סיום המנדט הבריטי על פלשתינה-א"י הכריז בן גוריון על הכרזת המדינה, ששודרה בשידור ישיר ברדיו. אנו שכבנו באותה עת באוהל בקיבוץ, ואחרי יום קרבות קשה ומתיש כל רצוננו היה לישון. היינו תשושים מעייפות. כל רצוננו היה להניח את הראש על האדמה ולשקוע בשינה חטופה לפני הפעולה הבאה. הכרזת המדינה, הרגע ההיסטורי הזה שקורה ממש עכשיו, אותנו לא עניין. הכרזה? נו, אז מה? שמענו מלא נאומים כאלה... תעשו לנו טובה, תנו לישון.

הניסיון לשחרור הרובע היהודי - 23 במאי

משימתנו הבאה הייתה לנסות לתקוף את כוחות הלגיון הירדני שהשתלטו על הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים. נדרשנו לפרוץ לתוך העיר דרך שער ציון כדי לתגבר את הלוחמים התשושים ברובע היהודי שהולך ונתפס בית אחר בית על ידי כוחות הלגיון הירדניים. אך ניסיונותינו להבקיע את השער לא צלחו. הערבים זרקו עלינו מעל החומות רימוני גז מדמיע וירו עלינו אש כבדה. בשלב זה של הלחימה אחרי כמה סבבים, שבהם עמדות מפתח ברובע היהודי נתפסו על ידינו ואחר כך עברו לשליטת הערבים - כוחם והתחמושת בידיהם היו עדיפים בהרבה. בלילה, לאחר שלא הצלחנו להבקיע את השער, תוכנן כי לוחמים שלנו יטפסו בעזרת סולמות על החומה כדי לחצות אותה לעבר פנים הרובע היהודי. התחלנו לצעוד בתוך סמטאות העיר העתיקה לכיוון חומת הרובע היהודי, בראש הלך המפקד, דוד אלעזר (דדו), לימים הרמטכ"ל של צה"ל, אחריו בן ארי (אורי בנר), אחריו אני עם המקלע, אחריי צעד פוגאץ' נושא ארגז תחמושת ואחריו נושאי הסולמות. לאחר שהחברים מצאו מקום מתאים בקיר החומה והניחו עליו את אחד הסולמות, טיפסתי על הסולם עד ראשו ונשכבתי עליו, לחפות על החברים שקפצו מעל ראשי כדי לעלות על החומה. ניסיונות אלו לא צלחו, שכן לא נמצאה שום דרך שבאמצעותה יוכלו הלוחמים לרדת למטה מראש החומה. בינתיים ניסה דדו בעזרת יורק אש שהיה ברשותו לפרוץ את שער הרובע. אך גם הכלי הזה לא נמצא יעיל במיוחד, וליתר דיוק פעל בצורה עלובה ביותר, שכן כמות האש שיצאה ממנו הייתה ביחס הפוך לגודלו ולמראהו. כיוון שהשער נותר חסום למעבר לא היה טעם להמשיך במשימה, וגם ניסיונות נוספים להציב את הסולמות במיקומים אחרים על פני החומה לא צלחו, הוחלט כי המשימה תידחה אל הלילה הבא. אך גם זה לא הסתייע. באותו יום ממש הוחלט על כניעת הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים. חפויי ראש חזרנו למעלה החמישה. האכזבה שלנו הייתה נוראה. התחושה הייתה שכמעט הצלחנו להפוך את הגלגל על פיו. שזה היה אפשרי, אך שההזדמנות פוספסה. לימים נודעה לנו שכבר בערב הקודם למעשה הושגה פריצה ושליטה בעיר אך מסיבה לא ברורה הכוחות נסוגו והכניסה לשער ציון נחסמה.

הקרב על הר אדר - כך הצלנו את ירושלים

לאחר נפילת העיר העתיקה חזרנו למעלה החמישה, וכרגיל באותם ימים נפלנו מעייפות ושקענו בשינה עמוקה שלא ארכה הרבה. בשעה ארבע בבוקר באותו הלילה, העירו אותנו ובישרו לנו כי הלגיון הערבי מתקיף את הר אדר ומתקרב אל מעלה חמישה וכי יש למהר ולרדת לשם. השתייכתי לגדוד הפורצים, הלא הוא גדוד 4 בחטיבת הראל של הפלמ"ח, שנחשב כבר אז ליחידת עלית.

גדוד הפורצים

גדוד הפורצים הוא כינויו של הגדוד הרביעי של חטיבת הראל של הפלמ"ח על פעולותיהם הנועזות במלחמת העצמאות, בפריצת הדרך לירושלים, סיוע לתושבים הנצורים, ועזרה ללוחמים על הגנת העיר. מפקדיו במלחמת העצמאות היו יוסף טבנקין ויצחק אלעזר. הגדוד הוקם בשנת 1944 והורכב משלוש היחידות המובחרות של הפלמ"ח. הוא השתתף במספר רב של קרבות, אשר שינו באופן משמעותי את פני המלחמה. בין היתר לחם במבצע נחשון, מבצע מכבי א' ומבצע מכבי ב', מבצע ההר ומבצע חורב. היה זה הגדוד העיקרי מטעם ההגנה שפרץ את הדרך לירושלים, בפעולה שהוגדרה כנקודת מפנה במלחמת העצמאות.

במהלך הלחימה על ירושלים התקבע הנוהג שלפיו לאחר כיבוש של אתר או מוצב כלשהו, מתארגנת קבוצה של כמה חבר'ה לוחמים לשמירה על המקום, אלא שבאותו היום שמענו כי לאחר שהשומרים של הר הדר שמעו על התקדמות האויב לכיוון ההר הם פשוט קמו ונסו על נפשם. כעסנו עליהם מאוד על הפקרת האזור, ובינינו לבין עצמנו הבטחנו שאם נראה מישהו בעת מנוסה, לא נהסס לירות לכיוונו על מנת להפחיד אותו, כדי שימשיך למלא את תפקידו. ממעלה החמישה ירדנו לוואדי שבו ממוקם היום בית הקברות של קריית ענבים, ומשם דרך השדות התחלנו לעלות לכיוון הר אדר. במקום הזה הופיעה פתאום לנגד עינינו חבורת השומרים הנמלטת. הללו מבוהלים מאוד, סיפרו שהלגיון הערבי נמצא באזור ושאין מדובר בכנופיות אלא ביחידת חיילים מאומנת ומאורגנת היטב. "אין כל טעם להתקדם", הזהירו אותנו, "הר אדר כבר נכבש על ידם. לא תוכלו להביס אותם, אלא רק לסכן את חייכם", אמרו. החלטנו בכל זאת לחתור למגע, לפחות כדי להבין במה מדובר. התקדמנו בזירות רבה, אך כאשר שמענו יריות מחרישות אוזניים של פגזים הבנו לאיזו צרה נקלענו. הפגזים נורו מתוך משוריינים, ואלה אכן התקדמו לאיטם לכיוון מעלה החמישה. הבנו כי המטרה היא כיבוש קיבוץ מעלה החמישה וכי משם כוונתם היא לרדת לאבו גוש ולחתוך אל הכביש לירושלים. הסכנה שנשקפה לנו הייתה מיידית ומוחשית, אך יותר מזה היה האיום על הריבונות בירושלים. קיבלתי פקודה להתחיל לירות לעברם במקלע שלי וכך עשיתי, אך למרבה התסכול הכדורים רק שרטו קלות את שלדת הרכבים שלהם. בכל זאת הם עצרו את התקדמותם, סבו סביב צירם והחלו לירות לעברנו פגזים ממרחק של 200 מטרים לערך. ניסינו למצוא מחבוא בין הסלעים, והמשכנו לצלוף עליהם, והם התעכבו מתוך החלטה לחסל אותנו לפני שימשיכו לעבר הקיבוץ. הם ירו פגזים שכוונו לעבר כל אחד מאיתנו, ומיותר לומר כי מי שפוגש פגז שמשקלו שני פאונד - דינו נגזר. ואכן היה זה שדה קטל שכמותו

לא ראיתי עד אז. תחילה נפצעו פצעים אנושים דוד שטרן ושלוש פינקלשטיין. אמנון כרמי המפקד שלנו נהרג, לאחר שיצא לסייע לפצועים.

כמקלען התקדמתי בשטח תוך כדי ירייה, אך לפתע המקלע נתקע. המפקד הורה לי לרוץ במהירות לעבר הקיבוץ כדי שמישהו יעזור לי לתקן את הנשק. רצתי לכיוון המשק, ושם בקרבת בית הספר של הקיבוץ שמעתי מכיוון הפילבוקס - מבנה הבטון שעד היום ניצב במקום עם סימני הירי מאז אותה מלחמה - "פצוע, פצוע!", ואנשים שהיו במקום פנו אליי בבקשה דחופה - "קח אותו איתך למעלה, אל הקיבוץ". נכנסתי אל תוך מבנה הבטון ושם שכב האיש, קליע התפוצץ בתוך רגלו והבשר והעצמות נראו גלויים, חשופים. המראה היה טראומטי. הייתי בן 18 בסך הכול, ילד ממש, אבל הבנתי מה נדרש ממני, הנחתי את המקלע המקולקל, ונשאתי את הפצוע על כתפיי בדרכי חזרה למעלה החמישה. כשנכנסתי בשערי הקיבוץ רצה לקראתי שרה יופה, אחותו של האלוף אברהם יופה ואספה ממני את האיש. בשלב זה לא היה טעם לחפש היכן הנחתי את הנשק שלי ולכן חיפשתי היכן אני יכול לקבל נשק תקין. לבסוף הונח בידי מקלע חדש ואני חזרתי לשדה הקרב.

מהכיתה שלנו שמנתה כעשרה לוחמים, שרדו ארבעה בלבד, וכך היה המצב גם בכיתות האחרות. למרבה הנס כל זה לא היה לשווא. הצלחנו לעכב את תנועת המשוריינים של האויב למשך זמן מה, ובפרק זמן זה התארגנה קבוצת לוחמים נוספת במעלה החמישה. הם זחלו אל זירת הקרב כשבקבוקי מולוטוב בידיהם, אכן "חתיכת נשק"... לפתע כל ההתרחשות נראתה לי כמו סרט שאני צופה בו ממרחק, ובסרט הזה ראיתי כיצד לפתע מתקרבת לעברנו קבוצת לוחמים, ידידים שלנו ממעלה החמישה, ואנו רואים בבירור גם את כוונות הטנקים שנעות לכיוונים שונים, עד שהם מגיעים קרוב מאוד אל כלי המשחית הכבדים, ולפתע, מושלכים מידיהם בזה אחר זה בקבוקי התבערה והם נעים בכוח רב בתנופה לעבר שלדת המתכת. כמה מהם מחטיאים, אך שני משוריינים של האויב מוצתים ומתלקחים בבת אחת, והאש אדומה ולוהטת ומכלה את הרכבים על יושביהם. השאר, סבים על צירים ונוטשים את השדה, יורדים למטה, מתרחקים. בפעם הזאת הצליחו מידיי הבקבוקים לעצור תנועת טנקים מסוכנת שבקלות הייתה יכולה להשתלט על הקיבוץ וממנו להמשיך לכיוון ירושלים, ואנו, גם כל אלה ששילמו בחייהם, סייענו להם בכך שעייכנו את תנועת הטנקים. פעולת המנע שלהם הצילה את מעלה החמישה ואולי אף את ירושלים. לאחר מכן אמנם נפלה גבעת הרדאר בידי כוחות הלגיון, והאזור לא שב לשליטתנו עד 1967, אך המצב היה יכול להיות גרוע שבעתיים, אילו יישובים יהודיים באזור או חלקים מירושלים היו נופלים לידיהם באותו יום קרבות מר.

*ארבעת החיילים שהארו בחיים אחרי הקרב על הר אריז:
אני, אלוטצ'ר פוגאד, אלום ביז'חי ויהודה יעקובי*

הקרב על בית מחסיר (11.5.1948)

בית מחסיר היה כפר ערבי בהרי ירושלים, ששכן במרחק שני קילומטרים וחצי דרומית מזרחית לבאב אל וואד. בתקופת המנדט הבריטי היה בית מחסיר הגדול בכפרי הרי ירושלים, והתגוררו בו 2,400 תושבים. במהלך מלחמת העצמאות שהו בו כנופיות ופלוגה של הלגיון הערבי שהתקיפו את מוצבי הפלמ"ח בשער הגיא ואת התחבורה לירושלים הנצורה. הכוחות שהתקיפו אותנו בשיירת חולדה הגיעו מבית מחסיר, ועתה חודשים ספורים לאחר מכן קיבלנו הוראה לכבוש את הכפר. באזור גבוה יותר, מעל הכפר, הייתה חורשה שנקראה "המסרק" על שום עצי מחט שצמחו בה שעליהם בלטו כמו מסרק. הגענו עם המשוריינים שלנו, אל החורשה, ובראשו המפקד אורי בנר (בן ארי). פני השטח היו קשים למעבר, היו שם מכשולים קשים שהקשו מאוד על הצעידה: גדרות תיל שהונחו לצד אבנים גדולות וצמחיה עבותה שהיה צריך לבער, לסלק, או לטפס עליה.

הקרב על אזור המסרק היה קשה ונמשך שלושה ימים ברציפות, ורק ביום השלישי הבנו שהאזור תחת שליטתנו המלאה. נשארנו בשטח זמן מה כדי לוודא שהערבים לא מתכננים התקפת נגד. כשהגענו לכפר הבנו שכל אנשי בית מחסיר נסו על נפשם, ויחידה אחרת שהגיעה בינתיים עברה מבית לבית כדי להבטיח שהם אכן נטושים. כשהיינו שם עוד שמענו ממעלה ההר את קולות התושבים מדברים וצועקים בסערת נפש.

הקרב תם ואני ואליעזר שמנו פעמינו לקיבוץ שורש, שם היה אמור להמתין לנו רכב שייקח אותנו לקריית ענבים. בדרכנו לשם נתקלנו לפתע בשני גדיים מטפסים על עץ. אליעזר לקח גדי אחד ואני העמסתי את השני על כתפיי וכך צעדנו אל מחוז חפצנו, אך פתאום מצדו האחר של הוואדי החלו לירות לכיווננו. השתטחנו על הארץ והגדיים איתנו. הירות המשיכו אך אנו ניצלנו את ההפוגות בין יירות הצלפים כדי להתקדם והצלחנו להגיע אל הקיבוץ כשהגדיים עלינו.

בתקופה הבאה במשק גידלנו בחיבה רבה את חיות המחמד החדשות שלנו, שלאחד קראנו ברדק ולשני - בני (על שמו של בני מרשק). יום אחד הגיע אלינו חברנו דוד שטרן, והתוודה שהוא משתוקק עד כלות לסיגריה והוא חושב שנוכל לעזור לו בכך. למרגלות ההר, בקיבוץ קריית ענבים, כך אמר, שוהה יחידת החבלנים של הצבא וכמה מהם הבטיחו לו שאם יעבירו לידיהם את אחד הגדיים המפורסמים שלנו, יגמלו לו באספקת סיגריות. התברר לנו גם

שהוא התקדם עוד שלב אחד במשא ומתן, וכיוון שידע שנפשנו נקשרה בחיות הללו כבר הוציא מהחבלנים הבטחה שהגדיים ימשיכו לשמש כחיות מחמד בלבד, ומקסימום כמקור לחלב, ובשום פנים ואופן לא יישחטו אותם כדי להשקיט את חשקו של מישהו לבשר. הסכמנו לעסקה ומסרנו את אחד הגדיים כדי להרגיע את כמיהתו של שטרן לסיגריה. זמן מה לאחר שקיבל את מבוקשו חזר שטרן אל החבורה בקריית ענבים, חילץ מידיהם את הגדי והחזיר אותו לידינו. שני הגדיים המשיכו איתנו עד לסוף המלחמה. הם היו הקמע שלהם וכששככה האש, שני החברים שלנו בני העדה התימנית, שלום ויהודה, לקחו עמם את הגדיים לבתיהם בשכונת התקווה, ולנו לא נותר אלא לקוות כי דאגו להם כמו שצריך.

קרב בית מחס'י

אשר לבית מחסיר, בשנת 1950, כשנתיים לערך לאחר נטישת בית מחסיר על ידי תושביו, בתגובה למתקפת צה"ל על האזור במסגרת מבצע מכבי בפיקודו של יצחק רבין, הוקמו על האדמות הסמוכות לכפר המושבים בית מאיר ומסילת ציון.

הקרבת על דיר איוב (16.5.48)

ימים ספורים לאחר ההתקפה על בית מחסיר נאמר לנו כי במסגרת הניסיון לכבוש את משטרת לטרון ולגרום לנסיגת הלגיונרים מהדרך לירושלים, עומדים אריק שרון ואנשיו לתקוף את משטרת לטרון, ועלינו לסייע להם בכך שננטרל את הגזרה שמאחוריהם, שבה ממוקם הכפר דיר אל איוב. דיר אל איוב שכן 17.5 ק"מ מדרום-מזרח לרמלה, על המורדות הדרום-מערביים של הרי ירושלים, והשקיף על כביש רמלה-ירושלים. לאחר כיבושו היה עלינו לרדת למטה, אל הכביש. יצאנו לשם באמצע הלילה ובחצות כבשנו את המקום ללא התנגדות כמעט. כשהגענו לכפר הזה, מצאנו כי גם הוא נטוש. מצאנו כי התושבים עזבו בחטף, לפני זמן לא רב. במטבחים מצאנו פרימוסים שדלקו עדיין, וכלי ארוחות הערב והמוזונות שהושארו כמות שהם על שולחנות האכילה. התוכנית הבאה שלנו הייתה ליצור תנועת מלקחיים יחד עם כוחותיו של שרון, כך שאנו נתקוף את משטרת לטרון מלמעלה והוא יסתער עליה מלמטה. אך התוכנית לא יצאה לפועל בגלל הפציעה של אריק. העסק נכשל ולכן כבר למחרת נטשנו את דיר איוב. כפר זה בניגוד לכפרים אחרים באזור לטרון שהחליפו ידיים במהלך המלחמה, אך שבסופה נותרו על תילם עד מלחמת ששת הימים - הפסיק להתקיים עם סיום מלחמת השחרור.

בקורס מכ"ים (סוף מאי עד יוני 1948)

מפקדים רבים שלנו נפלו בקרבות על ירושלים. בפלמ"ח בכלל ואצלנו בחטיבת הראל בפרט, המפקדים לא נותרו מאחור אלא הלכו בראש המחנה ולרוב גם נהרגו ראשונים. היחידה שלנו נותרה כמעט ללא דרג פיקודי, גם מפקדי כיתות חסרו לנו, ולכן הוחלט לפתוח קורס מכ"ים נוסף ולהכשיר שדרת פיקוד חדשה. הקורס היה אמור להתקיים במנזר אבו גוש, ואני ואליעזר, שניים מתוך ארבעה חיילים ששרדו בכיתה שלנו, נשלחנו אל הקורס הזה. אני זוכר את מחנה האוהלים המאולתר שהוקם בחצר המנזר ובעיקר זוכר שהייתי רעב כל הזמן, רעב ללא תקנה משום שלא הגיעה אלינו אספקת מזון סדירה. המצב היה גרוע ממש. לארוחת בוקר קיבלנו תה, פרוסת לחם וכפית ריבה. הבטן קרקרה כל הזמן בעצבנות ויום אחד, כשהמצב הזה נמאס עלינו החלטנו להיכנס לתוך מבנה נטוש בקרבת המנזר. זו הייתה וילה מהודרת ששימשה עד לאחרונה את הוועד הערבי העליון, וחשבנו שאולי משם תבוא לנו הישועה. אכן מצאנו

שם דברים מעניינים מאוד, ספרייה עשירה מאוד שרוב ספריה כתובים אנגלית, ובין היתר מצאנו ביניהם גם ספר אחד שבו סומנו קטעים שנדף מהם ניחוח עז של אנטישמיות ושנאת יהודים בוטה.

זמן כוננות שיא

הקורס שלנו התנהל תוך כדי ניהול קרבות מרים על הדרך לירושלים, אך בשלב כלשהו אמרו לנו שתוך ימים ספורים צפויה הפוגה, הפסקת אש, ולכן היה עלינו לשמור על ערנות גבוהה, מפני שהערבים ינסו לקבוע עובדות בשטח בטרם ההכרזה על הפסקת אש, כדי שהדבר יסייע להם להשיג עמדות מיקוח טובות יותר. בלילה הוא פרסו את כולנו בעמדות שמירה מול הכנסייה, ולא הפסיקו להזכיר לנו עד כמה המצב רגיש וכמה עלינו להישמר. העצבים היו כמובן מתוחים מאוד, וכאשר באמצע הלילה שמענו יריות, לא היה לנו ספק שנעשה ניסיון חדירה של האויב אל המתחם.

אך לא זה היה המצב. לדאבוננו התברר כי חבר שהיה איתנו בקורס ירה בשוגג על קצין זר. היה זה קצין ממוצא יהודי, קולונל מרקוס שמו, ששירת בעבר בצבא האמריקני, שבא לסייע לכוחות ההגנה במאבק על הארץ. האיש הזה, בהיותו אמריקאי ויהודי, היה מקורב מאוד לבן-גוריון שייעד אותו להיות מפקד חזית ירושלים. על הפלמ"חניקים ועל כישוריהם בן גוריון לא סמך במיוחד, עמדות שאותן ביטא בגלוי לא פעם, הוא העדיף חיילים ששירתו בצבא הבריטי או האמריקני. היות שעל חיילים אמריקנים נאסר לשרת בצבאות זרים ניתן לו שם כיסוי - "סטון", וכך קראנו לו. ביום התאונה, בשעת ערב יצא מרקוס זה להתפנות בשירותים בחוץ. הוא לבש גופיה לבנה בוהקת, שכנראה נקלטה בעינו של החבר שלנו ועוררה את חשדו. "מי שם?" הוא קרא. סטון השיב לו משהו באנגלית, אך החבר התבלבל או שחשב שמנסים להטעות אותו, וירה לכיוונו. כשהתברר מה אירע, רצו כמה חברה לבשר על האירוע ליצחק רבין, מפקד החטיבה ששהה במסגד סמוך, והלה מרוב כעס ותסכול מרט את שערות ראשו. גם בן גוריון הגיב בזעזוע עמוק כששמע שמרקוס חביבו נהרג מאש כוחותינו. החבר שלנו לא נענש על המשגה, אך מאותו יום ואילך קראנו לו "קוטל הגנרלים".

מיד אחר כך הופסק הקורס פתאום, משום שבשלב זה הוכרזה הפוגה בקרבות (ההפוגה הראשונה, 11 ביוני 1948 עד 7 ביולי 1948). באותו שלב, לאחר קרבות כבדים על תוואי הדרך לירושלים ולאחר שאיבדנו שם כל כך הרבה אנשים צעירים, חברים שלנו, דרך בורמה הייתה פתוחה למעבר ובטוחה למדי מהבחינה הביטחונית, אבל טכנית המעבר היה עדיין קשה. קטע מסוים בדרך היה תלול ובלתי עביר לחלוטין למשאיות, וכדי לחצות אותו ישבנו במשאית שנגררה על ידי טרקטור, פיתרון מפחיד למדי, שאף אותו צלחנו איכשהו, בדרכינו חזרה הביתה, לאזור תל אביב. השתוממו לראות את הדיכוטומיה - בירושלים קרבות עזים

ובהם פצועים והרוגים, ובתל אביב המשיכו האנשים לפקוד את בתי הקפה ומרכזי הבילויים. מזכיר קצת את ימנו אנו...

ספיחי פרשת אלטלנה במחנה צריפין (יוני 1948)

כשהתפוצצה פרשת הספינה אלטלנה, הייתי עם חבריי במחנה צריפין, שאז נקרא סרפנד. הפגזת ספינת הנשק של האצ"ל על ידי כוחות ההגנה בהוראת בן גוריון, והעובדה שהפעולה הייתה כרוכה בנפגעים לשני הצדדים - הותירה רושם קשה בציבור, אך החשדנות כלפי אנשי האצ"ל הייתה בשיאה והיא המשיכה לתת את אותותיה. כך קרה שבתוך המחנה התבצרו אנשי אצ"ל חמושים באחד הצריפים והם סירבו להרפות מהנשק שלהם למרות ההוראה שניתנה להם ולמרות שהוזהרו כי עליהם להתפרק מנשקם. לי ולעוד כמה חברים ניתנה הוראה לשכב על אחת הגבעות הצופות אל אותו צריף, כשהמקלע שלנו דרוך ומכוון לעברם. המצב הזה נראה לנו לא סביר, ואני זוכר ששאלנו את המפקדים שלנו: "למה אנו צריכים לירות עליהם, איך הגענו למצב הזה?" התשובה הייתה שאנשי האצ"ל רוצים להשתלט על המדינה, ושהם תפסו כלי נשק ששייכים לצה"ל ומציגים אותם לראווה תוך כדי השיירות לירושלים שהם מארגנים על דעת עצמם. בסופו של דבר לא נאלצנו לירות. אנשי האצ"ל המתבצרים התפרקו מהנשק שלהם והתפרקו כארגון לוחם נפרד במחנה צריפין וגם במדינה כולה.

הקמת בית הפלמ"ח

בשנות התשעים התבקשתי להיות חבר בוועדת הביקורת של ועדת הפלמ"ח, אשר הייתה אמורה לפקח על בנייתו של בית הפלמ"ח שהוקם ברמת אביב ביוזמתם של יוצאי הפלמ"ח. לצדי עמד מיקי הפט, רואה חשבון מטעם בנק הפועלים. המשרדים של הפט ושלי היו סמוכים זה לזה ומידי פעם היינו קובעים פגישה ודנים בהתקדמות הפרויקט, הבניה, התקציב והאישורים המתאימים. באחד הימים הוזמנו לדיון בוועדת בית הפלמ"ח, דיון אשר הוזמן על ידי שייקה גביש, בין לוחמי הפלמ"ח ואלוף פיקוד הדרום, שהיה מנהל הוועדה. במפגש זה הועלו דברים והתבררה העובדה שעדיין חסר סכום לא מבוטל על מנת לסיים את בניית בית הפלמ"ח. גביש העלה רעיון להציע לאלמנתו של יצחק רבין, הגברת לאה רבין, לתמוך בפרויקט ולגייס כסף מתרומות. הגברת רבין הייתה מקושרת לחוגים רבים בארץ ובחו"ל והיה נדמה כי יהיה בכוחה לגייס את הסכום הדרוש לסיום הבנייה. הוא אכן נפגש עם הגברת רבין, והיא ניאותה בחיוב לתמוך בפרויקט ולנסות לגייס את הכסף בחוגיה. יחד עם זה היא העמידה תנאי לגיוס וקבלת הכסף, שבית הפלמ"ח ייקרא על שמו של יצחק רבין. אני מודה שאני באופן עקרוני התנגדתי לתנאי זה אבל ההצעה התקבלה ברוב קולות. (אני הצעתי שבית

הפלמ"ח ייקרא על שם יגאל אלון, שהיה מפקד הפלמ"ח ומראשי צה"ל במלחמת העצמאות, או על שמו של יצחק שדה, שהיה מייסד הפלמ"ח ומפקדו). כאמור, בקשתה של אלמנתו של יצחק רבין התקבלה בהצבעה לאור ההכרה שזוהי כנראה הדרך היחידה העומדת לפנינו לגיוס הכסף. תהליך גיוס התרומות החל ושייקה גביש עדכן אותנו בהתקדמות, אבל כעבור זמן מה הוא ביקש להיפגש עמנו ובפגישה זו הודיע לנו שלא רבין חככה שוב בדעתה בנושא בית הפלמ"ח, והחליטה להסיר את אחריותה מגיוס הכספים, כמו גם מבקשתה שהבית ייקרא על שמו של בעלה המנוח. היא הגיעה להחלטה שרצונה להקים בית על יצחק רבין אשר יוקדש לדמותו, פועלו ומורשתו, ללא קשר לפלמ"ח. בכך ההצעה כמובן ירדה מהפרק ואנו שוב נותרנו עם דילמה גדולה כיצד נצליח לסיים את הפרויקט. אנשים רבים חיכו לראות את המקום קורם עור וגידים, הרבה מהם היו כבר מבוגרים. חששנו שמא לא נצליח להגשים את החלום עבור דור ותיקי הפלמ"ח שהתבגרו, ואז החלטנו לחפש את המימון ממקורות אחרים. אני הצעתי לפנות לידידי משכבר הימים, חבר ילדות קרוב שגם נעשה עם השנים אחד מהלקוחות החשובים והמשמעותיים שמשרדי ייצג - מוזי ורטהיים, ז"ל. מוזי הפך עם השנים לאחד התעשיינים הבולטים והחשובים במשק הישראלי, אדם עתיר ממון ובעל קשרים ענפים עם האנשים החזקים והמשפיעים בתעשייה הישראלית. בנוסף, מוזי בעצמו היה יוצא פלמ"ח ובעל זכויות לא מועטות בעשייה ביטחונית למען המדינה, בעברו היה איש שרות ביטחון פנים ואיש מוסד שהיה אמון על איסוף מודיעין באירופה. האמנתי שהוא האיש הנכון לפנות אליו בבקשה לתרום את המימון לסיום בניית בית הפלמ"ח וביקשתי להיפגש עמו על מנת לדון איתו בנושא. מוזי הקשיב רוב קשב, וכפי שהאמנתי הוא אכן נענה לבקשה ברוחב לב ומתוך אמונה שזו דרכו הנכונה להנצחת המורשת. גם רעייתו היקרה, חסיה ורטהיים תבדל"א, תמכה בלב חפץ ברעיון התרומה, ואכן העניין יצא לדרך והכסף הוזרם תוך זמן קצר וסייע להביא את בניית בית הפלמ"ח לסיומו המיוחל. תרומתם הנדיבה של מוזי וחסיה ורטהיים (ובסיוע משרד הביטחון) סייעה בהקמת אולם מלווה השיירות.

במאי 2000 נחנך מוזיאון הפלמ"ח והמטרה שלשמה הוקם - פעילות להנחלת מורשת הפלמ"ח - הפכה מהלכה למעשה. אולם מלווי השיירות הוקדש להנצחת לוחמי הפלמ"ח אשר חירפו

מוזיאון הפלמ"ח מראת אביב

נפשם בליווי שיירות אספקה אל ירושלים הנצורה, אל יישובי הנגב והגליל אשר עמדו תחת התקפות של הכוחות הערביים במלחמת העצמאות. הוא מוקדש לכנסים, הרצאות, מופעים וכד', אשר נושאם הוא הנצחת מורשת הפלמ"ח. הביקוש לביקורים במוזיאון הולך וגדל במשך השנים עשרות מונים מן ההיצע, וכיום, בחלוף השנים, אני חש גאווה גדולה על שהייתה לי תרומה צנועה בהקמת בית הפלמ"ח.

פרק ה'

תפקידי פיקוד והדרכה בצה"ל

מקורס מ"כ לקורס מ"מ

את קורס מפקדי כיתות לא סיימנו אמנם, אך זה לא הפריע לנו, הצמד לייזר ואני, להתקדם היישר אל השלב הבא - אל קורס מפקדי מחלקות (מ"מ). היה זה קורס הקצינים הראשון בצה"ל וגם הקורס הפיקודי הגבוה ביותר בצבא הישראלי, ואני ולייזר נבחרנו לעבור אותו. הקורס התקיים במחנה דורה, מחנה צבאי גדול, אף הוא ירושה מהבריטים, ששכן דרומית לנתניה ונקרא על שם דורה אבן, רעייתו של האלוף דן אבן, מפקד חטיבת אלכסנדרוני.

לאחר ימים ספורים, לקראת סוף הקורס, הוא שוב הופסק, הפעם בשל סיומה של ההפוגה הראשונה שקטעה את קורס המ"כים שלנו. כל חניכי קורס הקצינים נקראו לחזור לשטח ולהמשיך בלחימה. כששבתי לדורה להשלמת הקורס שבתי אל אותה מיטה שבה ישנתי מלכתחילה. הבחנתי כי כמה מיטות בחדר חסרות ואז הכתה בי ההכרה הנוראה - החברים שלנו, בסך הכול נערים צעירים בראשית חייהם, ששהו כאן עמנו לפני ימים מעטים בלבד, אינם אלא בגדר זיכרון. הם לא חזרו מהמלחמה.

המצב לא צב - יום הצמאות הראשון בת"א, מצב הצמאות החלוצי
נקטעו הם החמונים אשר לזכו את החיובות

המצעד בח'רפה - 1949

צעדים ראשונים בחיל הים

סמוך לסיום קורס מפקדי המחלקות הוקם חיל הים של צה"ל, וכל אנשי הים, ובהם אני וחברי לייזר, גויסו אל החיל. מיד עם צעדינו הראשונים בחיל הים נשלחנו לקורס נוסף, קורס חובלים, שגם היה הראשון מסוגו בצה"ל. קורס החובלים התקיים ביפו, בבית הספר הארמני שהועמד לרשותנו לאחר כיבושה של העיר.

במהלך הקורס הפלגנו על האנייה "מדינת היהודים" - במקור הייתה זו שוברת קרח שנרכשה והוסבה לשמש כאניית מעפילים ולאחר קום המדינה שימשה אותנו הצוערים של קורס החובלים הראשון של צה"ל. את כל הניסיון הימי שלנו צברנו על סיפונה של הספינה הישנה הזאת. אמנם היה לנו ניסיון קודם כלשהו בשיט, אך התנסינו בספינות קטנטנות, ועתה נדרש מאיתנו ללמוד כיצד לתפעל כלי שיט של ממש, אוניות גדולות וספינות קרב.

הלימודים בקורס היו רציניים - לצד לימודים תיאורטיים במתמטיקה, פיזיקה ונביגציה (ניווט) היו לנו פעילויות מגוונות בים. החל משחייה - במסגרת האימונים שחינו את כל המרחק מנמל תל אביב לנמל יפו. תמיד ליוותה אותנו סירה כדי לוודא שאנחנו בסדר. זה היה אתגר פיזי לא פשוט בכלל, שנמשך חצי יום. שחינו תחת השמש הקופחת ויצאנו מהמים בשעת צהריים כשכל החלק האחורי של הגוף צרוב קשה מקרני השמש.

בשלב השני של הקורס העבירו אותנו למחנה חיל הים בטירת הכרמל. במחנה נוצר גודד שהורכב מריכוז של בוגרי תיכון ובוגרי תנועות נוער שנחשבו אז לעלית הנוער הישראלי. סיפור נוסף שזכור לי מתקופת קורס חובלים קשור למשימה יוצאת דופן שקיבלנו. באחד

הבקרים הורו לנו לעלות בדחיפות על האנייה ולהפליג ללב ים, וזאת כדי לסייע בהבאתה לארץ של ספינה גוררת יחידה מסוגה. הוסבר לנו שמדובר בספינה שתפקידה לגרור ספינות אחרות בכניסתן אל הנמל, אך מעבר לזה - הפעם היא גוררת מנוף עצום, שישמש להרמת טנקים. היינו גאים מאוד שהוטל עלינו תפקיד חשוב כזה ושמחנו לצאת לדרך. אולם המכשולים לא פסחו עלינו גם הפעם. לפתע פתאום פרצה בים סערה נוראית, והקפטן של הספינה עיכב את היציאה. "אי אפשר לצאת לים במזג אוויר סוער כזה," הוא טען. כנגד דעתו, הדרגים הבכירים בחיל לא רצו לוותר על הפעולה. "אפשר כן להיכנס ולצאת משטח הנמל בעזרתו של נתב מיומן", הם טענו. לאחר שהקפטן נעתר לבסוף לדרישה, בתנאי שנתב מיומן יהיה מעורב בתהליך היציאה אל הים, פנו לנתב של נמל חיפה. גם הוא סירב בטענה שבמזג אוויר קשה כמו זה הוא לא מוכן לצאת לים. בצר לו פנה מפקד חיל הים לשר התחבורה דאז וביקש שייתן הוראה מיוחדת להוציא את האנייה לים למרות מזג האוויר, שכן במקרה זה יש לייחס חשיבות למשימה והבאת המנוף הטנקים שהצבא הישראלי זקוק לו כל כך. השר אישר את הבקשה וכך יצאנו, ללא הנתב, אל הים הסוער.

התפקיד שלי ושל עוד כמה חבר'ה היה להרים את העוגן עם שרשרת הפלדה שלו, ולהביאו לאחסון בתא העוגן שנקרא Chain Locker. זו לא הייתה משימה קלה. מאחר שהים סער מאוד, ממש נלחמנו עם הגלים, שבכל פעם חבטו בספינה והעיפו אותנו לכיוון אחר, אך לבסוף הצלחנו בכוחות משותפים להרים את העוגן ולהוביל אותו למקומו. כולנו היינו רטובים עד לשד עצמותינו אך המשכנו לשוט בספינה עד לנקודת הציון שבה היינו אמורים לפגוש את הגוררת ואת המנוף. כבר ממרחק מה משם הבנו שאין שם כלום. למנוף "העצום" לא היה שום זכר. איש לא יודע עד היום מה קרה לאותו מנוף, האם הגיע ליעדו מלכתחילה, האם שקע ונבלע בים עוד קודם לכן ואולי בכלל נגנב... את הספינה שגררה אותו מצאנו ולפחות אותה הצלחנו להביא לארץ.

קורס החובלים נמשך כחצי שנה ובסיומו, עם קבלת דרגת הקצונה, התבקשתי על ידי מפקד ההדרכה של הקורס, שמוליק טנקוס (טל), שהיה המדריך שלי עוד בימי הימיה של הפועל, להישאר בקורס כמדריך כדי להתחיל לבסס את החיל.

שיעור בקורס חובלים

מפגש מרגש של בוגרי חיל הים והלחי
קורס חובלים הראשון

מדריך בקורס חובלים בטירת הכרמל

השירות הסדיר שלי, עם זאת, היה עדיין רחוק מסיום. לאחר קבלת התפקיד נשלחתי לשרת בבסיס החיל בטירת הכרמל. אבל האימונים והלימודים של חניכי הקורס התקיימו בחיפה. המשמעות הייתה שהיינו צריכים לנוע כל הזמן בין שתי הנקודות, להוביל את החניכים לשם ובחזרה, ויחד עמם להוביל ציוד, מזון וכדומה. היות שבצבא באותה תקופה היה מחסור בציוד וברכבים, הדבר יצר בעיה לוגיסטית קשה עם השלכות נרחבות, שיצרה שחיקה בכוחות הפיזיים ובמוטיבציה של החניכים. חלק מכך היה בשל אספקת המזון הלא סדירה ויתר אמצעי המחיה שלקו בחסר. לדוגמא, החניך הראשון שהגיע לחדר האוכל לקח לו את הריבה והחמאה המעטים שהוקצבו ולשאר לא נשאר כלום. התלוננתי על המצב בפני המפקדים ואמרתי שאני לא מוכן להמשיך כך. טענתי כי לא ייתכן שהבסיס יהיה מרוחק כל כך מהנמל ושנחנו חייבים להעביר את הבסיס אל מיקום בקרבת הנמל. בין היתר פגשתי גם את ראש אגף ההדרכה בחיל הים ולא נרתעתי אפילו מלהתנות את המשך השירות שלי בהעברת הבסיס. לבסוף המאמצים שלי נשאו פרי ובסיס חיל הים אכן הועתק מטירת הכרמל לבת גלים, הקרובה יותר לנמל חיפה.

אף על פי שהנעתי את העברת קורס החובלים למיקומו החדש, אני עצמי כבר לא זכיתי לשרת שם, מפני שבחודש ספטמבר 1949 עברתי לשרת באילת.

איחון על תותחנים בבסיס בת גלים

בסיס חיל הים באילת - מאחז יהודי ראשון בעיר הדרומית

שבועות ספורים לפני המעבר לאילת, החלו בבסיס בטירה שמועות על כך שבקרוב יוקם בסיס ימי באילת. הידיעה על כך הלהיבה אותי עד כדי כך שביקשתי להיות מעורב בהקמת הבסיס.

ומדוע התלהבתי כל כך? ראשית כי כידוע הייתי די מתוסכל מהאופן שבו נוהל קורס החובלים עד לאותו שלב, ושנית היה לי סיפור לא גמור עם אילת עוד מהילדות. מנהל סניף "הפועל", יואל ליפשיץ, היה גם בעליה של חברת משאיות גדולה, שנקראה "המניע". יום אחד הגיע ליפשיץ לבית הספר ובמאור פנים בישר לנו שהוא מתכוון לקחת אותנו לטיול באילת. בזמן ההוא אילת הייתה ממש נקודת שכוחת אל בסוף העולם, אבל כיוון שהמנהל בכבודו ובעצמו היה אחראי לנו, ההורים הסכימו ובבוקר אחד עלינו כולנו למשאית ויצאנו לדרך. הדרך הייתה ארוכה, עקפנו את באר שבע והמשכנו דרומה. פתאום ראינו שאנו תחת מעקב, נכון יותר לומר מרדף, לא של מכוניות דווקא אלא של... גמלים רכובים על ידי בדואים מהאזור. היו אלה ימי המנדט והבדואים שרדפו אחרינו שירתו את הבריטים כמעין משמר גבול, שכן הבריטים אסרו על היהודים את הנסיעה לאזורים שמדרום לבאר שבע. הבדואים נאמני השלטון עצרו אותנו והביאו אותנו לאל חוסב, יישוב בדואי ששכן לא הרחק משם. יומיים שהינו במעצר, עד שהורי הילדים והמנהל סייעו לשחרר אותנו בעזרת קשריהם. אל היעד שלנו - אילת - לא הגענו בהזדמנות ההיא, אך אני הבטחתי לעצמי שיום אחד אגיע לשם בכוחות עצמי, והנה היום הזה הגיע.

כך מצאתי את עצמי יום אחד בתוך קבוצת חיילים של חיל הים יוצאים במשאיות, שעליהן הועמסו בין היתר גם ציוד כבד כולל סירות - לנקודה הדרומית ביותר של מדינת ישראל. בימים ההם נסיעה מחיפה לאילת נמשכה שלושה ימים, ואנו יצאנו למסע הארוך. הדרך הייתה קשה מאוד, רובה לא סלולה, כי בעת ההיא, שנת 1949, סמוך מאוד לזמן שבו תקעו באום רשרש הערבית את דגל הדיו - לא היה ולו כביש סלול אחד שהוביל לאילת. בסופו של המסע המייגע ירדנו את מעלה העקרבים והגענו אל החוף. העיר היהודית המוכרת לנו כיום כאילת לא הייתה אז. כל מה שראינו היו חושות, בקתות חימר נטושות ששימשו את תושבי המקום הערבים לפני הכיבוש הישראלי. לא רצינו להיכנס וללון בחושות שעל רצפתן התרוצצו עקרבים ועכבישים והעדפתי לישון בחול תחת כיפת השמיים.

למחרת בבוקר קמנו למראה הנוף הבתולי, המים הכחולים והשממה. היינו ממוקדים במשימה ואני וחברי מאיר לובוחינסקי, יצאנו לסיור באזור כדי למצוא מקום שיתאים להקמת הבסיס. כיתתנו רגליים לאורך החוף, הבטנו, שקלנו שיקולים שונים, התייעצנו ולבסוף הסכמנו על מיקום שנראה לנו אידיאלי. המקום שמצאנו גבל בצדו האחד בים ובצדו האחר התרוממו הרי אדום והגישה ממנו למטה, אל הים הייתה קלה ונוחה. דבר אחד לא לקחנו בחשבון,

והוא נודע לנו רק מאוחר יותר, שבעונת הגשמים דווקא האתר הזה מוצף במי שיטפונות. עצתנו התקבלה וכנראה שהבחירה שלנו הייתה טובה למדי למרות הכול, שכן המיקום שעליו החלטנו, משמש עד היום כבסיס חיל הים של אילת. עתה לא נותר אלא להתמקם. הורדנו את הסירות שלנו למים סמוך לנקודה שבחרנו, בנינו שם סככה זמנית וכך באמצעים המינימאליים ביותר, נקבע בסיס חיל הים באילת. מפקד הבסיס היה מאיר לובוחינסקי ואני מוניתי לסגנו.

עם מאיר לובוחינסקי בימים הראשונים כשהצנחן לחקור את אילת

החיים בשטח בתקופה הראשונה היו מאתגרים. אילת לא הייתה מיושבת כלל, לא היו בה מבני קבע כלל ואנו ישנו באוהלים בתנאים ירודים למדי. מים מתוקים לא היו במקום כלל. לרחצה קיבלנו מהצבא גושי סבון שאיתם שפשפנו את גופנו בים. מדי פעם נהגנו לנסוע לבסיס הגדנ"ע הסמוך באר-אורה, ומשם הבאנו ארגזי פח מלאים במים מתוקים לשתייה. זה

היה מקור המים היחיד שלנו. ידעתי שאני שותף לבניית דבר גדול, הקמתה של העיר אילת. אני זה שחפרתי את בית השימוש הראשון באילת, וכידוע עיר הופכת להיות יישוב כאשר מתקינים בה שירותים... עד אז הגברים היו הולכים לשירותים בואדי, והנשים ששירתו בבסיס הלכו לוואדי אחר.

יום אחד הגיע אלינו לאילת מי שהיה הפרקליט הצבאי הראשי, חוטר ישי. הוא הסתובב בבסיס ושאל אותי לבסוף: "איפה בית הסוהר שלך?". התפלאתי: "בית סוהר? למה צריך בית סוהר?" הוא ענה: "בהתאם לחוקי הצבא, בכל בסיס צבאי צריך להיות תא מעצר. "אצלנו לא צריך תא מעצר", עניתי לו בנחת, "יש אצלנו משמעת וכולם מתנהלים לפי הנהלים". ובלבי חשבתי: לא מספיק שאנו מביאים אנשים צעירים הנה, לסוף העולם, והם חיים בתת-תנאים, עוד למרר את חייהם עם משמעת ואפילו לשים אותם במעצר?...

בסיס חיל הים שהוקם באילת היה נקודת האחיזה הראשונה של היישוב היהודי באילת. זו הייתה ההתחלה של העיר. עד שבאנו אילת לא הייתה מקום יישוב, לא היו בה תושבים כלל, וגם החושות, כאמור, היו ריקות מאנשים לתקופה ארוכה מאוד. מאז העיר פרחה ושגשגה והפכה להיות היעד התיירותי מספר אחד של ארצנו.

כך נראה מחנה חיל הים בימים הראשונים להקמתו

קורס דייגים צבאי בבית ויליאמס (1951)

באותם ימים רחוקים, תחילת שנות החמישים (של המאה הקודמת), לאחר הניצחון הגדול במלחמת העצמאות, לפעמים היה נראה לנו שהכול אפשרי. אילת, כמו אזורים רחבים בארץ כולה, הייתה נוף קדומים שומם, שכאילו אינו שייך לאיש והוא רק מצפה שנבוא ונכבוש אותו, ואנו חשבנו שנוכל להשתלט על כל החוף של אילת עד גבול סיני. ניסינו לממש זאת בכך שכבשנו את הנוף ברגלינו, טיילנו באזור ברגל, וצעדנו גם דרומה, אל הגאיות, ההרים והנחלים. באחד הטיולים שלנו הגענו חמישה קילומטרים דרומית מאילת, אל הוואדי הרחב של נחל שלמה. כמה עשרות מטרים מפתח הוואדי, מצד ימין, התגלה לעינינו בית אבן עתיק. מסוקרנים נכנסנו פנימה, אך בית האבן היפה, שכבר אז נראה ישן, היה נטוש והרוס כולו מבפנים. בהמשך למדנו שהבית הוא בית ויליאמס. הוא נקרא כך על שם מי שבנה אותו בשנת 1931 (הבית שקיים עד היום הוא המבנה העתיק ביותר באילת), הגיאולוג הבריטי ליאונרד ויליאמס, שהגיע לארץ כדי לחקור את אזור ים סוף עוד בימי השלטון העות'מאני ובמשך כל תקופת המנדט הבריטי שוטט בהרים ובוואדיות של האזור. ויליאמס חיפש במקום מחצבים שונים, אולי אפילו זהב וכסף, אך עם כיבוש אילת במבצע "עובדה", נטש את המבנה לפני שיגיעו אליו הכוחות הישראליים. עד אז שימש הבית גם כמעין מוזיאון טבע גדול, ששמענו שהיה מרשים ויחיד מסוגו, אך כאשר נכנסנו אליו הכול היה הרוס ומנותץ, ומן הסתם עבר ביזה.

צבא חניכי קורס ציג בבית ויליאמס

התרשמתי מאוד מהמקום ומהנוף סביבו, ולחברים שהיו איתי אמרתי: "הבית הזה ימשך לשמש אותנו. זו תהייה אבן פינה להיאחזות נח"ל של דייגים". וכך אכן היה. בית ויליאמס הפך למרכז קורס הדיג הראשון (ואולי האחרון) של צה"ל. ניקינו וסידרנו אותו כמיטב יכולתנו כדי שיתאים לצורכי הקורס. סביב המבנה הקמנו עוד כמה צריפים למגורי החניכים. קורס הדיג באילת נפתח ב-14 לדצמבר 1951, מטרתו הייתה להכשיר דייגים ולבסס ענף דיג שיהיה ענף המחייה העיקרי של גרעין נח"ל שנקים במקום, שלאחר מכן יהפוך ליישוב אזרחי. כיוון שהרעיון היה שלי, מוניתי גם למפקד הקורס הייחודי הזה.

החלומות להקים גרעין נח"ל לא צלחו, בין היתר בשל תאונה שקרתה לאחד הצוותים. באחד הימים נעלמה אחת מסירות הדיג שהוצאנו לים לאימונים. לא הצלחנו לאתר אותם זמן רב, ובסופו של דבר הם אותרו באמצעות מסוק. התברר שהסירה התהפכה והחניכים לא הצליחו לייצב אותה. רובם הצליחו להגיע לחוף, אך אחד מהם הסתבך מתחתיה ולא הצליח להיחלץ. הצלחנו למשות אותו ולהטיסו לבית החולים, אך הוא סבל מטראומה קשה ביותר.

אמנם היאחזות נח"ל וכפר דייגים לא הוקמו במקום, ובכל זאת חניכי הקורס שעליו פיקדתי, היו ראשוני הדייגים של העיר אילת, שיצרו את התשתית לענף הדייג בעיר. בהמשך שימש בית ויליאמס גם למסעדה שנקראה בית הדיג, והמקום עבר עוד הרבה תהפוכות, ומשמש עד היום לצורכי תיירות ונופש. אני יכול לציין בסיפוק שכמה מהחבר'ה שהכשרנו בקורס, שחלקם נשאר לחיות באילת, הם שהניחו את התשתית לענף התיירות בעיר והמשיכו לפתח אותו. לימים, כשכבר הייתי עורך דין בתל אביב, הם הגיעו אליי באחד הימים והציעו לי לנהל בית חרושת לשימורי דגים שרצו להקים. סירבתי כי שנים לאחר שהשתחררתי מהצבא כבר הייתי רחוק משם גיאוגרפית ונפשית. פרק הדיג שלי נותר מאחור, ובכל זאת לא יכולתי שלא לחוש סיפוק על כך שזוכרים אותי, ועל כך ששמורה לי זכות ראשונים בעיר אילת ובקרב תושביה.

ההקמה של בסיס חיל הים באילת נעשתה כאמור בתנאים קשים מאוד. מעבר לחום הכבד, לחיים באוהלים, למחסור במים, גם לא היו לנו כל תנאים בסיסיים אחרים. היה לנו מקרר פרימיטיבי למדי שהופעל על נפט, חשמל כמובן לא היה לנו, ואנו עסקנו כל היום בהקמת התשתיות של הבסיס. מעבר לתנאים הפיזיים הקשים הייתה גם תחושת בידוד של חיים באמצע המדבר, הרחק מכל מקום יישוב, הרחק ממרכז הארץ, בניתוק מוחלט מהציוויליזציה. הקמת הבסיס הצבאי הימי באילת, בישרה למעשה את ראשית ההתיישבות הישראלית בעיר, וכך בתחילת הדרך, הנוכחות הצבאית והאזרחית במקום הזינו האחת את השנייה.

אי אפשר היה להתמיד בתנאים האלה במשך תקופה ממושכת. כאשר החלו להיראות בשטח כמה מבנים בודדים, והבסיס לבש צורה מינימלית כלשהי, כבר באו להחליף אותנו בתפקיד. הוחלפתי על ידי קצינים שהיו איתי בקורס החובלים הראשון, ביניהם היו אברהם לוקסמבורג

(לוקסי) ומשה לוי. אחת הסיסמאות שלוי יצר הייתה: "אין אי-אפשר", סיסמה שנחרתה והיא מאפיינת מאז ועד היום את רוח צה"ל. אחרי שהנחתי את אבן הפינה לבסיס חיל הים, השארתי לאחרים להשלים את העבודה וחזרתי למרכז הארץ לשיבוץ מחדש אצל שמוליק טנקוס, מפקדי בחיל הים.

ניהול נמל אילת

המנהל הראשון של נמל אילת היה קפטן פיץ', נוצרי, ימאי מעולה, לשעבר מפקד צוללת גרמנית במלחמת העולם הראשונה, שני בניו היו דייגים בנמל תל אביב. באחד הימים פנה אליי מנהל משרד הפיתוח בירושלים והודיע לי כי עבודתו של קפטן פיץ' הופסקה מכיוון שהוא ועובד בכיר שלו, נתפסו כשידם במעל. בעקבות הפרשה הוא פוטר ולי הוצע לכהן בתפקיד זה במקומו, ואני הסכמתי.

הקמת נמל אילת - הימים הראשונים

האוניות הראשונות שהגיעו לנמל שכוננו "פוליטיות" העבירו מטענים חסרי ערך, רק כדי לקיים תנועה במצרים. זכורה לי האוניה הראשונה בה טיפלתי. יצאתי לקראתה בסירת מנוע מהנמל, עליתי בסולם חבלים על האוניה ורב החובל מסר לי את הפיקוד עליה. לא הכרתי את העומקים בקרבת הנמל והתקשיתי מאוד עם זריקת העוגן.

כעבור זמן הגיעה לנמל האוניה הראשונה שחצתה את תעלת סואץ ועליה היו מכוניות חדשות מתוצרת "אילין חיפה" המיועדות לקניה, וחביות של זפת שנועדו לסלילת כביש. הדרך מאילת לבאר שבע, הייתה עשויה עפר שצריך היה לכסות בזפת ובאספלט. עבודות הסלילה היו אמורות להיעשות במקביל בשני הכיוונים, מאילת לבאר שבע ומבאר שבע לאילת, וחביות הזפת היו אמורות לשמש לסלילת הכביש. כמפקד בבסיס הימי של אילת נשלחתי לקבל את הספינה, לסייע בפריקה של הסחורות ולהשגיח עליה. במרכזתה של הספינה עמדו חביות הזפת שאותן היה צריך לפרוק ובירכתיים עמדו מכוניות מתוצרת "סוסיתא", שיצרו בחיפה. הבעלים של בית החרושת אילין, אפרים אילין, הגיע לנמל להשגיח מקרוב על עבודת הפריקה ועמו קבוצת סוורים מיפו (עובדי נמל המיומנים בטעינה ופריקה של סחורות) שידעו את המלאכה. בעלי בית החרושת היה לחוץ ומודאג מאוד שמא בעת פריקת חביות הזפת ייזקו המכוניות שעמדו סביבן. כדי לשדל את העובדים "שיחד" אותם בבקבוקי קוניאק: "אם תפרקו את החביות בלי לפגוע במכוניות - כל הקוניאק הזה יהיה שלכם". המבצע היה די מסובך, ולמרות שהחביות התנדנדו על המנוף ונראה שהנה עוד רגע כמה מהן צונחות למטה, היישר על שורת המכוניות - דבר לא השתבש, וכל אחד מהסוורים זכה לבסוף גם באות הערכה - בקבוק קוניאק, מצרך די יקר בימים ההם. לאחר שסיימתי את התפקיד הגיע להחליף אותי דני מצפון.

על חביות הנפט

זמן מה אחר כך הוצע לי לנהל את נמל אשדוד שעמדו להקים, אך הפעם סירבתי. אני כבר רציתי להמשיך הלאה, עיניי היו נשואות ללימודי המשפטים.

הביקור הסודי במצרים

בתקופה שבה פיקדתי על נמל אילת, הגיע אליי לבסיס יום אחד מנשה הראל ז"ל, שנחשב לסייר הכי טוב בפלמ"ח (היה מראשוני הפלמ"ח, מסתערב, מראשוני תנועת "מחנות העולים", עסק בפעילות של הברחת מעפילים לארץ לפני קום המדינה, מדריך ומורה נערץ ובהמשך דרכו איש אקדמיה, פרופסור לגיאוגרפיה וחוקר מקרא וארץ ישראל). מנשה הראל סיפר לי שבמסגרת מחקריו ההיסטוריים הוא מרבה לסייר ולהסתובב בהרי אילת סמוך לגבול עם מצרים, ושם הוא פגש חיילים מצריים. ביניהם התפתחה שיחה מסקרנת, לא רשמית, הוא תהה על קנקנם והסתקרן לשמוע מפיהם על חייהם במצרים, והם היו אחוזי סקרנות להבין משהו עלינו, השכנים היהודים מעבר לגבול. כך הם המשיכו להיפגש מספר פעמים עד שהמצרים העלו הצעה שנשמעת מופרכת ודמיונית, לארגן משלחת, באופן לא רשמי, לסיור במצרים. מנשה דיבר איתי ועיניו נצצו מרוב התלהבות ואני לא יכולתי לסרב. גם בי הייתה שמץ של רוח הרפתקנית, אם כי זה באמת עולה על כל דמיון לחשוב שנוכל להגיע למצרים בלי שינסו לפגוע בנו. בכל זאת מנשה הצליח לשכנע אותי שהוא קשר עם המצרים קשרי ידידות שמושגתים על כבוד ואמון הדדי, והם באמת מעוניינים לארח משלחת קטנה מישראל.

את הרעיון הזה העליתי באוזניה של ה"אמא של הנח"ל", מי שטיפלה בהתנדבות בחיילי הנח"ל, הכינה להם אוכל וציידה אותם בכל טוב בדרכם לבסיסים. היא מיד ביקשה להצטרף לאותה משלחת לא רשמית, על מנת להיות אחראית על נושא התזונה. באותם ימים לא היה זה סיפור קל להתארגן עם אוכל טרי לדרך שאורכת שעות רבות, במיוחד עם עוף ובשר, והיא הציעה לקנות את כל האוכל לקראת היציאה הסודית למצרים, ולהיות אחראית על הכנתו שם. זה היה עדיף על קופסאות שימורים.

התוכנית התנהלה כמובן "אוף-דה-רקורד", באותם ימים מצרים נחשבה לאויב ורק מעט אנשים באו בסוד העניין. כל המהלכים להוציא אותה לפועל התקיימו "מתחת לראדאר". את הדרך למצרים עשינו דרך הים האדום, בהפלגה. במשלחת היינו קומץ אנשים, ביניהם כמובן מנשה הראל שפיקח על כל הנסיעה, ארגן אותה וניהל אותה כמבצע לכל דבר תחת אחריותו. אני התלוויתי אליו והייתי אחראי על המשט לשם. בתוך כיסי היה תחוב אקדח, על כל מקרה...

הגענו לבסיס המצרי ששם אמורים היו לקבל את פנינו. עם הגיענו יצא לקראתנו מפקד הבסיס לבוש ב...פיז'מה. המראה הנינוח שלו הפתיע אותנו אבל לא אמרנו דבר. המצרים התייחסו אלינו בכבוד, שאלו שאלות סקרניות על חיינו בארץ ואנו ענינו להם על כל מה ששאלו, כמובן מבלי לערב תחומים סודיים. המפקד בפיז'מה הרגיש כל כך חופשי איתנו, עד כי הוא סיפר לנו בגילוי לב על הסתבכותו במשחקי קלפים. תחביבו המפוקפק הגיע עד אוזניו של המלך פארוק, וכעונש שלח אותו המלך למלא את תפקידו הצבאי במקום הכי רחוק

מהבירה המצרית, בסני, קרוב לגבול איתנו. זו הייתה מעין גלות.

לאחר חילופי הדברים והחלפת הרשמים בינינו לביניהם, התכבדנו במאכלים שלהם ואנו כיבדנו אותם בעופות שהכינה "האמא של הנח"ל". הארוחה המשותפת נערכה באווירה משוחררת ונעימה, קשה היה להאמין שיחסי איבה שוררים בין המדינות, אבל המפגש הזה אישר לי שיחסים בין בני אדם אינם דומים ליחסים בין מדינות. אנשים יכולים לעשות שלום זה עם זה ולמצוא את המשותף להם. בסיום הסעודה החגיגית, ביקשנו רשות לבקר במבצר צלבני עתיק בסני שנמצא באי האלמוגים. זו הייתה בעצם מטרתו של מנשה הראל, שחקר את ההיסטוריה של ארץ ועם ישראל. בקשתנו התקבלה בחיוב, המפקד בפיוז'מה נתן את מילתו שהוא יסדיר את זה ורק הזהיר אותנו שנתרחק מהחיילים האנגלים שהיו מוצבים שם, שלא יראו שאנו משוטטים בשטח.

יצאנו לסיור באי האלמוגים נרגשים לקראת המראות בדרך. הסיור אכן עלה על כל הציפיות ובסיומו נפרדנו לשלום מידידנו החדשים, איחלנו ברכות לשלום בין שני העמים וחזרנו ארצה, לתוך גבול ישראל. כעבור יומיים-שלושה התפלאנו לראות את כותרות העיתונים שדיווחו על תלונה שהגיעה מהצד המצרי, על כך שחיילים ישראלים מסיגים את הגבול עם מצרים, נכנסו לסני ושוטטו באי האלמוגים ללא היתר ותיאום עם פקחי האו"ם. מנשה הראל ואני נפגשנו ושקלנו כיצד עלינו להגיב. איני יודע אם הוא עירב בשלב כלשהוא את משה שרת, ראש הממשלה, אבל כמה ימים לאחר מכן זה יצא עם הודעת הכחשה לעיתונות על כי המקרה הזה "לא היה ולא נברא..."

הביקור הסודי במצרים, עם קצין מצרים

מפקד קורס שייטת 13 בקיסריה

מאילת עברתי לשרת בקיסריה, שם מוניתי למפקד קורס שייטת 13. החניכים היו בחורים צעירים מאוד, שהייתי אחראי ללמד אותם שיט בסירות גומי ובסירות מפרש. אצל מדריכים אחרים הם למדו נושאים של חבלה ימית ועוד.

כמפקד הקורס היה עליי להתמודד בפעם הראשונה עם העמדה לדין של חניכים בשל הפרה חמורה של המשמעת. דבר שהיה כך היה: היה לנו רס"ר שהקפיד מאוד והיה קשוח קצת יותר מדי עם החניכים בכל מה שקשור לעמידה בזמנים, יציאה לאימונים, התייצבות בחדר האוכל וכדומה. החבר'ה לא סבלו אותו ותכננו נקמה קרה ורטובה. יום אחד כשישן, הוא קשרו את המיטה שלו בחבלים והורידו את המיטה ואותו בתוכה, לים. לאחר שהצליח להשתחרר איכשהו ולחלץ את עצמו, הוא דרש ממני להעמיד לדין את אלו שהיו מעורבים במעשה. אודה שהתלבטתי מעט. מצד אחד רציתי לשמור על יחסים טובים עם הבחורים ולא לשבור את רוחם, ומצד שני הייתי חייב לשמור על המשמעת, ובוודאי להגיב על תעלול מסוכן שכזה. בסופו של דבר העמדתי לדין רק את מי שהיה מעורב ישירות במעשה, והם שילמו בזה שנשאר בביסיס במשך סופשבוע אחד בלי לצאת הביתה.

קודחים נמל צוללות בחוף עתלית

גם התחנה הבאה שלי שכנה, כמובן, בחוף הים. מקיסריה הועברתי לעתלית, והסיבה לכך הייתה יוזמה להקמת נמל במפרץ עתלית, לא נמל סטנדרטי אלא נמל צוללות, שישירת את צורכי ההגנה הרבים והמורכבים של המדינה הצעירה. לצורך כך הובא מפולין מומחה שכבר הוכיח מימונות בבניית נמלי צוללות. שמו היה דרייס וויט. כיוון שפולנית היא שפת האם שלי נקראתי לסייע לו בתרגום ובתיווך עם דוברי העברית ובין היתר התבקשתי ללמוד ולהבין מה האיש הזה עושה.

כדי להקים נמל צוללות בעתלית היה צורך בהרחבה ובהעמקה של המפרץ הטבעי, אך לפני הכול, עוד לפני עבודות התכנון הנדרשות, ביקש המהנדס לקדוח סמוך לחוף כדי לבדוק את הרכב הקרקע המקומי, ולוודא שהוא אכן מתאים לייעוד המתבקש. לשם כך הועמדו לרשותי עשרה חיילים וכמו כן גויסו למשימה חברי קיבוץ בתשלום. האחרונים שטו על גבי רפסודה שעליה הותקן מתקן קידוח מיוחד שקדח לתוך קרקע הים. בקו החוף עמדו החיילים מצוידים במכשירים מיוחדים שסימנו להם היכן בדיוק יש לקדוח. דגימות הקרקע שהוצאו בקידוחים הועברו לבדיקה כימית כמה וכמה פעמים.

אנו שוכנו במחנה עתלית, ומדי בוקר יצאנו לעבודה. כשהסתיימו החפירות הסתיים גם תפקידנו בפרויקט הזה. נמל צוללות לא הוקם כידוע בעתלית, אך שרידים ממה שהיה שם

אפשר לראות היום בחופי תל אביב. אם מביטים לתוך הים, מרחק של כמה עשרות מטרים אפשר לראות בעומק הים גושי בטון, מעין שובר גלים מפורק - אלו הם מזכרות מעבודתו של דרייס בעתלית שנסחפו דרומה, עד תל אביב.

תולם על לימודים בברקלי-ארה"ב ומוצא את עצמי בתורכיה

בעקבות המפגש הקצר אך האינטנסיבי עם האתגר ההנדסי בעתלית החלטתי שזה מה שארצה לעשות בחיי, להיות מהנדס ימי. בישראל של אז לא הייתה אפשרות ללמוד את התחום, אך היה לי חבר שלמד באוניברסיטת ברקלי בארצות הברית, וביקשתי ממנו שיעזור לי להתקבל שם ללימודי הנדסת נמלים. בעזרת "פרוטקציה" וכמה מניפולציות מוצלחות הצלחתי להתקבל. בזמנו אפילו לא הייתה לי תעודת בגרות, ולכן לקחתי את תעודת הסיום שלי מקורס חובלים ותרגמתי אותה לאנגלית. בעזרתה של התעודה הזאת הצלחתי להתקבל ללימודים. עם כל

ההתלהבות התכוונתי לעזוב את הצבא ולהפליג אל גורלי בארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות.

אלא שאז קרא לי אלוף מוקה לימון, שהתמנה כמפקד חיל הים, ואמר לי: "זוכר את הספינה שגרתם באותו לילה סוער בקורס חובלים עם המנוף הכבד שנעלם?". בהחלט זכרתי במה מדובר. "ובכן גוף הספינה הזאת, כידוע לך, עשוי עץ, והעץ הזה כבר רקוב. המקום היחיד שבו אפשר לתקן ספינות מהסוג הזה נמצא בנמל בתורכיה, ולשם אנו רוצים להוביל את הספינה כדי לתקן אותה." מוקה ביקש שאהיה אחד הקצינים שיוצבו על הספינה הזאת. "אין לי התנגדות להפליג לתורכיה", השבתי לו, "אבל אני רוצה שתדע שהתקבלתי ללימודי הנדסה באוניברסיטת ברקלי ואני מבקש שתאפשרו לי ללמוד, כלומר שאוכל לחזור מהנסיעה הזאת לפני תחילת שנת הלימודים. הוא הבין

עם צוות הספינה "התג האפור" בטורקיה

אותי ולשמחתי הסכים לכל מה שביקשתי, שאלמד תוך כדי שירות צבאי, ושחזור בזמן ללימודים. האיש נתן לי את מילתו.

ההפלגה לתורכיה זכורה לי כחוויה קשה מאוד. זו הייתה ספינת עץ מנוקבת חורים בכל היקפה. מי הים זלגו פנימה ללא הרף, ואנו היינו צריכים לסתום את החורים וגם לרוקן את המים מהסיפון בעזרת פחים. בסופו של דבר עגנה הספינה הרעועה בנמל איסטנבול. קיבלנו הוראה לא לרדת לחוף במדי חיל הים הישראלי משום שהיחסים עם תורכיה לא היו רשמיים, לכן הוציאו לכולנו רישיון שיט אזרחי וכך, כאזרחים, שהינו במדינה במשך מספר חודשים.

בתקופה הזאת (ראשית שנות החמישים), סבלו אזרחי ישראל ממשטר הצנע שהוכרז על ידי הממשלה, אבל אנחנו בתורכיה חגגנו ממש. אומצנו בחום על ידי הקהילה היהודית המקומית, שהייתה קהילה עשירה, שהרעיפה עלינו ארוחות מלאכים וממתקים ומה לא. בין היתר אירחו אותנו בבתיהם והציעו לנו אינספור שידוכים עם נערות יהודיות מקומיות. צריך להבין שתורכיה הייתה המדינה המוסלמית הראשונה שבשנת 1949 עם חתימת הסכמי שביתת הנשק שלאחר מלחמת העצמאות, הכירה רשמית במדינת ישראל, וזאת למרות שבהצעת החלוקה של האו"ם בשנת 1947 התנגדה להקמת המדינה. היות שכך, בתחילת 1950 כוננו שתי המדינות יחסים דיפלומטיים והחליפו ביניהן נציגים בדרגת ציר. בעקבות מלחמת ששת הימים היחסים בין המדינות הלכו והידרדרו. בשנות התשעים חלה התקרבות מחודשת ביחסי שתי המדינות, ועם עלייתו לשלטון של ארדואן, (2008) חלה הידרדרות משמעותית נוספת, שנמשכת עד היום ביחסי שתי המדינות עקב הקו האנטי-ישראלי החריפה שנוקט ארדואן.

נחזור לראשית שנות החמישים של המאה שעברה. לאחר שהתברר לנו, בסופו של דבר, שמצב הספינה שלנו הוא בלתי הפיך ואינו ניתן לתיקון, חזרנו ארצה. נפגשתי עם מפקד חיל הים כדי לקדם את הנושא שלי, הלימודים בברקלי, ושאלתי: "מה עם הלימודים שהובטחו לי?" מבטו של אלוף מוקה לימון נדד בחוסר נוחות והוא השיב לי שהוא מצטער, אבל התקציבים של חיל הים צומצמו ולפיכך לא יוכל לאפשר לי לימודים תוך כדי שירות. זה לא הפריע לו לבקש שאשאר לשרת בחיל עוד שנה אחת, ואולי אז יסתייעו הלימודים שלי. מיותר לומר שהתאכזבתי מאוד. כבר לא היו לי שום סנטימנטים ושום אשליות. "עכשיו אני כבר לא כל כך מאמין לזה", אמרתי לו, "ואני מעוניין לעזוב את הצבא".

סיום הקריירה הצבאית שלי

בשנת 1953, בגיל 24 לערך, הסתיים הפרק הצבאי של חיי. ניצניו האידיאולוגיים והמעשיים של הפרק הזה החלו עוד בראשית ימי הנעורים שלי בתנועת הנוער, במחלקה הימית של הפועל ובהגנה, הוא נמשך והתממש בפלמ"ח, בפעולות שונות במסגרת המוסד לעלייה ב', ועם פרוץ המלחמה, בשנת 1948, בגדוד 4 של הפלמ"ח, גדוד פורצי הדרך לירושלים, ובקרבות המרים שניטשו לאורך החודשים הקשים והקריטיים שבהם התחוללה המלחמה על הארץ. התקופה הצבאית שלי נמשכה גם לתוך שנות החמישים. כתל אביבי וחובב ים ושיט מצאתי עצמי באופן טבעי בחיל הים, וכיוון שנולדתי "בזמן הנכון", כלומר הייתי בן 18 בשנת 1948, אפשר לומר שהייתי שותף לבנייה ולעיצוב של תחנות מפתח, מקומות, מוסדות חשובים בהווה הישראלית, הצבאית והאזרחית כאחד: הייתי חניך בקורס מכ"ם ובקורס המ"מים שהיו בין הראשונים בצה"ל, הייתי בין בוגרי קורס חובלים הראשון בחיל הים הישראלי, כקצין הייתי בין מייסדי בסיס חיל הים באילת, בימים שבהם אילת הייתה רק חול ושממה, הייתי עד לקבלת ספינת הסוחר הראשונה שעגנה בנמל אילת, היה לי חלק בגיבוש חבורת חיילים שלימים היוותה את הגרעין האזרחי הראשון בעיר, שבין היתר היה אחראי להקמת עסקי הדיג, התיירות והמסעדות הראשונים בעיר. תרמתי את חלקי לצבא במשך חמש שנים קריטיות ומשמעותיות ביותר, ועתה, עם תחילת התבססותה של המדינה הצעירה, הסתיימו ימי הנעורים שלי ונשלמה גם המשימה שלי. עכשיו הגיע הזמן שלי להמשיך לפלס את דרכי, להתקדם, לבנות את עצמי, לעשות לביתי, להפוך דף לקראת פרק חדש בחיי הבוגרים.

קצין גאה בחיל הים, עם אלוה' היקרה

מניח בסיס לעתיד המקצועי והאישי

לבטים לגבי המשך דרכי

עוד כשהייתי עמוק בתוך הקריירה הצבאית שלי התחלתי לשקול את המשך דרכי המקצועית. היה לי ברור שארצה להמשיך ללימודים גבוהים כדי לרכוש מקצוע של ממש. בשלב הראשון, לקראת הפרישה מהצבא, הייתי די בטוח בכיוון שלי - לימודי הנדסה ימית בחו"ל. התוכנית הזו הייתה בהישג ידי, כך חשבתי. אבי יכול היה לעזור לי במימון הלימודים והיו לנו קרובי משפחה בארצות הברית, אבל התקוות התבדו. בדיוק בתקופה הזו, סוף שנות החמישים, הכלכלה בארץ חוותה משבר, בעקבות פיחות גדול מאוד, ופתאום התברר שהסכום שבעזרתו תכננתי לממן את הלימודים והמחייה שלי בחו"ל - לא יוכל בשום פנים ואופן להספיק למימון המשימה. בצער רב נאלצתי לשנות את כיוון התוכנית ומכאן התלבטתי בין שתי אפשרויות: נטיית הלב שלי הייתה תחום העיתונאות, תחום שהיה חלק בלתי נפרד ממני, מהילדות ומאוירת הבית, היות שאבא עסק בו כל חייו, אבל עיתונאות לא הייתה אז תחום שניתן היה ללמוד באופן אקדמי, לא הייתה פקולטה לעיתונאות או לתקשורת, ואני רציתי להחזיק במקצוע "אמיתי", ויחד עם זה עלו שיקולים פרקטיים יותר. בסופו של דבר, למרות שמעולם לא נמשכתי לתחום המשפטים, הבנתי שזהו התחום הקרוב ביותר לעיתונאות שאוכל ללמוד בצורה אקדמית ורצינית, והבנתי שדווקא הלימודים האלו יקדמו אותי למקום שאליו אני רוצה להגיע.

לימודי משפטים (1955-1959)

הייתי בן 25 בערך כשהתחלתי מסלול לימודים של ארבע שנים בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים. האוניברסיטה העברית הייתה האוניברסיטה הישראלית הראשונה שפתחה רשמית פקולטה ללימודי משפט, והייתה מוסמכת להעניק דיפלומות לעיסוק בתחום. האוניברסיטאות האחרות בארץ פיגרו אחריה בהרבה. מצב לימודי המשפטים בישראל לאחר הקמתה הושפע כמובן מהמצב הפוליטי בפלשתינה-א"י בתקופה שלפני קום המדינה - ומהתהפוכות הפוליטיות והשלטוניות שהשפיעו על כך שתחום לימודי המשפט לא היו מוסדר במיוחד.

לימודי משפטים בישראל לפני ואחרי הקמת המדינה

בתקופה העות'מאנית לא היה בארץ ישראל בית ספר למשפטים, והמעוניינים בהשכלה משפטית רכשו אותה מחוץ לגבולות הארץ, בדרך כלל בבית הספר למשפטים של אוניברסיטת איסטנבול. עם כיבוש הארץ על ידי המנדט הבריטי הוקם בירושלים, במבנה בית הספר לבנות על שם אוולינה דה רוטשילד, בית הספר המנדטורי למשפטים, שנועד להכשרה המקצועית של משפטנים, שנדרשו לסייע לבריטים בניהול מערכת המשפט בארץ. עם עזיבת הבריטים את הארץ בשנת 1948 נסגר בית הספר. משרד המשפטים של מדינת ישראל קיבל על עצמו לארגן לימודי המשך ובחינות סיום לתלמידים, שלימודיהם נפסקו באמצע.

במקביל ללימודים בירושלים תחת המנדט הבריטי, הוקם בשנת 1935 בתל אביב בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה. המוסד התנהל כמוסד אוניברסיטאי ולימודי המשפט נמשכו בו ארבע שנים, אך ממשלת המנדט שרצתה לשמור את המונופול בתחום לעצמה לא אפשרה לבוגריו להיבחן לקבלת רישיון לעריכת דין, ועל כן מנהלי בית הספר הגיע להסדר עם בית הספר הצרפתי הגבוה למשפטים בבירות, שאִפשר לתלמידיו ללמוד שנה נוספת בבירות ולקבל תואר דוקטור למשפטים, שאיתו כבר יכלו לגשת לבחינות הארץ-הישראליות לבעלי הכשרה זרה במשפטים.

בתקופת המנדט האוניברסיטה העברית בירושלים לא קיימה לימודים משפט מסודרים. רק בשנת 1949 נפתחה הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, וזו קלטה גם את המורים ואת התלמידים מבית הספר המנדטורי למשפטים שנסגר עם ביטול המנדט הבריטי. בשנת 1956 הוכרזה הקמת "אוניברסיטת תל אביב - בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה", אך המוסד נאבק על הכרה רשמית. ב-1959 בית

הספר למשפט וכלכלה הפך לשלוחה תל אביבית של האוניברסיטה העברית בירושלים. אוניברסיטת תל אביב זכתה להכרה ראשונה של המועצה להשכלה גבוהה ב-1965 וב-1965 שולב בה בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה כפקולטה למשפטים. הפקולטה למשפטים בבר אילן הוקמה בשנת 1969 ובאוניברסיטה חיפה - רק בשנת 1992.

תמצית לפי ויקיפדיה - לימודי משפטים בישראל

תקופה מיוחדת כסטודנט למשפטים

התגוררתי בדירה שכורה שהייתה בבעלותו של צ'רניאק, בחור שהיה אלוף שחמט ברמה בינלאומית. חבריי לדירה היו עמי גלעדי, לימים פרופסור ומנתח פלסטי מוכר שהפך להיות חבר קרוב שלי, וכן רעי מילדות אליעזר פוגץ' שהיה לי קרוב כאח כל ימי חיי. היו לי חברים רבים מאוד בתקופה ההיא שהותירו בי זיכרונות וחוויות, חלקם בלתי נשכחים. אחד מאותם בחורים שהרביתי להיפגש עמו בחברותא עם כל החבורה, היה טיפוס מעניין ששווה סיפור. מקום המפגש הקבוע שלנו באותם ימים היה קפה ניצן במרכז העיר. טיפוס זה היה בחור נחמד שגם למד איתנו, אלא שיום אחד, לאחר שהתרגלנו לראות את פניו כמעט כל יום, נדמה שהאדמה פצתה את פיה והבחור נעלם. לא הבנו מה אירע לו ואיש לא ידע לשפוך אור על התעלומה. רק לאחר שנים, זמן רב לאחר שסיימנו את הלימודים, התגלתה לנו האמת. זה היה לאחר שד"ר עמי גלעדי, חברי למגורים בירושלים נתקל בברנש שאבד. לתדהמתנו התברר שהחבר הכריזמטי הזה שלנו היה פושע מועד - הוא נתפס על שוד בנק בעפולה והואשם ברצח נהג מונית. התברר גם ש"התכשיט" הזה, הסטודנט למשפטים שאותו חיבבנו מאוד, התקבל ללימודים באוניברסיטה וחבר אלינו לאחר שזייף תעודת בגרות שלא הייתה ברשותו. לאחר שמעד ונתפס אפשרו לו נתיב מילוט יוצא מן הכלל, האיש גויס לשב"כ, שכן מתברר שבאותה תקופה גייסו טיפוסים קרימינאליים מהסוג שלו לשירות הביטחון. הוא נשלח לארגנטינה אך שם במקום לחזור למוטב הרג אדם חף מפשע לאחר ששדד אותו. כמובן שהפעילו מנגנון שלם כדי ללכוד אותו שם ולהביא אותו ארצה. כאן הוא הועמד לדין ונשפט ל-17 שנות מאסר.

חבר אחר שלנו היה בחור צ'יק שאותו כינינו "גוליבר". הוא היה מהלוחמים המיתולוגיים במהלך מלחמת השחרור והתקופה שבאה לאחריה. במקביל ללימודי המשפטים היה יוצא לפעולות מסוכנות מאחורי קווי האויב יחד עם המפקד שלו דאז, אריק שרון. האיש היה הרפתקן אמיתי. היות שגם אנו היינו לוחמי פלמ"ח לשעבר, הוא אפילו ביקש מאתנו להצטרף

אליו ולאריק שרון לפעולות סודיות שונות. שקלנו זאת, אך די מהר הבנו שאת שלנו כבר עשינו, את מכסת הסכנות שהוקצתה לנו מילאנו עד תומה ואין לנו צורך מיוחד באקשן מהסוג הזה, ולכן הודענו לו שהחלטנו לוותר על התענוג.

לפרנסתי בזמן הלימודים עבדתי כמורה בקיבוץ קריית ענבים. לימדתי קבוצות נערים ונערות מעליית הנוער וכן תלמידים ילידי הארץ שבאו ממשפחות הרוסות ועניות ומצאו מפלט בחברת הנוער בקיבוץ. לימדתי אותם כמיטב יכולתי. המפקחת חזרה ואמרה לי שלא חשוב מה אלמד אותם - העיקר שהחבר'ה יהיו בכיתה ולא יסתובבו סתם בחוץ. ניסיתי לעניין אותם בכל מיני תחומים, לאו דווקא המבוססים על תוכניות הלימוד הרגילות. אם הלכתי לקולנוע או למופע כלשהו באחד הערבים שקדמו לשיעור, הייתי מספר להם את תוכן הסרט ושמתי לב שאני מצליח לרתק אותם בסיפורים שלי. בנוסף לימדתי אותם גם מתמטיקה ואזרחות. זו הייתה עבודה שלצד השכר בצדה העניקה לי תחושת סיפוק. בזמני החופשות התבקשתי לשוב ולממש את המומחיות הגדולה שלי ולהיות מדריך בקורסים לימאות במכמורת.

אם אודה על האמת, הלימודים לא הלהיבו אותי במיוחד ואף לא פתחו בפניי אופקים חדשים, וכמוני היו גם רוב חבריי. המאמץ הגדול ביותר שלנו הושקע בשכנוע הפרופסורים למיניהם שאנו בעניינים, שאנחנו נמצאים באוניברסיטה בגופנו ובנפשנו, וכל מעיינינו נתונים ללימודים בלבד. למעשה, שינסנו מותניים רק לקראת מועדי הבחינות. אז היינו מתיישבים בשורה הראשונה ולומדים כמיטב יכולתנו לקראת הבחינה. שיטת הלימוד הזו הוכיחה את עצמה כנכונה, לפחות עבורנו. הצלחנו לעבור את כל המבחנים בהצלחה וכל אחד מהחבורה שלנו יצא משם מצויד בתואר ראשון במשפטים. עם זאת כדי לעסוק במקצוע ולקבל את הרישיון הנכסף לעריכת דין, עלינו היה להמשיך לשלב הבא, שלב ההתמחות, הסטאז'.

בחברת מקורות - עבודה ראשונה לאחר סיום הלימודים

לאחר סיום הלימודים אבי עזר לי למצוא עבודה בחברת מקורות, חברת המים הלאומית, במשרדים הראשיים של החברה בתל אביב ברחוב הנגב. מקורות הייתה מחולקת אז לשלושה אגפים. אחד מהם עסק בבניית קו המים לנגב ובראשו עמד האלוף ארצי. האגף השני עסק במכירת המים לצרכנים ובראשו עמד ויל דיוק והשלישי - אגף הכספים, בניהולו של דובדבני. אני מוניתי כעוזרו של האחרון. היחסים בין שלושת המנהלים, ראשי האגפים הללו, היו מתוחים מאוד, ואני מצאתי את עצמי כל הזמן בעמדת המפשר, זה שמנסה לגשר בין כולם. דובדבני קירב אותי אליו תרתי משמע. הוא הקצה לי שולחן ופינה במשרד שלו ממש. הייתה לו לכך סיבה טובה, בכל פעם שהתעוררו בעיות כלשהן, הוא היה פונה אליי, ובמיוחד היה זקוק לכישורים המשפטיים שלי כדי לנסח מכתבים ומסמכים באופן רשמי ואפקטיבי.

באחד הימים הגיע למשרד מקורות עו"ד חיים צדוק, לימים שר המשפטים של מדינת ישראל, אך באותו זמן הוא מונה על ידי שר האוצר דאז פנחס ספיר, לתפקיד היועץ המשפטי של חברת מקורות. ביני ובין צדוק נוצרו יחסים טובים מאוד, ולאחר זמן מה הציע לי הצעה שקשה לסרב לה, לעבוד כמתמחה שלו במשרד עורך הדין כספי שבו הוא שותף. ההצעה קסמה לי כמובן, ואכן עברתי לעבוד במשרד שישב אז ברחוב רוטשילד 14 בתל אביב. זה היה משרד גדול וחשוב מאוד, אז כהיום. הוא ייצג את חברות "אגד" ו"דן", הקואופרטיבים ששלטו אז בתחום התחבורה הציבורית בארץ, את הסוכנות היהודית ועוד גופים ציבוריים וגופים כלכליים גדולים במשק. את שתי שנות ההתמחות שלי עשיתי במשרד כספי את צדוק, וכשנתיים-שלוש לאחר שהתחלתי לעבוד בו, קיבלתי את רישיון העבודה שלי כעורך דין.

המזל האיר לי מכל הכיוונים, לא רק שמשרד זה קידם אותי לקראת המטרה שלי - קבלת הדיפלומה שלי כעורך דין, הוא קידם אותי בצעד חשוב לא פחות, שם הכרתי את אשתי לעתיד, את רחל, שהייתה המנהלת האדמיניסטרטיבית של המשרד.

רחל - אשתי

רחל הייתה בתם של מזל ועמנואל שלום, להם היו ארבע בנות ובן אחד: רבקה, מלכה (שהתגוררה בארה"ב), נעמי, רחל והבן - שלום.

רחל הייתה צברית. היא נולדה בארץ ב- 15.12.36, צעירה ממני ביותר משבע שנים. הוריה עלו מבוכרה לאחר נישואיהם שם. אביה היה סוחר במקצועו והם היו משפחה אמידה. מספר שנים לפני עלייתם של הוריה, הגיע לכאן סבה של רחל. הוא קנה בית כנסת באחד מרחובות תל אביב וכמו כן קנה בית גדול ברחוב הרצל, שהיה מושכר לדיירים. מיד לאחר שביצע את השקעות הנדל"ן שלו בארץ ישראל, חזר האיש לבוכרה, וזכה לכבוד גדול על שום שרגליו דרכו על אדמת ארץ הקודש, זכות שהקנתה לו את כינוי הכבוד חאג'י. זמן קצר לאחר ששב למשפחתו החזיר נשמתו לבורא. באותה תקופה, החלו הקומוניסטים לשלוט בבוכרה ויהודים רבים, בעיקר שומרי המצוות שבהם, ראו בכך אות מבשר רעות. רבים מהם ובהם גם בנו הצעיר של החאג'י, אביה של רחל, צררו את רכושם וברחו לפלשתינה. הקליטה של הוריה של רחל הייתה קלה יחסית וסמוך להגיעם ארצה עמדה לרשותם דירה יפה ומודרנית במרכז העיר, לא סתם דירה, הבניין שרכש הסב היה הבית הראשון בעיר תל אביב שבו זרמו בברזים מים חמים.

בילדותה למדה רחל בבית הספר בנווה צדק. לימים בננו אסף הקים בדיוק במקום הזה את המסעדה האיטלקית "בליני" שהייתה שם דבר בנוף המסעדות הישראלי במשך שנים רבות.

לאחר שרחל סיימה את בית הספר העממי היא למדה שנה בתיכון ומיד יצאה לעבודה, כמזכירה במשרד עורך הדין כספי.

רחל הייתה בחורה זריזה ופקחית. במשרד כספי עבדו כעשרים עורכי דין, ובלעדיה הם לא מצאו את ידיהם ואת רגליהם. רחל נהגה לחלק את העבודה בין עורכי הדין השונים, לתייק את ערמות הניירת, לקבוע הופעות בבית המשפט. היא הייתה צעירה אחראית מאוד, מסורה ומסודרת. כשהגעתי למשרד הוא כמתמחה צעיר היא נראתה לי כבוסית הגדולה של המשרד. נראה כאילו הכול מונח על הכתפיים של העלמה החיננית הזאת.

רחל בצעירותה

נישאנו ב- 5.9.1961 בבית המהנדס ברחוב דיזנגוף. לצערי הרב, אבי לא זכה לראות אותי מתחת לחופה, הוא נפטר זמן קצר לפני כן. קצת לפני החתונה נפגשה אמי עם הרב הראשי לישראל, הרב אונטרמן, שהיה קרוב משפחה שלנו, וביקשה ממנו שיחתן אותנו. הוא נעתר לבקשה ואכן הוא שהשיא אותנו. גם הרב הראשי לתל-אביב, הרב עמיאל, היה קרוב משפחה שלנו. לחתונתנו הגיעו אורחים רבים, בני משפחה וחברים שלי ושל רחל. אחי ישראל היה בחתונה שלי עם אשתו רות שלה נישא שנים אחדות לפני כן. רות הייתה אישה נמרצת ופעילה חברתית. היא כיהנה כיו"ר תנועת נעמ"ת וכחברת מועצת העיר ירושלים. נולדו להם שני ילדים: רוני וחני.

אמי פיה עם הנכדים רוני וחני

לאחר נישואינו לא הייתה לנו מיד דירה משלנו, ולכן עברנו להתגורר בהתחלה בבית אמי ברחוב פרישמן 49. רחל הייתה בת מסורה מאוד לאמה המבוגרת, ובזמן ההפסקות מהעבודה, הייתה לעיתים קרובות קופצת הביתה לעזור לאמה בעבודות בית או לוודא שהיא בסדר. אך זמן מה לאחר מכן נקרתה לי הזדמנות פז לרכישת דירה, גם זה הודות לעבודה שלי במשרד של כספי. המשרד שהיה מהגדולים בארץ, ייצג בין היתר את חברת הבנייה "שיכון עובדים", שעם צוות מנהליה היו לנו יחסים מצוינים. בסוף שנות השישים ושנות השבעים בנתה "שיכון עובדים" שיכונים צמודי קרקע ובתי דירות בכל אזור נווה מונסון, ובשלב כלשהו נותר שם בית אחד שלא נרכש, והציעו לי לרכוש אותו בתנאים טובים. השיכון הספציפי יועד במקור לעובדי המכס ולטייסי אל-על. האזור היה אז מאוכלס רק בחלקו, בפאתי השכונה עוד עמדה מעברה גדולה שטרם פונתה. זו הייתה ההזדמנות שלנו לקנות לנו בית משלנו, לא היססנו הרבה וקיבלנו שנינו את ההחלטה. זה היה הבית הראשון של המשפחה שלנו ובו גדלו הילדים, ועד היום אני גר בבית זה הגדוש בזיכרונות משפחתיים.

על הקריירה המשפטית ועל הרפתקאות אחרות

(1961-1969)

שופט התעבורה הראשון בישראל (1961-1967)

במסגרת עבודתי במשרד עורכי הדין כספי, הרביתי לייצג את הקואופרטיבים "אגד" ו"דן" וצברתי ידע וניסיון בתחום התחבורה. יצא שבאותה תקופה ממש הוחלט על הקמת בית משפט לענייני תעבורה בישראל, ובאופן די טבעי, כנראה, עלה השם שלי והוצע לי לשמש כשופט התעבורה הראשון בארץ.

התלהבתי מאוד מהרעיון לעסוק בשיפוט, אך היה עליי להסכים לעבור לעבוד בבאר שבע. באותה תקופה עדיין התגוררתי בבית הוריי, זה היה לפני שנישאתי לרחל, למרות שכבר היינו בני זוג. בהסכמתה יצאתי לעבוד בבאר שבע ובסופי שבוע כשחזרתי לתל אביב נפגשנו ובילינו יחד. גם לאחר שנישאנו המשכנו באותה מתכונת של פרידה לאורך שבוע העבודה ומפגש בסופי השבוע. המשכנו לגור כך בביתה של אמי כל עוד המשכתי בעבודה בבאר שבע ועד שרכשנו את דירתנו הראשונה.

בבאר שבע הועמדו לרשותי משרד ויחידת דיור קטנה. עבדתי במרץ וככל הנראה הייתי יעיל מאוד וסיימתי את התיקים שנתנו לי במהירות, ולכן העמיסו עלי גם את תיקי התעבורה של אשקלון ורחובות. בימים ההם, תחילת שנות השישים, עדיין לא היו כלי רכב רבים על הכבישים, ורוב התיקים שהגיעו אליי היו בעיקר תיקי תאונות, וההיבטים הפליליים שגלוו לתאונות הללו הם שהשפיעו על חומרת העונשים שהוטלו על המעורבים. באחד המקרים המעניינים שהובאו לפניי הייתה מעורבת זמרת אופרה ידועה בארץ ובן הזוג שלה. השניים

נסעו לאילת ובכביש הערבה מכוניתם התהפכה. למרבה הצער הזמרת המפורסמת הפכה לנכה. חברת הביטוח התנערה מאחריות וטענה שמדובר בתאונה שאיש אינו אשם בה וכיוצא באלה, דברים שנוהגים לטעון מצד חברות הביטוח. חברת הביטוח הגדילה לעשות והביאה חוות דעת של מומחים מחו"ל שהוכיחו את הטענה שלהם, אולם הדבר לא עזר להם. בסופו של דבר הצליחה הזמרת לקבל את כל הזכויות והפיצויים שהגיעו לה.

כשופט תעבורה בבאר שבע כיהנתי במשך כשש שנים, תקופה מעניינת ביותר. כשופט ואיש חוק הייתי מנוע מלקיים יחסי קירבה עם גורמים ציבוריים ופוליטיים שונים בגלל החשש ממראית עין של ניגוד עניינים וכדומה. היה עליי לשמור על דיסטנס, אך כיוון שאני אדם ידידותי - הדבר הכביד עליי לעיתים. אלא שאז בתקופה הזאת נהגתי להיפגש עם ידידי עמי גלעדי, שותפי הוותיק לדירת הסטודנטים בירושלים שהיה אז עתודאי שלמד רפואה.

עמי גלעדי היה דמות ידועה מאוד, סוג של ידוען תל אביבי בשנות השבעים והשמונים. אשתו רותי הייתה מלכת יופי בנעוריה. כשפגשתי בו באותן שנים בבירת הנגב הוא עדיין עבד כרופא במסגרת הצבא, שילם את חובו כעתודאי לשעבר, ושימש כממונה על הבריאות בצה"ל באזור הדרום. כמעט מדי יום, כשסיימתי את עבודתי הייתי מגיע אל ביתם, הבית שבו נולד בנם אביב (לימים איש תקשורת ידוע, שהיה נשוי לשחקנית חנה לסלאו וממנה יש לו שני בנים). הייתי בן בית בביתם של הזוג גלעדי. באותן שנים המשיך עמי את ההתמחות שלו ברפואה בבית החולים סורוקה. מדי פעם כשיצא לעבוד שם הציע לי להצטרף אליו, וכשהיינו מגיעים למחלקה, הוא היה מלביש אותי חלוק לבן, כאילו גם אני רופא, ותחת התחפושת הזאת הייתי מעביר אתו כמה שעות. היינו "מתיעצים" בינינו, כביכול, על עניינים רפואיים, ממציאים שמות של מחלות ושמות של פציינטים ותוך כדי משוחחים כמובן על עניינים אחרים. באופן כזה סייעתי לו גם אני להעביר בנעימים ובחיוך את שעות המשמרת הארוכות בבית החולים.

מילואים בחאן יונס (1956)

כשפרצה מלחמת סיני בשנת 1956, התייצבתי בלשכתו של מאיר שמגר, לימים נשיא בית המשפט העליון ואז הפרקליט הצבאי הראשי, והוא שלח אותי להתייצב בחאן יונס למילואים. היה זה בתקופה בה הייתי בבאר שבע ומילאתי את תפקידי כשופט תעבורה. זו היה מעין שירות המילואים שלי לאותה תקופה. במסגרת תפקידי בחאן יונס עבדתי בשיתוף כוחות הביטחון בניהול פנים של התושבים המקומיים, העזתים. מרבית ההתנהלות עסקה בהיבטים ביטחוניים ופחות בהיבטים פליליים. זו הייתה תקופה קצרה אם כי אינטנסיבית, מעט מותחת ומרתקת.

במלחמת ששת הימים

בשנת 1967 הייתי כבר שופט תעבורה פעיל ואיש משפחה, נשוי ואב לשני בנים קטנים, צחי ואסף. עדיין עבדתי בבאר שבע וידיי היו מלאות עבודה. בשל התפקיד החיוני שלי, לא קיבלתי צו גיוס, אך כשנודע לי על פרוץ המלחמה לא יכולתי להשלים עם כך. הרגשתי שאני חייב לעזוב הכול ולהתגייס, לתרום את חלקי בהגנה על המולדת. בלי לחשוב הרבה, ביום הראשון למלחמה נסעתי לקריה בתל אביב והתייצבתי שוב אצל שמגר, וביקשתי ממנו בכל לשון שיגייס אותי. שמגר הסתכל עליי ולא כל כך ידע מה לעשות. הוא התבונן במסמכים שלי וגירד את קצה פדחתו. לבסוף פלט באיטיות וחוסר רצון: "אמממ... אני רואה שבמלחמה הקודמת, במלחמת סיני, היית שופט צבאי בחאן יונס, אבל עכשיו אין לנו צורך בשופטים, כך שאין לנו כל כך מה לעשות איתך..."

לא הסכמתי לוותר. "הייתי לוחם פלמ"ח בחטיבת הראל, הייתי לוחם תותחנים, השתחררתי בדרגת סגן אלוף, איך זה יכול להיות שאין מה לעשות עם אדם כמוני?"

לאחר חילופי דברים נוספים שבהם ניסה שמגר, בלי הצלחה, לגרום לי לרדת מכל העניין, הוא הורה לי להתייצב לפני האלוף רחבעם זאבי, גנדי, במפקדה ברמאללה. עשיתי כדבריו. גם גנדי הסתכל בי בתחילה בחוסר הבנה מסוימת. "אנחנו כאן במלחמה, זה ברור לך?" כשקלט בסופו של דבר שאני רציני לגמרי אמר בנימה שגרמה לי להבין שיש סיכוי לכך שהם יגייסו אותי: "הבט, יש יחידות שלנו באזור הבקעה, ואנחנו נצטרך להעלות אותן אל אזור ההר בכיוון הירדן שמעבר לו. במורדותיו המערביים נמצאים טנקים ירדניים שמתכוננים לעלות להר ולרדת ממנו בדרך לירושלים. המשימה שלנו היא לעצור אותם, לא לאפשר להם לעלות להר. אתה עם הניסיון הפיקודי שלך, ובעיקר הניסיון שיש לך בלחימה באזור ירושלים, אולי תוכל לעזור."

בלי היסוס יצאתי לבקעה וחברתי שם לצוות הפיקוד שתכנן את המשימה. היו מספר דרכים שניתן לעלות בהן מהבקעה לירושלים. החלטנו על הנחת מוקשים בכל המסלולים הללו, שצפוי שהירדנים יבחרו בהם בדרכם לבירה, וכאשר נבחין שהירדנים מנסים לעלות בהן, נפוצץ את המוקשים בפיצוץ מבוקר. הייתה רק בעיה אחת: מלבד ליחידות הירדניות, אותן דרכים שימשו למעבר גם את היחידות שלנו שנסעו וחזרו מירושלים, ולכן נדרש מאיתנו דיוק רב. היה עלינו לתזמן את עיתוי הפיצוץ, לאחר שהכוחות שלנו עוברים בהן, לא לפני כן ולא חלילה בזמן שהכוחות שלנו בדיוק עוברים שם. הטיימינג היה משמעותי ולכן חשוב היה להפקיד בנקודה הקריטית הזאת, אדם שקול ומנוסה, שגם יבין את ההשלכות של החלטה מסוג זה. לא בכדי נבחרו שלושה עורכי דין כמי שיהיו המוסמכים להחליט על זמן הפיצוץ: נוסף אליי, שימש שם מי שהיה היועץ המשפטי של משרד הבריאות, ואיש הפרקליטות שהיה ממונה על נושא החנינה במוסד הנשיאות, הוא זה שיעץ לנשיא באילו מקרים ראוי

להעניק חנינה ומתי אין זה ראוי. האחריות חולקה בין שלושתנו כך שכל אחד מאיתנו היה אחראי על קטע אחד בתוואי הדרך שבין טבריה וים המלח. היינו בכוננות שיא במשך כל ימי המלחמה, אך למזלנו הרב, הירדנים כלל לא ניסו להגיע לירושלים, כך שמשימת פיצוץ הדרכים וההחלטה על העיתוי שלה - ירדה מסדר היום ומהכתפיים שלנו.

מחפשים את בן אחי רוני בסיני בתום מלחמת יום כיפורים

כשהסתיימה המלחמה הייתה בארץ תחושה של כאוס ושל חרדה. כתוצאה מחוסר סדר וארגון, משפחות רבות לא שמעו על יקיריהן במשך זמן רב ולא ידעו מה עלה בגורלם. הורים רבים ובני משפחה פתחו בחיפושים עצמאיים אחרי הבנים, וכך קרה גם לנו. בשלב מסוים הודיע לי אחי שלא מוצאים את בנו, את רוני. הצלחנו לגלות שהיחידה שלו הייתה מוצבת בבקעת הירדן ולאחר מכן הם עברו לסיני. רותי, אשתו של אחי שהייתה כאמור בעלת משרה בכירה בעיריית ירושלים, הפעילה את כל הקשרים שלה כדי לדלות עוד שביב מידע, אך בשלב מסוים עמדנו בפני מבוי סתום. ישראל ורותי וגם אני היינו שרויים במתח עצום ובחוסר אונים, ובשלב מסוים החלטנו שאין מה להפסיד, אנחנו יוצאים לחפש אותו.

לישראל הייתה מכונית פיאט קטנה ואיתה ירדנו לסיני. עברנו שם ממפקדה למפקדה, מאזור לאזור כדי לחפש את היחידה שלו. הגענו וגם נכנסנו למקומות סודיים ביותר, אך איש לא שאל אותנו מי אנחנו ומה אנו עושים שם, כאילו מובן מאליה שאנשים לא מוכרים ייכנסו למפקדות סודיות, ובלבד שיהיו דוברי עברית וילבשו מדי צה"ל.

לאחר שסיימנו סבב ביקורים בבסיסים שונים ושאלנו שאלות הבנו מה הכיוון הבא. "הוא עבר עם היחידה שלו את תעלת סואץ לכיוון קהיר", היה המידע שהגיע אלינו פחות או יותר מפיו של כל מי שהכיר וידע. מנוע המכונית הקטנה התאמצה והגלגלים התיזו חול ואבק כשהתקדמנו לכיוון תעלת סואץ. באחד המוצבים ליד גדת התעלה הגעתי לסגן אלוף שהיה ממפקדי הגזרה. הצגתי את עצמי, סיפרתי לו שאנו מחפשים את רוני לב, חיל שלא יצר קשר עם בני משפחתו במשך שבועות ממושכים ושאנו חרדים לגורלו. לבסוף ביקשנו שייתן לנו אישור לעבור את התעלה ברכב שלנו לכיוון קהיר. באווירה החופשית (והקצת מופקרת של אז), המפקד הזה נעתר לבקשתנו והבטיח שלמחרת בבוקר יאפשר לנו לעבור את הגבול אל הצד השני. למען האמת לא הייתי בטוח שהוא יעמוד בהבטחה שלו. היינו אזרחים על רכב אזרחי ועל פניו זו הייתה פעולה חסרת אחריות בלשון המעטה.

באותו לילה הצטרפנו לחיילים כאילו היינו חלק מהם. אלה היו הימים שאחרי הקרבות, מצב הרוח היה מרומם והגזרה הייתה שקטה. החיילים הדליקו מדורות וצלו בהן תפוחי אדמה, שרו סביבן ועשו שמח. בשעה מאוחרת יחסית פרשנו לשקי השינה שלנו שנפרשו לצד התעלה מתחת לכיפת השמיים.

למחרת בבוקר ניגשנו למפקד, ולהפתעתנו, אף שמעולם, עד לאותו יום, רכב אזרחי לא חצה את התעלה - הוא עמד בהבטחה שלו. עלינו על הרכב ונסענו באיטיות אל עומק הצד המצרי. בעברה השני של תעלת סואץ עדיין נשארו כוחות ישראליים, כך שלא היינו שם לבד. אחי הרגיש שם מיד בבית, שכן כחיל הבריגאדה היהודית בצבא הבריטי בזמן מלחמת העולם השנייה, הוא שירת באזור הזה והכיר בו כל אבן ושביל. לאחר שתשאלנו כל חייל ישראלי שפגשנו, הפנו אותנו לאחת הגבעות שעליה, כך נאמר לנו, חונה היחידה של רוני. נכנסנו למאהל הסתובבנו ושאלנו, עד שהגענו לאוהל אחד. הסטנו את היריעות ושם, הפלא ופלא, מצאנו חייל שרוע שקורא בשלווה סטואית ספר בלשי. הפגישה הייתה נרגשת מאוד, כמובן, אף שבהתחלה רוני לא כל כך הבין על מה המהומה.

אחרי שאני ואחי עשינו את כל הדרך הזאת, במכונית הקטנה, באבק ובחום הקיץ הלוהט במדבר, הסכים המפקד של רוני לבקשתנו לשחרר אותו לחופשה בבית, לא לפני שמילא את מכל הדלק של המכונית וצייד אותנו בדלק נוסף, כדי ששלושתנו נוכל להגיע בשלום הביתה.

השותפות עם עו"ד נחום עמית

לאחר תקופה מסוימת כשופט תעבורה ביקשתי לחזור למרכז ולעסוק בשטחים אחרים. למזלי פנה אליי דוד שלי, יצחק הרכבי, בהצעה שהגיעה אליי בדיוק ברגע הנכון. הרכבי היה אחד מנשיאי הקהילה היהודית בארגנטינה, מי שריכז שם את אגודת מנהלי בתי הספר היהודיים ומי ששימש בין היתר כשגריר ישראל בברזיל.

"יש לי חבר טוב שלמד איתי בארגנטינה, ושמו נחום עמית," אמר לי, "העניין הוא כזה: שר המסחר והתעשייה שלנו, פנחס ספיר, מארגן בקרוב ערב לצורך גיוס תרומות מבעלי הון באמריקה הלטינית. יש הרבה מאוד יהודים עשירים בארגנטינה, ולא נראה שהם שוקלים לעלות לארץ, ולכן המינימום או המקסימום שהם יכולים לעשות הוא לתרום למולדת באמצעות השקעות הון. תפקידנו הוא לגייס אותם ולסייע להם בכך. ספיר מתכוון לארח כאן כמה מאותם מיליונרים דרום אמריקאיים, אבל הבעיה היא שהם לא יודעים עברית כמעט בכלל, אינם מכירים את התרבות, את התנאים הפיננסיים כאן וצריך לעזור להם במגעיהם עם המוסדות ועם הרשויות, לכוון אותם, לקשר אותם. ספיר אמר שהוא מעוניין לארגן את הבנקים הגדולים בארץ כדי שיסייעו לאותם תומכים אמידים בצעדיהם הראשונים כאן. לטובת העניין, הוא זקוק לעורכי דין טובים שיקשרו אותם עם הבנקים בהסכמים ובייעוץ משפטי. מי שנבחר לעבוד מול הבנקים הוא עורך הדין חיים צדוק מהמשרד של כספי, ומי שילוו את התורמים הארגנטינאים יהיו נחום עמית ו... אתה כמובן."

הסיפור היה מעניין, וניכר שעמד מאחוריו פוטנציאל גדול לעשייה מרתקת וגם לפרנסה. ובכל זאת שאלתי "מדוע אני?".

"זו שאלה טובה," חייך אליי יצחק הרכבי והסביר "נחום עמית הוא בחור נחמד ומוכשר אבל הוא בקושי יודע מילה בעברית ויהיה לו קשה להתנהל מול אותם לקוחות דרום אמריקאיים בלי היכרות טובה עם המוסדות הפיננסיים בארץ. לכן אני מציע שתיכנס אתו לשותפות, ויחד תוכלו להקים את כל הפרויקט הזה, הוא מהצד הארגונינאי ואתה - מהצד הישראלי."

הרעיון של ייצוג בעלי הון מדרום אמריקה מול הבנקים, כדי שהאחרונים יוכלו לסייע בכל הנוגע להשקעות ולתרומות שלהם בישראל - קסם לי מאוד. יצרתי קשר התחלתי עם נחום עמית, ראיתי שהתקשורת בינינו טובה וזורמת וכי אנו רואים עין בעין בעניינים רבים, והחלטתי ללכת על זה, לפתוח עם נחום עמית משרד משותף שיעסוק בתחום מאוד ממוקד.

בין הלקוחות הראשונים שבהם טיפל המשרד "עמית את לב, עורכי דין" היה אדם בשם ישראל פולק, שהקים לימים את מפעל הטקסטיל פולגת. אליו הצטרפו במהרה עוד כמה לקוחות משופעים בממון. בעקבות השקעותיו כאן, פולק עשה בסופו של דבר עלייה לארץ והביא אלינו בעקבותיו הרבה מאוד לקוחות בעלי הון. אנו סייענו להם בכל מה שקשור להקמת החברות שלהם בארץ, ועסקנו בכל הרבדים של המשפט המסחרי והמשפט החוזי - הסכמים, חוזים, חוקי סחר, מכר וחוקי חברות.

אחד מהפרויקטים החשובים שבהם היינו מעורבים הייתה רכישת בית הוועד הפועל של ההסתדרות ברחוב אלנבי פינת יהודה הלוי (שנים מאוחר יותר עבר מבנה ההסתדרות למקום חדש, ברחוב ארלוזורוב, שם הוא שוכן עד היום). בהמשך נמכר חלק מהמבנה להנהלת בנק הפועלים, ובמכירה זו היה לנו חלק מבחינת כתיבת החוזה ותנאי המכירה. גם את מלון פארק השוכן ליד שגרירות ארה"ב, ברחוב הירקון בתל-אביב, רכשנו עבור הלקוחות הדרום אמריקאיים האמידים. חלק מהאירועים המשפחתיים שחגגנו אז, כמו בר מצוות, ערכנו במלון פארק הודות לקשרים שיצרתי עם בעלי המלון.

עמית היה עסוק בעיקר בגיוס הלקוחות ואני טיפלתי בנושאים המשפטיים. במסגרת העבודה הייתי נוסע מדי פעם בפעם לארגנטינה, ובין היתר יצא לנו לייצג את חברת התעופה הארגנטינאית. במסגרת הסכם העבודה איתם, אני ורחל היינו מקבלים כרטיסי טיסה בחינם, מה שאפשר לנו לנסוע חינם למספר טיולים ברחבי דרום אמריקה.

בשלב כלשהו, מסיבות שלא זה המקום לפרטן, עלו היחסים ביני ובין השותף שלי, נחום עמית, על שרטון. הרגשתי שבגלל האווירה העכורה במשרד, אני לא מסוגל להמשיך לעבוד בו ובשנת 1969 החלטתי לפרק את השותפות ולהמשיך באופן עצמאי בדרכי.

פרק ח'

יוצא לשליחות בארה"ב עם משפחתי

(1969-1972)

בחיק הקהילה היהודית של קליבלנד-אוהיו

לאחר שפירקתי את השותפות עם עורך הדין עמית, הציעה לי גיסתי, אשתו של אחי, לקחת פסק זמן מסוים מהתחום המשפטי ולצאת לשליחות בחו"ל מטעם הסוכנות היהודית. "מחפשים בנרות שליחים", היא אמרה, "וכיוון שאתה נמצא במעין תקופת ביניים, זה ממש תפור עליך". המליצה לי, וכך בשנת 1969 "ארזתי" את המשפחה, את רחל אשתי שהייתה בהיריון שלישי ואת שני הבנים, צחי ואסף - ובפעם הראשונה והיחידה שלנו עברנו לגור במדינה אחרת ובעיר אחרת - בקליבלנד, במדינת אוהיו, ארצות הברית. העובדה שמלכה, אחותה של רחל, חייתה בארצות הברית הקלה על הקליטה שלה, בעיקר לאור העבודה שעברנו לשם עם שני ילדים קטנים.

התגוררנו בשכונה נחמדה בקליבלנד, באזור אמיד שלא נחשב דווקא כאזור יהודי מובהק, אך בו מיקם המיליארדר היהודי רוקפלר את האחוזה המפוארת שלו. צחי ואסף למדו בבית הספר האמריקאי בעיר. צחי נעזר באחת ממורות בית הספר שידעה עברית ועזרה לו בהבנת האנגלית. לא עבר זמן רב וצחי ואסף (שלמד בכיתת גן) דיברו אנגלית שוטפת. עם זאת, לאסף הקטן הקליטה הייתה יותר מאתגרת, הוא הרבה לומר באוזנינו שהוא רוצה לחזור לישראל.

היינו חלק מקהילה קטנה של שליחי סוכנות שהייתה עבורנו כמשפחה. באותה תקופה הקהילה היהודית הגדולה בקליבלנד הייתה דוגמה ומופת לקהילה מוצלחת. מבנה הארגון

והניהול של הקהילה היה מוצלח מאוד ומכל מיני קהילות ברחבי ארצות הברית נהגו להגיע לקליבלנד ללמוד ממנהיגי הקהילה היהודית כיצד יש לקיים חיי קהילה באופן מיטבי. גם בסוכנות היהודית, הארגון ששלח אותי לשליחות, התנהלו באופן מסודר מאוד.

עיקר העיסוק שלי היה ארגון פעילויות לנוער יהודי מקומי, אך גולת הכותרת של הפעילות הייתה ארגון משלחות נוער יהודי אמריקאי לישראל לצורך התנדבות בקיבוצים. המטרה הסופית הייתה כמובן עידוד עלייה לארץ, ובשנים שלאחר מלחמת ששת הימים עם כל ההערצה לישראל והפטריוטיות הגואה - ישראל הייתה יעד מבוקש למדי.

המשרד שלי היה ממוקם ב-J.C.C. המקומי, לשם הייתי מגיע מדי יום כדי ליזום, לתכנן, לקיים מפגשים וקשרים עם קבוצות של צעירים, סטודנטיות וסטודנטים שלמדו באזור. קיימנו אירועים שונים לנוער ולצעירים היהודיים, חגגנו למשל יחד את יום העצמאות הישראלי, ארגנו מסיבות שונות לצורכי גיבוש והיכרות, מצעדים, אירועי התרמה וכדומה. בהתאם להגדרת המטרות, ככל שהצלחתי להוציא יותר משלחות של בני נוער לארץ, כך הייתי מרוצה יותר. חלק מהחברה האלה אכן הצטרפו לסמינרים בארץ, חלקם נשארו כאן לתקופות ארוכות יותר וחלק לא מבוטל מהם אכן נקלטו בקיבוצים.

אל המשרד שלי היו מגיעים לא פעם צעירים מהקהילה שתכננו לעלות לארץ וביקשו שאסייע להם להתארגן ולהצטייד כמו שצריך לקראת העלייה. מדי פעם גם הייתי יוצא מחוץ לעיר, אל האוניברסיטה בקנט-סטייט ושם נפגש עם סטודנטים יהודים ומרצה להם על ישראל, על מה שמייוחד בה, ומספר להם מדוע כדאי להם לחיות בישראל ולא בשום מקום אחר על הגלובוס.

בנוסף לפעילותי דרך הסוכנות, התנדבתי ללמד בקולג' Free Studies שבו למדו סטודנטים יהודיים. מתכונת ההרצאות שלי הייתה מבוססת על הכנה ללימודי משפטים עם דגש על עולם המשפטים והחוקים במדינת ישראל, מתוך חשיבה שבבוא היום, יעלו חלק מהסטודנטים האלה למדינת ישראל ויתקעו בה שורש. רבים מהסטודנטים הצעירים היו בניהם של עורכי דין יהודים אמריקאיים מצליחים, שביקשו להעמיק את הידע שלהם בתחום המשפט. לימים, אכן עלה אחד התלמידים המוכשרים שלי, ביל גולדפרב, ופתח בישראל משרד עורכי דין שברכות הימים נעשה המשרד הגדול ביותר בארץ. כשאני חושב על כך שאת הבסיס שלו בעולם המשפטים הוא רכש אצלי, אני מודה שזה ממלא אותי סיפוק ונחת.

מעקב מסתורי

ערב אחד, בנסיעה חזרה הביתה, מאוניברסיטת קנט. סטייט לקליבלנד, שמתי לב שמכונית עוקבת אחריי. המעקב הזה הדאיג אותי, ולכן עצרתי בתחנת דלק בצד הדרך כדי לתפוס משהו לאכול, וכדי לראות לאן יתפתחו הדברים. להפתעתי, המכונית שעקבה אחריי חנתה אחריי, והאדם שיצא ממנה צעד ישר לכיווני, ובלי מילת נימוס או שאלה פשוט התיישב לצדי. "מי אתה?" שאלתי.

הברנש המסתורי אמר לי מה שמו, סיפר שהוא ממוצא ארמני ושהוא נולד בירושלים. הוא המשיך ואמר ששמע את ההרצאה שלי והבין שאני יכול לעזור לסטודנטים ישראלים רבים, ולכן חשב לפנות אליי כדי שאסייע לו בבעיה משפחתית שיש לו. הסתבר שיש לו משפחה גדולה בארץ והם בעלי עסקים רחבים בישראל, אבל השלטונות הישראליים מקשים עליהם והוא תהה אם אוכל לסייע.

לקחתי ממנו את הפרטים שלו ואמרתי שאשתדל לעזור. מיד לאחר שהגעתי הביתה, התקשרתי לקונסוליה הישראלית בשיקגו, סיפרתי להם על כל העניין ואמרתי שלדעתי אפשר יהיה להפעיל את האיש הזה. התרשמתי שהדברים לא נפלו על אוזניים ערלות, הם לקחו את כל הפרטים של האיש וככל הנראה, עד כמה שאני יודע, האיש הופעל על ידי השב"כ, לתועלת כל הצדדים.

מפגש אקראי עם יצחק רבין בניו יורק

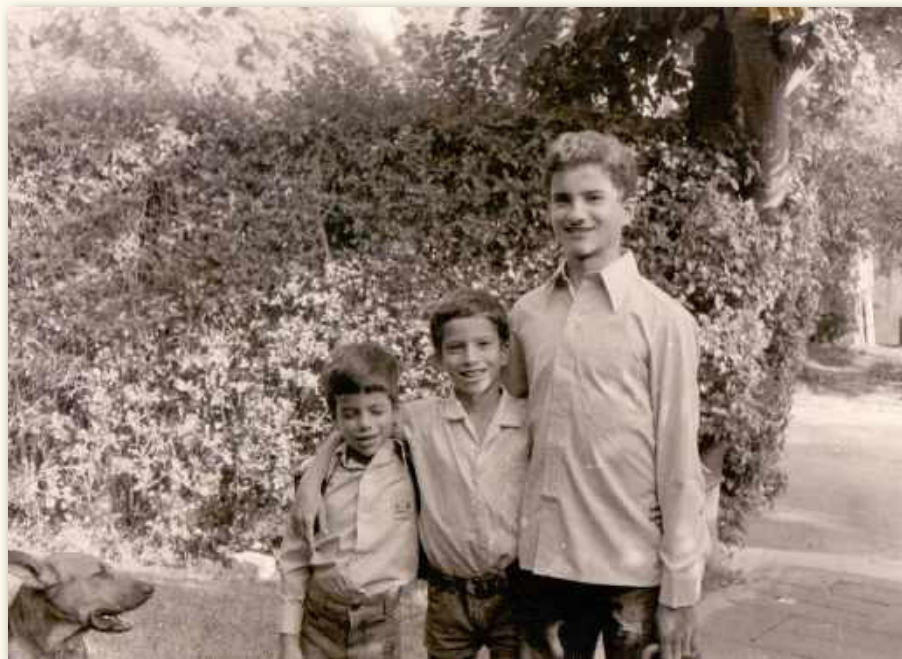
במהלך השנה הראשונה לשהותנו בארצות הברית הוזמנתי לכנס של כלל השליחים הפעילים בארצות הברית. הכנס התקיים במלון בניו יורק. באותו זמן היה אמור להגיע לעיר ידידי משכבר הימים עמי גלעדי, לצורך השתלמות בתחום ריפוי הכוויות. הזמנתי אותו להצטרף אליי לביילוי במלון. עמי הגיע והיה נחמד מאוד להיפגש שוב בנסיבות שונות מהרגיל. אחד המרצים שהוזמנו לכנס היה יצחק רבין, אז שגריר ישראל בארצות הברית. רבין הרצה לנו וסיפר על המצב הביטחוני בארץ והיה מעניין מאוד.

נסעתי לכנס לבדי, רחל הייתה כבר בהיריון מתקדם ועמדה ללדת בכל רגע. היא הייתה בקליבלנד ואני בניו יורק, וכמובן שדאגתי וחשבתי עליה, ולכן בסוף ההרצאה של רבין יצאתי להתקשר אליה. טלפונים סלולריים כמובן, לא היו בתקופה הזו, אך בלובי של המלון, ליד אחד הקירות עמדה שורה של טלפונים ציבוריים. כשיצאתי מהאולם ראיתי שגם יצחק רבין יוצא עמי בצעדים חפוזים וגם הוא פונה כמוני לשורת הטלפונים. יצא שעמדנו זה ליד זה, אני מתקשר לאשתי, ואולי גם הוא לאשתו... כשסיים הניד לי בראשו בנימוס והלך. זה היה המפגש הכי אישי שלי עם יצחק רבין.

לידת אורי

רחל "המתינה" לי עוד כמה ימים עד שאחזור מהכנס, ואז הגיע זמן הלידה. אחד מהחברים הישראליים שלנו מקהילת השליחים המקומית, הופקד לשמור על צחי ואסף בשעה שרחל ואני נסענו לבית החולים. רחל הוכנסה מיד לחדר הלידה ואותי השאירו לשבת בחדר המתנה קטן בחוץ בלוויית עיתונים שונים. לא עבר זמן רב ויצאה אליי המיילדת - אישה שחורה וגדולה, ובחיוך גדול עוד יותר אמרה לי: "נחש מה נולד לך?" שיערתי שהחיוך שלה הוא רמז להפתעה נעימה ולכן השבתי באנגלית: "ילדה? כי יש לנו כבר שני בנים.." אולי בדבריי הבעתי איזו תקווה לבנות. "נחש טוב", היא צחקה. הבנתי ששוב זכיתי בכך ובירכתי על הלידה שעברה בשלום. אורי, בננו השלישי, נולד בארצות הברית, ואנו חגגנו לו שם את טקס ברית המילה שלו שהיה אירוע יפה ושמח מאוד.

רחל טיפלה בשלושת הילדים שלנו במסירות, ולאחר שאורי גדל מעט, מצאה עבודה בטיפול בילדים ישראליים של חברי הקהילה המקומית. השהות שלנו בקליבלנד עברה עלינו בנעימים בסך הכול, בלי לחצים רבים מדי, רחל טיפלה בבית ועבדה, אני עבדתי, הילדים למדו והתרגלו לחיים בארה"ב, ובין לבין יצאנו כולנו לטיולים רבים ומהנים מאוד בכל רחבי ארצות הברית של אמריקה.

שלושת הבנים לפני - צחי, אסף ואורי

פרק ט'

שנות עבודתי כעורך דין פרטי

(1973-2013)

הקמת המשרד הפרטי

אחרי שלוש שנים בארצות הברית הגיע הזמן לשוב הביתה לישראל, לחזור אל המוכר ובין היתר לעסוק במקצוע שלי. לאחר שנחתנו והתחלנו להסתגל שוב לישראל, החלטתי לפתוח משרד עצמאי. המשרד הראשון שלי הוקם במגדל שלום בקומה ה-22. עסקתי בתחום המסחרי, חידשתי קשרים עם לקוחות ותיקים וגייסתי לקוחות חדשים גם בעזרת קשרים שכבר נוצרו בעבר. לאחר זמן מה העתקתי את המשרד למיקום נוח יותר, לרחוב רוטשילד פינת נחלת בנימין, שם העסק קיבל תנופה, בין היתר בזכות העובדה שהתחלתי לייצג את חברת "קוקה קולה", שבין בעליו היה מוזי ורטהיים, ידידי הטוב מימי הפלי"ם. כל השנים שעברו נשארנו בקשר קרוב וחברי, ובנוסף לעבר הימי שלנו חלקנו את עולם המשפט. מוזי אמנם הפך להיות תעשיין בכיר ומוביל בארץ, אחד מהמובילים והבכירים שהארץ הולידה, אולם גם הוא היה בוגר תואר למשפטים מהאוניברסיטה העברית כך שהיה לנו הרבה מהמשותף. מוזי ביקש שאייצג אותו בתחום המסחרי וגם בתחום האישי, ואני נעתרתי כמובן. הודות לו הגיעו גם לקוחות נוספים.

במשך ארבעה עשורים לערך ניהלתי את משרד עורכי הדין שלי ובדיעבד אני יכול לומר שנהניתי מאוד מהעבודה ומהעשייה ובהחלט שאבתי סיפוק בעבודה. בהמשך הצטרף אלי גם בני הבכור צחי, שאף הוא למד משפטים, ועבדנו יחד במשך שנים רבות באווירה נעימה ומכבדת, הישג לא מבוטל בכלל ודי נדיר כשמדובר באב ובן שעובדים יחד באותו עסק ובאותו מקצוע. בשנת 2014 עבר המשרד שלנו לכתובתו הנוכחית, ברחוב שאול המלך 39 בתל אביב.

פעילותי הציבורית בתחום המשפט

לאורך השנים, מילאתי בהנאה רבה גם כמה תפקידים ציבוריים, בעיקר כאלה הקשורים בענפי ספורט שונים. אחד התפקידים ממנו רוויתי נחת ושאתי הנאה, היה המינוי לתפקיד יו"ר איגוד השיט בישראל. במסגרתו הפעלתי את כל סניפי השיט שפעלו בארץ באותן שנים ואף הייתה לי הזכות ליזום תחרות ספורטיבית עולמית של אליפות שיט בדגם 420, שהתקיימה במלון הילטון בתל אביב. מהתחרויות הללו נשלחו משלחות ישראליות לייצג את המדינה בענף השיט באולימפיאדה.

תפקיד נוסף מעניין ושונה מעט מהתחום המסחרי שבו התמחה משרדנו, היה כדיין בבית הדין המשמעתי של התאחדות הכדורגל הישראלית, תפקיד אותו מילאתי במשך עשרים שנה. תפקיד זה מילאתי בהתנדבות מתוך אמונה שיש לשמור על הגינות ספורטיבית, טוהר המידות ויושרה מקצועית, גם בעולם הכדורגל. בית הדין המשמעתי הינו המוסד השיפוטי הפעיל והדינמי ביותר מבין מוסדות השיפוט של ההתאחדות לכדורגל, ובאסיפות שהתקיימו בו נכחו שלושה דיינים - אני, מיכה ויתקון וחיים אלחדיף. לאחר שמיכה ויתקון הלך לעולמו מונה במקומו הדיין ישראל שמעוני, המכהן עד היום.

פעם בשבוע, בימי רביעי, התקיימה אסיפה של ישיבת בית הדין ובה נידונו מקרים של עבירות משמעת על המגרש או מחוצה לו. בית הדין היה מקום פעיל וסוער, מכיוון שבכדורגל הייתה התעניינות ציבורית רבה. מקרים מיוחדים או אירועים מעניינים שבהם היו מעורבים שחקנים, פורסמו בעיתונות. שחקנים, מאמנים ומנהלי קבוצות, היו צריכים להגיע לבית הדין המשמעתי, להעיד ולענות על שאלות שנשאלו. במקרים רבים הוטלו קנסות כבדים על קבוצות בשל התפרעויות של אוהדים, התנהגות לא נאותה, איום ופגיעה בשופטי כדורגל. היו שחקנים שהורחקו מהמשחקים, אם למשך משחק או שניים, ואם למשך תקופה ארוכה יותר, תלוי בחומרת העבירה. לאור העניין הרב שהדיונים האלו עוררו, התעוררו האמוציות בקרב אוהדים לפעמים בצורה קיצונית. לא אשכח את המצעד שערכו אוהדי קבוצת בני יהודה, ובו נשאו תיבות שמדמות ארונות מתים, תוך כדי קריאות בוז רמות "אנחנו נקבור את הדיינים". לא אחת גם אני הייתי מטרה לאיומים של אוהדים משולהבים, שלא מצאה חן בעיניהם קביעתי בעניין השחקנים שלהם. בכל שבוע היו מתפרסמים בעיתוני הספורט מאמרים על ניסיונות לדחוק את השופטים או להפעיל עליהם לחצים. גם בי ניסו לפגוע בצורה כזו או אחרת ולא מעט לאיים, אולם אני לא נרתעתי מהלחצים, ועשיתי את מה שהוטל עליי לעשות באמונה. המטרה הייתה שהמשחקים יתקיימו כהלכה, ובהגינות ספורטיבית.

כמו כן שימשתי במשך כארבעים שנה כבורר בסכסוכים בין שחקנים לקבוצותיהם בתחום הכדורסל. עד היום, אני עדיין עוסק מדי פעם בפעם בבוררות בענפי הספורט השונים.

הדיונים שמעוני (מימין) ולב אתמול בוועדת המשמעת

פסקי דין חשובים ומשמעותיים לאורך הקריירה המשפטית שלי

כפי שסוכם עם פנחס ספיר, שר האוצר, עורך דין צדוק ממשרדנו היה בקשר עם הלקוחות מדרום אמריקה. ההסכם בין ספיר לבינינו היה שצדוק יתווך בין המשקיעים הדרום אמריקאים לבנקים הישראליים ואנחנו נתווך בין הדרום אמריקאים לבעלי העסקים בארץ. אכן באחד הימים, הוצע למשקיעים הדרום אמריקאים לרכוש את בית הועד הפועל של ההסתדרות שהיה באותה התקופה ברחוב אלנבי בתל אביב, ואנו היינו אמונים על הצד המשפטי של הסכם הרכישה. בית הועד הפועל של אותם ימים היה בניין גדול ובו עשרות משרדים, אשר היה ממוקם במרכז תל אביב בקרבת שדרות רוטשילד. החל להתנהל משא ומתן בין המשקיעים הדרום אמריקאים לבין הועד הפועל של ההסתדרות, שבסופו הוחלט שהדרום אמריקאים ירכשו את הבניין כולו וכן ירכשו עוד חלקים של בניין הסמוך לאותו בניין. החוזה נערך לאחר משא ומתן ממושך לפיו הדרום אמריקאים רכשו את בניין הועד הפועל של ההסתדרות ורכשו את הבניין הסמוך. על כל השטח בנו פסאז' ענק שתוכנן כמעבר להולכי רגל בין רחוב אלנבי ורחוב יבנה, ובו יהיו משרדים, קולנוע, חנויות וכו'.

העבודה המשפטית שם הייתה מאוד קשה ומורכבת מפני שהיו מעורבים בפרויקט עשרות בעלי עסקים קטנים, לכל אחד מהם היה חוזה נפרד עם בעל הבית ולכל אחד היו תנאים ודרישות נפרדות. מבחינה משפטית היה זה אתגר גדול לקבל הסכמה מכלל בעלי העסקים להקים את הפסאז', לרבות הקמת הקולנוע. לאחר מאמצים מרובים הצלחנו והבניין נבנה. כאשר נסתיימה הבנייה פנה אלינו בנק הפועלים בבקשה לקנות את אחת הקומות של הבניין על מנת למקם בה את מרכז המחשבים של הבנק.

מי שהיה ממונה על עסקה זו מטעם הבנק היה ים שחור, ששימש אז כמנהל בנק הפועלים, ומולו עמדנו אנו ובעלי החברות מדרום אמריקה. בסופו של דבר הבניה הושלמה, העסקה בוצעה בהצלחה מרובה והבניין עומד עד היום. הועד הפועל של ההסתדרות עבר לרחוב ארלוזורוב בתל אביב.

בערך באותו זמן כאשר ניהלנו את המשא ומתן ועסקנו בהקמת הפסאז', המשקיעים הדרום אמריקאים רכשו את מלון פארק בתל-אביב. היה זה מבנה מפואר ברחוב הירקון בתל אביב בסמוך לשגרירות ארה"ב. לאחר הרכישה, באופן טבעי משפחתנו קיימה את רוב השמחות שלה במלון פארק; ימי הולדת, בר מצוות וכו', בשיתוף פעולה עם הדרום אמריקאים.

באותה התקופה בערך פנו אלינו מהוועד הפועל של ההסתדרות והודיעו לנו, כי לדעת ההסתדרות יש להתגייס ולעזור למפעלים שנקלעו לקשיים להשתקם. ואכן, ההסתדרות

ערכה מגבית גדולה מאוד, על כל עובדי ההסתדרות הוטל לתרום שבוע מחופשתם כסיוע למפעלים בקשיים, ואכן כך היה. ההסתדרות הפעילה את כל כובד משקלה על ועדי העובדים מכל מקום, לרבות עובדי בתי המשפט שיתרמו כל אחד שבוע מדמי חופשתם. כתוצאה מכך נאספו סכומי כסף אדירים וכך הוקמה "קרן תנופה לצמיחה" אשר אני ובני ייצגנו במשך עשרות שנים. בנק הפועלים היה ממונה על מתן ההלוואות בערבות הקרן. המערכת עבדה בצורה טובה מאוד והייתה זו הצלחה כבירה.

כעבור מספר שנים הטילו עלינו לגבות בחזרה את ההלוואות שניתנו למפעלים האמורים בכדי לתת את ההלוואות הללו בחזרה למפעלים אחרים. זו הייתה עבודה קשה מאוד, כל המשרד היה מגויס לעניין הזה לצורך מילוי המשימה. הסתייענו בחברי הוועד הפועל של ההסתדרות, פנינו למפעלים שונים בכל רחבי הארץ, וכנגד כל הסיכויים הצלחנו להשלים את המשימה. בסופו של דבר, ההסתדרות החליטה להפסיק את הפעלת "קרן תנופה לצמיחה" וכך נגמרה המשימה.

בנוסף ייצגנו את "החברה למרכזי תרבות וספורט" של ההסתדרות בכל הארץ, ולמטרה זו הוקמה חברה מיוחדת. ואכן היו להסתדרות מרכזים בחולון, ראשון לציון, רעננה ומקומות נוספים. יו"ר הארגון היה אבי אלון ולאחר מכן סמי שושן. פעלנו כעורכי הדין שלהם במשך שנים רבות בהצלחה רבה.

במקביל לעבודתנו בהסתדרות המשכנו בקשרים עם חברת קוקה קולה שהייתה בבעלותו של ידידי מנעוריי, מוזי ורטהיים. כמעט מידי שבוע היינו נפגשים אצלם במשרדים, הוא ועובדיו היו מציגים בפנינו בעיות משפטיות מסובכות בהן נתקלה החברה במהלך פעילותה, ואנו ניסינו, וברוב המקרים גם הצלחנו, לפתור את הבעיות. לשמחתי במשך שנות הפעילות שלנו עבור קוקה קולה לא נתקלנו בשום קושי ממשי או תסבוכת שלא ניתנת לפתרון.

יום אחד הגיעה אלינו זמרת אופרה מפרסמת אשר נסעה לטיול לאילת. בעת הנסיעה לפתע התפוצץ אחד הצמיגים, מכוניתה ירדה מהכביש והתהפכה ונגרם נזק כבד מאוד לרכב ולזמרת. הזמרת נפגעה בעמוד השדרה והפכה לנכה לצמיתות ואנו נתבקשו לטפל בתביעת הנזיקין שלה, הבעיה הייתה מאוד קשה מפני שהיה צורך להוכיח מה גרם לתאונה; האם מדובר בנזק צפוי או במקרה בלתי צפוי. באותה התקופה עדיין לא נחקק חוק הפלת"ד. אנחנו הזמנו פרופסורים מהאוניברסיטה על מנת שיסבירו האם מדובר בתאונה שלא ניתן למנעה או לא, וקיימנו עשרות ישיבות בנושא. מומחים מהגדולים בעולם העידו לטובתנו ובסופו של דבר הצלחנו לשכנע את ביהמ"ש בב"ש לשקול את טענותינו. בפעם נוספת, הגב' קורקוס נסעה בטרמפ ברכב צבאי שהתהפך וכתוצאה מהתאונה היא

הפכה לנכה קשה מאוד בכיסא גלגלים. בסופו של דבר לאחר משפט קשה וארוך הצלחנו. במשך השנים נוצר קשר עם בנק לפיתוח התעשייה באמצעות עו"ד מרדכי רוטנברג, שהיה חבר שלי (נתבקשתי ושימשתי ככונס נכסים מטעם הבנק). גם שם התעוררו בעיות משפטיות סבוכות מאוד. באחת הפעמים ערכו טיסת ניסוי והמטוס נחת בשדה ליד קריית שמונה. התברר כי המפעל שקיבל הלוואות מהבנק בשם "ישרא-אויאיישן" נקלע לקשיים כלכליים ואני התמניתי ככונס נכסים מטעם הבנק. כך גם במקרים רבים נוספים של מפעלים שהתמניתי בהם ככונס נכסים על מנת לנסות ולהחזיר חובות של מפעלים שכשלו לבנק לפיתוח התעשייה. ברוב המקרים אכן הצלחתי להשיב את רוב הכספים.

ייצגתי עוד עשרות (ואולי אף מאות) חברות ויחידים בעניינים משפטיים שונים. הופעתי כמעט מידי יום בבתי המשפט השונים במדינת ישראל. לא היססתי למצות הליכים עד לבית המשפט העליון.

משרדנו ייצג במשך שנים רבות את מירב התיקים של משפחות שילדם נפגע עקב חיסון פוליו ואף יזמנו את חקיקת חוק ביטוח נפגעי החיסון.

בנוסף, ייצגתי בתיקים של קבלנים שפשטו את הרגל והיה צורך להשלים את בניית הבניינים, כשמצד אחד ישנו האינטרס של הקבלן ומצד שני האינטרס של הדיירים ואני בתווך פועל ככונס נכסים מטעם בימה"ש לצורך גביית כספים והשלמת הבנייה. אחד המקרים הבולטים היה בניין בראשון לציון, אותו החלו לבנות האחים גינדי, אך לא הצליחו להשלימו. לשם כך מוניתי ככונס הנכסים, הצלחתי לגייס כספים, להשלים את הקמת הבניין ולמכור את הדירות לדיירים.

ייצגתי את משה ורטהיים בתיק שבו הוא נאשם בגרימת תאונת דרכים קשה. הוא הורשע בביהמ"ש המחוזי, הגשתי ערעור לביהמ"ש העליון בגין כך שהשופט שדן בעניין פסק את דינו לאחר שהמשפט נמשך שנים. טענתי שעברו שנים רבות בין שמיעת הראיות לבין מתן פסק הדין. השופט מנחם אלון שישב בביהמ"ש העליון, קיבל את הערעור וקבע ששופט איננו יכול לזכור את התרשמותו מהעדים כעבור כל כך הרבה שנים. פסק דין זה הפך לפסק דין מוביל וחשוב בתחום דיני הראיות ונכתב על פי הדין העברי, אם כי אני טענתי בעניין בפני ביהמ"ש העליון לפי הדין האנגלי. הצלחה זו זיכתה אותי בפרסום רב והנושא נלמד עד היום באוניברסיטאות בארץ.

הפלגות

מילדות הייתי מכור לשיט בסירות שונות. בתחילה זה היה במסגרת תנועת "מחנות העולים" והימייה של הפועל ת"א, ואחר כך במסגרת "התנועה המאוחדת" וימיית הפועל.

מדי שבת נהגתי לרוץ מביתי ברחוב פרישמן בתל-אביב, לרחוב הירקון, שם היינו מתאספים, יורדים לסירות ושטים. בכל סירה היו שישה נערים אשר בעזרת משוטים ארוכים השיטו את הסירות. היינו שטים לאורך הירקון, ולאחר שצברנו ניסיון נהגנו לצאת מהירקון, לעבור את גלי החוף ולשוט אל הים. כעבור זמן, לאחר שלמדנו לשוט בסירת מפרשים, נהגנו לצאת בחתירה מהירקון לים, לזרוק עוגן, להרים תרנים ומפרשים ולשוט לאורך קו החוף. בחזרה נהגנו להוריד את המערך, לחתור דרך גלי החוף ולחזור לירקון. במקביל לפעילויות שלנו, כל הזמן תכננו שנסייע בהעלאת מעפילים, זה מה שעמד לנגד עינינו.

לאחר שפרשנו מחיל הים המשכנו בתחביב השיט בסירות שונות. לימים, שנים רבות אחרי אותה תקופת נעורים סוערת, לאחר שנוצרה הזדמנות, חברי אמנון סלעי ואני רכשנו ספינת מפרש ובכך הגשמנו חלום ישן. הסירה עגנה דרך קבע במרינה ת"א, ואמנון ואני, יחד עם משפחותינו, נהגנו לשוט בה לאורך החוף. מלבד הספינה הזו, הזדמן לי לשוט לעיתים קרובות בספינות של חברים. הפעם הראשונה הייתה כשהפלגתי עם ידידי אריה קריסטל, איתו הפלגנו לכרתים והאיים היווניים. באותה הפלגה היו איתנו גם הנשים. כאשר חברי, ים שחור, רכש ספינה חדשה, הפלגנו איתו לאורך החוף האיטלקי, מהריביירה עד מיצרי מסינה. עם הנשים הפלגנו בהזדמנות אחרת מאיסטנבול לקוס ביון, כאשר בסיום ההפלגה הנשים שבו לארץ בטיסה ואנו בהפלגה. מספר פעמים הפלגתי עם בני אורי לאורך החוף הטורקי. הפלגה מרשימה הייתה הפלגה מאילת דרך שארם א-שייח, מיצרי סואץ ותעלת סואץ, פורט סעיד ועד תל-אביב.

כדי לאמן את אורי בשייט, לקחתי אותו לבית הספר לימאות באנגליה, שם התאמנו ושטנו באזור תעלת למאנש. כיום לבניי, צחי ואורי, יש ספינת מפרש ולאסף ספינת מנוע שאותה הוא מפעיל בכנרת. אין ספק שחידק הים דבק בהם מגיל צעיר.

יוצא להפלגה עם חברים טובים

עם רחל בימים טובים

פרישתי לגמלאות

בשנת 2013 פרשתי מהעבודה בצעדים הדרגתיים. עד לאחרונה ממש עוד עבדתי והייתי פוקד את המשרד במשך כמה ימים בשבוע, אך לפני שנה, כאשר רחל רעייתי חלתה, עזבתי לגמרי את כל עיסוקיי והתפניתי ללוות אותה ולטפל בה.

בסתיו חיינו, לאחר חיים עשירים ומלאים, שבהם הגשמנו שנינו את רוב הדברים שהצבנו לעצמנו כמטרה, שבהם ידענו עליות ומורדות אך התגברנו על דברים רבים, והעמדנו יחד משפחה למופת, וזכינו לילדים ולנכדים, הגיעה השעה להרפות קצת ולבלות שעות רבות יותר יחד, וגם להיפרד זה מזו לאחר שנים רבות כל כך של זוגיות.

בשנת '37

פרק י'

בית הורינו - מהזווית שלנו

צחי, אסף ואורי

במהלך העבודה על כתיבת הספר הלכה רחל לב לעולמה, לאחר מאבק בן שנתיים במחלת הסרטן שחלתה בה בהגיעה לגיל 86. כאשר שאלתי את אסף ואורי מתי נזרע הרצון לכתיבת סיפור חייו של דוד, הם אמרו לי שהיה זה הרעיון של רחל. "לקראת יום הולדתו ה-90 של אבא, אמא הציעה לו ועודדה אותו לכתוב את זיכרונותיו כי יש לו הרבה על מה לספר - על סיפור ההצלה בפולין, על הוריו, על תקופת ילדותו בתל-אביב לפני קום המדינה, השתתפותו במלחמת השחרור, חלקו בבניית בסיס נמל אילת ועוד ועוד... וכשאמא ביקשה משהו אנחנו היינו מתייצבים לבצע, במיוחד בשנה האחרונה לחייה. לא היה דבר שהיא חלמה, ביקשה או רצתה, ואנו לא עשינו הכל כדי להגשימו ולהוציאו לפועל. כך גם בעניין הספר, מרגע שהרעיון נבט במשפחה, נרתמנו לכך". למרבה הצער והכאב, רחל, ז"ל, לא זכתה לראות את הרעיון קורם עור וגידים והופך לספר ביוגרפי המתעד את קורות חייו של דוד, כמו גם חייה שלה לצדו.

ספר זה שהייתה לי זכות להיות שותפה בכתיבתו והפקתו, לא יכול להיות שלם ללא הסיפור המשפחתי כפי שהוא מתואר מפי הבנים - צחי, אסף ואורי. באחד הימים נפגשנו לשיחה על חיי הבית והמשפחה, על דמות ההורים והשפעתם על חיי הבנים, על זיכרונות ילדותם ונעוריהם. דוד היה נוכח באותו מפגש ובזווית העין ראיתי עד כמה הוא מתרגש ממה שהבנים סיפרו, מהדרך שבה הם הפליגו על גלי הזיכרונות לימים רחוקים. הוא היה גאה לשמוע עד כמה דמותו ואישיותו צרובה בבנים, כמו גם השפעתה של רחל עליהם. כשהוא שמע אותם מספרים על

האהבה שהם רוחשים לו, הכבוד, ההערכה וההערצה לכל מה שעבר ולמקום שבו הוא נמצא כיום - הוא נראה נרגש עד כדי דמעה.

פרק זה נכתב על בסיס הסיפורים והדברים שסיפרו בניהם של רחל ודוד - צחי, אסף ואורי, והוא כולו מוקדש באהבה רבה להוריהם היקרים.

אירה כהן, עורכת הספר

שלושת הבנים בצעירותם

ההיסטוריה של אבא

צחי

משחר חיינו גדלנו על הסיפורים של אבא, של סבתא פיה ושל דוד ישראל. הם היו לנו מקור להשראה ולגאווה על שורשינו. בשבתות, כשהיינו קטנים, היינו הולכים לדודים שלנו, ישראל ורות לב, שגרו ברחוב סוטין בת"א, והיינו מתבוננים בהם ומקשיבים רוב קשב, לזיכרונות שהם העלו בקול נלהב ונרגש, אודות הימים שלהם בפולין לפני המלחמה, ואיך שהם ברחו ממנה. הסיפורים האלה הציתו את הדמיון שלנו והעלו בנו סקרנות על השורשים וההיסטוריה של אבא ומשפחת לב. הרגשנו את הלהט שאחז באבא וישראל, כאשר היו מוצפים בזיכרונות ילדותם.

לפני מספר שנים הגשמנו חלום ויצאנו שלושתנו עם הורינו, למסע שורשים בפולין. בין המקומות שהגענו אליהם היו הערים קרקוב וורשה. הסיורים בורשה היו מרגשים עד מאוד, למרות שהעיר הוחרבה עד היסוד, היא נבנתה מחדש ושוחזרה כמעט באותו אופן. אבא הסתובב איתנו בעיר כאילו כל חייו גר בה, כאלו מעולם לא עזב. הוא הכיר כל שביל וכל רחוב, וידע לזהות את המקום שבו עמד בית משפחתו. הבית כמוכן כבר לא היה קיים, על השטח נבנה בניין ששימש כמשרד הפנים הפולני. הצלחנו להיכנס פנימה ולראות אותו מקרוב. ניכר היה שאבא מתרגש לדרך שוב במקום בו דרך כשהיה ילד. מורשה נסענו לקרקוב, וגם שם נייערו זיכרונותיו של אבא לחיים. נסענו לזקופנה, עיירת הנופש היפה שגם אז, לפני המלחמה שימשה כאתר קיט ונופש, ובו עבדה סבתא פיה כמדריכה בפנימייה של מחנות נוער יהודיים. אבא דיבר בפולנית שוטפת עם בני המקום וניכר היה שהוא נהנה לדבר שוב בשפת ילדותו.

בארשה, טיול שורשים עם ההורים

את כל ההיסטוריה המשפחתית של אבא הכרנו, כי אבא ודוד ישראל שיתפו אותנו במה שעבר עליהם, מאז היינו קטנים. בכל הזדמנות הם דיברו, תיארו, שיתפו ודאגו להזכיר את החיים בפולין לפני המלחמה, ולספר שוב ושוב את סיפור הבריחה הנועזת מפולין שבזכותה למעשה ניצלו חיהם. בכל שנה ביום הזיכרון לשואה, היינו עולים עם אבא לקברו של סבא יצחק לב, אותו לא זכינו להכיר, אך הכרנו היטב מכל הסיפורים. אבא היה מביא איתו ספרים שכתב סבא יצחק, ובאווירה טקסית היה מספר לנו בכל שנה על אבא שלו, על פעילותו הציונית ועל התושייה שגילה ובזכותה הם הגיעו לארץ ישראל ממש בדקה ה-90.

יום אחד אבא סיפר על הקשר האישי שהיה לסבא יצחק, עם ראש ממשלת פולין שלאחר המלחמה, ולדיסלב גומולקה, אשר התיר באופן חריג ליהודי פולין לעזוב את המדינה, ולעלות למדינת ישראל. בזכות פעולתו זו עלו לישראל כ-35 אלף יהודים, ועל שמו נקראה עלייה זו "עליית גומולקה". הקוריוז שאבא תמיד אהב להזכיר שוב ושוב, היה היום שבו צלצל הטלפון בבית סבא יצחק וסבתא פיה, ברחוב פרישמן בת"א, ומעבר לקו היה לא פחות ולא יותר גומולקה, אשר דרש בשלומו של אבא, שאותו הכיר מתקופת הפעילות הפוליטית בחוגים הפולניים לפני מלחמת העולם השנייה.

גדלנו על הסיפור המשפחתי המעניין, ובהמשך הצטרפו לסיפורים האלה שעיקרם נסב סביב זיכרון השואה, גם סיפוריו של אבא אודות תקופת הפלמ"ח, הפל-י"ם ומלחמת העצמאות שבה לקח חלק. מאז שהיינו קטנים, הכרנו את החברים הטובים של אבא מימי הפלמ"ח, הם תמיד נשארו החברים הכי קרובים שלו. עם הזמן חלק מהם הפכו להיות גם לקוחות שלו (לדוגמא מוזי ורטהים), והקשרים איתם היו כשל קשרים בין משפחה קרובה.

זיכרונות ילדות

צחי

נווה מונוסון של ילדותי היה יישוב שאורח החיים בו דמה לחיים בקיבוץ - כולם הכירו את כולם, הדלתות היו פתוחות, היחסים בין השכנים קרובים, ואנחנו הילדים כל היום שיחקנו בחוץ. גדלתי באווירה חופשית שהעניקה לי ילדות מאושרת.

בילדותי חלקתי עם אורי חדר. דווקא אני הבכור יחד עם אורי הקטן, שהיה הילד הטוב של הבית, חלקנו חדר משותף. אסף הה בחדר משלו, אולי כי הוא היה הכי טוב מכולנו והיה זקוק ליותר מרחב. אסף ואני היינו השוכבים הגדולים של הבית, אמא סבלה מזה קשות, לא היה יום שלא עבר בקטטה, במריבה, ולא תמיד זה נגמר טוב. הלכנו מכות מבוקר עד ערב וכמעט בלתי אפשרי היה להשתלט עלינו. לגדל שלושה בנים לא היה קל, בעיקר לאמא. היא נאבקה בנו וניסתה לעשות סדר ולהרגיע, לא תמיד בהצלחה גדולה. כך זה נמשך כל שנות הילדות, ורק כשגדלנו נרגענו.

אורי

אנחנו שלושה אחים שונים, בכל אחד מאיתנו יש דומיננטיות בולטת מסוימת. צחי הוא עורך-דין, ממשיך דרכו של אבא ויורשו במקצוע ובעסק, הוא איש הרוח מבינינו, האינטלקטואל, איש הספר. אסף הוא ה"טורבו" של המשפחה - יזם, פעלתן, איש של אנשים וחברה, יוצא ובא כמו רוח סערה. אני האח הכי טכני מבין שלושתנו, איש ניהול ומערכות בחברה רבת עובדים. כשאני מסתכל על אבי אני רואה בו את התכונות והכישורים של כולנו ביחד. הוא גם איש רוח ואינטלקטואל, גם פעלתן ויזם, וגם איש בעל חושים טכניים מפותחים ויכולת בנייהול מערכות. אני זוכר כשהייתי ילד, אבא היה מלמד אותי איך לחבר מכשירים לחשמל, איך להרכיב כל מיני חפצים, ואני מעריך שאת הכישורים הטכניים ירשתי ממנו.

אסף

מבין שלושת האחים, אני הכי נדבקתי בחיידק הספורט, עד היום אני מכור לספורט. אבא היה שופט ועדת המשמעת של הכדורגל במשך תקופה ארוכה, וכילד נהניתי עד מאוד מתפקידו. היה לו כרטיס חינם למשחקי כדורגל ואני הייתי משגע אותו בשבתות שייקח אותי לראות משחק. גם האחים שלי אהבו ללכת, אבל לא קרה שהם הלכו למשחק בלעדיי. אבא עצמו

אולי לא הספורטאי הכי גדול - אבל הוא חובב ספורט אמיתי וידען שאין שני לו, במיוחד בכדורגל. היה כיף ללכת לראות עם אבא משחקים ולדבר איתו על ספורט, ללא ספק תפקידו כשופט יצר לי הזדמנויות רבות ליהנות מכדורגל.

חיי הבית והמשפחה

אורי

בבית שבו גדלו שלושה בנים, אפשר לומר שלושה פראי אדם (אני נחשבתי לילד הטוב, צחי ואסף היו כל כך שובבים עד כי אני נשבעתי שאני לא אעשה צרות להורים שלי...), לא היה קל לאמא לחנך אותנו - להיות "השוטר", לדאוג שנאכל, שנכין שיעורים, שלא נפריע לשכנים, שלא ניפצע, שלא נחטיף אחד לשני, שלא יתלוננו עלינו... אינסוף אתגרים עם שלושה בנים. אבא היה בעבודה וחזר בשעות ערב מאוחרות למדי, ועד אז היינו משגעים את אמא - מתכסחים, מרביצים, נופלים, משתוללים, בבית וברחבי השכונה. לאמא לא נותר אלא "לאיים" עלינו, "חכו חכו תראו מה יהיה כשאבא יבוא הביתה מהעבודה, אני אספר לו הכל!..." היום כאבא, אני כל-כך מבין עד כמה אין כוח למריבות ולקרבות בין האחים כשחוזרים הביתה עייפים מהעבודה. אבא היה חוזר הביתה, לא לפני השעה שמונה, ואמא הייתה נותנת לו דיווח מקיף על כל המעללים והשטויות שהיא הייתה עדה להם במשך היום, והוא המציא שיטה איך לחנך אותנו וללמד אותנו כיצד להתנהג. "עכשו אני אעשה לכם משפט. כל אחד ייקח דף ועיפרון ויכתוב עליו את כל הטיעונים שלו, מי התחיל עם מי, מי אשם, ואם מישהו חושב שהוא לא אשם אז לנמק למה, תכתבו את כל השתלשלות העניינים ואחר כך נעשה משפט...". כיום זה נשמע משעשע, אבל אנחנו לקחנו את דבריו די ברצינות. כל אחד היה תופס פינה, והיינו מתחילים לכתוב את הטיעונים והאשמות. בינתיים אבא היה פורש קצת לנוח, עד שאנחנו נסיים לכתוב, אחר כך הוא היה מתחיל את שלב ה"דיונים" ובסוף פוסק את החלטתו. בדרכו המאוד יצירתית וערכית, אבא היה מביא את העולמות שלו הביתה, מחנך אותנו ומלמד אותנו שיעור בחיים.

מסתבר שאמא התייחסה לכל מה שכתבנו בחרדת קודש, משום שהיא לא זרקה את כל ה"יצירות" שלנו ושמרה הכל. בכל פסח אמא הנהיגה בבית ביד ברזל ימי ניקיון קדחתניים, היא הייתה מרוקנת את הארונות מתכולתם ואז היה מתחיל שיגעון הניקיון. בימים האלה היינו מוצאים את כל כתבי ה"אשמה" ו"התביעה" שכתבנו עם מיליון שגיאות כתיב. אין מחברת אחת שלא היו בה שגיאות כתיב בכל משפט ומילה, ואז נזכרים בימי הילדות ומתמוגגים מצחוק ממה שכתבנו.

חלוקת התפקידים בין ההורים הייתה מאוד ברורה ונמשכה למעשה כל החיים, עד מותה של אמא. אבא היה אחראי על העבודה והפרנסה - ואמא ניהלה ביד רמה את ענייני פנים הבית, חינוך הילדים ואת כל הקשרים החברתיים של ההורים.

אמא הייתה טובה כלפינו, אמא יהודייה טיפוסית אשר חומלת על ה"גוזלים", ואנחנו כנראה ניצלנו את זה לא מעט כשהיינו ילדים. מבוקר ועד ערב נלחמה עבורנו, מתלוונות השכנים ועד האיומים בבית ספר שיעיפו אותנו. היא לא נתנה לאף אחד להכריע על גורלנו בבית ספר, ולא שזה היה קל. כלפי אבא הייתה יראת כבוד, לא מתוך פחד, אבא אף פעם לא הרים עלינו קול וודאי שלא הכה, אבל בכל זאת רחשנו אליו כבוד.

אבא היה המדריך הרוחני שלנו, המורה לחיים. הוא דיבר איתנו על פילוסופיה, פוליטיקה, אקטואליה, שאלות מוסר וכמובן על כדורגל. כשהיינו צעירים הוא מצא דרך לאתגר אותנו והיה חד לנו חידות באנגלית "אתה מכיר...? אתה יודע?...?" לפעמים אני מנסה לעשות את מה שהוא עשה איתנו, עם הילדים שלי, אבל בהצלחה הרבה פחות רבה. מסתבר שהם לא נהנים מהחידות שלי...

בתקופת ילדותי אבא נהג להגיע הביתה למנוחת צהרים, לאכול בבית, לנוח ואז היה חוזר למשרד. לאבא הספיקו עשרים דקות מנוחה על הספה בסלון בשביל להחליף כוחות ולקום רענן. הוא לא היה צריך יותר מזה. גם זו תכונה שעברה אליי בירושה כנראה. לפעמים אני פורש לספה בסלון, לעשרים דקות בלבד, מצליח להירדם כהלכה ולהתעורר כשאני מרגיש רענן ומוכן להמשיך את היום. כשהייתי קטן אהבתי ללכת לישון ליד אבא בספה. הוא היה נשכב על הגב, מתכסה בשמיכה דקה, ואני הייתי מתבונן בחזה שעלה וירד ומתרכז בקצב הנשימות האיטי שלו בשעה שהוא ישן. הייתי יכול להתבונן בו כך במשך דקות ארוכות.

עבודתו של אבא כעורך דין במשרד גדול ופעיל, התנהלה באינטנסיביות יומיומית רבה. העבודה גרמה לאבא להרבה לחץ ואי שקט. אמא הכירה את המצבים האלה היטב, ידעה שהוא לוקח ללב אירועים שקרו לו בעבודה והייתה אומרת-לוחשת לנו "אל תתקרבו לאבא עכשיו...". בתקופות מסוימות אמא גם עבדה לצדו של אבא, היא ניהלה לו את המשרד והייתה נוסעת למשרדי הטאבו השונים - בתל-אביב, ראשון לציון, פתח תקווה. אבל בשעות הצהרים היא תמיד הייתה חוזרת הביתה להכין ארוחת צהרים חמה לילידים ולהיות איתנו.

בליל שבת אמא הייתה מדליקה נרות, היינו עושים מעין "חצי קידוש", מערבבים את המסורת עם הטלוויזיה הדלוקה ברקע ועם התנור שפעל, אוכלים ותוך כדי ההורים היו מנהלים שיחות בשולחן על ענייני שגרת העבודה והאירועים שעברו עליהם במהלך השבוע במשרד. גדלנו עם הרעיון שהבית והעסק באים כחבילה אחת, לא הייתה הפרדה ביניהם, העבודה הגיעה

הביתה והבית היה חלק מהעבודה. באותן ארוחות ההורים היו מלבנים דברים, מעלים נושאים ומתדיינים על תיקים משפטיים ובעיקר על אירועים דרמטיים שעברו. מידי פעם היו משתפים בהם אותנו, פונים אלינו בשאלה מה דעתנו על כך ועל כך, מתייחסים אלינו בצורה בוגרת ומערבים אותנו בענייני העסק. כך הורינו עוררו בנו את הסקרנות, יצרו לנו תחושת שייכות וחיבור לנעשה במשרד וגם פיתחו את כלי החשיבה.

בזמן התיכון ובתקופת הצבא, אחי צחי נמשך אחרי רעיונות קומוניסטיים ולפעמים היה נראה שזה ממש שאב אותו. יום אחד הוא זרק למורה שלו להיסטוריה שהוא פשיסט. בזמנים ההם קריאה כזו לעבר מורה נחשבה לחציית קו אדום ומיד העיפו את צחי מבית הספר בשל האמירה הזו. עבור הוריי זה היה סוף העולם. לא היה יכול להיות דבר נורא ואיום מזה. הם החלו להפעיל מכבש לחצים מכל כיוון שיכלו, ואני שמעתי את אמא בוכה בלילות על מר גורלה... דודתנו רות לב, שאחזה בתפקיד מרכזי בנעמ"ת, הפעילה קשרים והגיעה עד שרת הבריאות דאז, שושנה ארבל אלמוזנינו, ובזכות התערבות זו הצליחו הוריי לשנות את "רוע הגזירה" ולהחזיר את צחי לבית הספר. המקרה הזה כל כך השפיע עליי עד כי אני נשבעתי שאני לעולם לא אעשה להם כאלה צרות...

אסף

גדלנו בבית פתוח וליבראלי, בית שאליו תמיד היו מגיעים החברים שלנו ומתנחלים פה. אמא הייתה מקבלת אותם במאור פנים ודואגת להרים לנו ארוחות נהדרות (מה הפלא שהם לא רצו ללכת...).

כילד הייתי די מופרע, תזזיתי כמו רוח סערה, לא רגוע, עם קוצים בישבן ורצון לעבור מדבר לדבר, ממקום למקום. היום קוראים לזה הפרעת קשב וריכוז, אבל בזמני זה לא היה מאובחן, לא ידעו לקרוא לזה 'לקות' ובטח לא היה מענה או טיפול לזה. לכן, מבחינת ההורים אני הייתי ילד "בעייתי" בבית הספר. למזלי הם ידעו לחלץ אותי מצרות צרורות פעמים רבות. כשמישהו היה עולה לי על העצבים, הייתי "נכנס לקריזה". ברגע שאבא קלט שאני על סף התקף עצבים, הוא היה אוחו בי, אומר לי בקול רגוע "ספור עד עשר ואני משחרר אותך" ולמרות שהייתי קטן פיזית נחשבתי חזק. הייתי נושם, סופר עד עשר כמו שאבא יעץ לי, ובאמת "הקריזה" הייתה עוברת.

אני וצחי, שבינינו היו חמש שנים, מצאנו עצמנו מרוב שעמום לפעמים מתקוטטים עד זוב דם, וביחד היינו מתעללים באורי שהיה קטן. אהבנו במיוחד לסגור אותו בשירותים ולכבות לו את האור. כשאורי גדל הוא היה טייס. בתקופת האימונים בקורס טיס הוא יצא לשבוע שבי וכאשר חזר ממנו שאלנו אותו "נו, איך היה לך?" אורי חייך והשיב "לעומת מה שאתם

עשיתם לי זה היה כלום..."

בניגוד לאמא שניהלה את ענייני הבית באופן מאורגן, אבא לא ידע מה קורה מימינו ומשמאלו בענייני החינוך, תקציב משק הבית ואחזקתו. בכל מה שקשור לתפקוד היומיומי ולצרכי הבית, לאבא לא היה מושג מה קורה. הוא אפילו לא היה בסופרמרקט השכונתי עד שאמא חלתה ואז מצא עצמו מגיע לשם לראשונה. כשהוא נכנס לשם עם אמא שאלו אותה "מי זה האיש הזה?..." הוא לא היה בעניינים אפילו מבחינת ערך הכסף שביקשנו ממנו לכל מיני דברים, אם זה לקנות ציוד לבית הספר, לצאת לבילויים או סתם למשהו שרצינו לקנות. כשהייתי מבקש מאבא כסף הוא היה יכול לתת לי סכום מגוחך בלי קשר לערך ההוצאה, לפעמים זה היה הרבה מעבר למה שהייתי צריך ולפעמים, הסכום בקושי היה מחצית ממה שהייתי צריך.

בליל שבת הייתה נערכה אצלנו ארוחת ששי לתפארת, ארוחת גורמה כיד המלך שאמא ניצחה עליה ביד רמה ובכישרון רב. אמא הייתה שפית אמיתית, ואת זה אני אומר כמי שמבין דבר או שניים באוכל. היא הייתה ממציאה את עצמה מחדש כל פעם מחדש, גם כשהיינו קטנים וגם כשהיא כבר התבגרה. לא היה ולא יהיה כמו האוכל שאמא הכינה לנו.

את חג הפסח אני מודה שלא חיבבנו, בלשון המעטה, ואם נודה על האמת ממש שנאנו אותו. זה היה חג של טרפת ניקיון בבית. אמא לא ויתרה על "ניקיון פסח" כהלכה בכל שנה, גם כשכבר לא הייתה בשיא כוחותיה. בצעירותנו ידענו שמי שנמצא בבית מיד "יגויס" על ידי אמא לעבודה. להרים, לזרוק, למיין, לסדר, לגרור, לנקות... היא הקפידה על זה באדיקות. כשהיינו קטנים היא ממש הכריחה אותנו להוציא את כל מה שהיה בספרייה - ספרים, מחברות, משחקים, מה לא, וגם המזנון התרוקן מכל מה שהיה עליו. מה הפלא שתמיד חיפשנו סיבות לברוח מהבית...

השליחות בקליבלנד, ארה"ב

צחי

את התקופה של השליחות בארה"ב אני זוכר לטובה - הייתי מבסוט מהמעבר, מהשינוי, מהחיים באמריקה, מהאווירה, מהמרחבים. מיד עם הגיענו לקליבלנד השתלבתי בצורה יוצאת מהכלל בכיתה ורכשתי חברים, זאת למרות שלא ידעתי מילה באנגלית. אבל די מהר הצלחתי לקלוט את השפה האנגלית, וככל שעבר הזמן אהבתי לדבר בה, ואפילו לקרוא ולכתוב. מבחינה חברתית יצרתי קשרים עם חברים, למרות שהייתי הילד היהודי היחיד בבית ספר שבו למדו כאלף תלמידים גויים. כעבור חודש הגעתי להישגים יוצאי דופן בכיתה, הייתי מצטיין בכיתה מבחינת הדקדוק, אפילו שלא ידעתי אנגלית כשהגעתי לבית הספר. התחלתי לדבר את השפה באופן רוט כאילו גדלתי באמריקה.

החזרה לנווה מונוסון הייתה קצת "טראומטית עבורי". הייתי בשוק מהשינוי ולקח לי זמן להסתגל שוב למרחבים הקטנים, לשפה העברית עם החברים, ולרחוב שלנו שאפילו כביש סלול מסודר לא היה בו. בארה"ב אפילו למדתי לנגן על פסנתר ושיחקתי פוטבול. קליבלנד הייתה מקום מטופח ומודרני, ואילו נווה מונוסון של השנים ההן הייתה כמו יישוב מתפתח שעוד עושה את צעדיו בהתקדמות. הייתי צריך להתרגל מחדש לאווירה. גם העברית שלי לא הייתה משהו, הייתי בכיתה ד' והבנתי שעליי ללמוד מחדש את יסודות התחביר והדקדוק, עד שצמצמתי פערים עם חברי לכיתה ויישרתי קו.

אסף

את תקופת השליחות שבה נסענו לקליבלנד בארה"ב, לשנתיים, אני זוכר כחוויה קצת מתסכלת, בעיקר בגלל מזג האוויר הקר שלא הייתי רגיל אליו. בחוץ שררו טמפרטורות מתחת לאפס, לא משהו שילדים ישראלים רגילים אליו. הייתי ילד היפראקטיבי מלא מרץ, ובשל תנאי מזג האוויר נאלצתי להישאר הרבה בבית. לא היו לי את המרחבים ולא היו לי את החברים, הרגשתי שהכל סגור לי.

גרנו בבית בן שלוש קומות, ובו מדרגות רבות. אני וצחי הפכנו את הבית למגרש משחקי "אקסטרים", היינו מניחים למטה בסוף המדרגות מזרנים ושמיכות, ומתחילים לבצע קפיצות טרזן משוגעות מלמעלה, עד שהיינו נוחתים על המזרן. השתוללנו בלי הפסקה. בחוץ היה לנו עץ ועליו טיפסו עשרות סנאים שמשכו את עיניי, גם לזה לא הייתי רגיל בארץ ודווקא חוויה זו זכורה לי לטוב.

באחד הימים נסענו עם ההורים ללוס אנג'לס. בערב ההורים יצאו לאירוע התרמה של הקהילה היהודית והחליטו להשאיר אותנו לבד בחדר המלון, להשגיח על אורי שהיה תינוק, ו"לשמור" אחד על השני... בטח לשמור. כשההורים חזרו הם ראו את צחי יושב על הרצפה, ואותי ליד הקיר עם חבלה רצינית בראש. זמן קצר לפני כן "שיחקנו", צחי החליט לזרוק אותי על הקיר ולראות מה יקרה... נפצעתי בראש, חטפתי חתך הגון וההשתוללות הזו נגמרה בתפרים בבית חולים. כשגדלנו ההורים סיפרו לנו שהחברים של אבא ממש לא אהבו לצאת איתנו לטיולים. כל טיול היה נגמר בבית חולים עם אחד מאיתנו, בדרך כלל איתי...

בתקופה שבה גרנו בארה"ב, אבא היה יותר נינות, פחות לחוץ מענייני העבודה. אמנם הוא היה עסוק מאוד אבל העבודה עם בני הנוער במסגרת השליחות הייתה רגועה יותר, ובכלל החיים בארה"ב היו הרבה יותר קלים ונוחים. היה לנו רכב קבריולט עם גג נפתח וניצלנו את שנת השליחות להרבה טיולים ברחבי ארה"ב. הרגשתי כמו בסרט, כילד קטן אהבתי מכוניות ולנסוע עם ההורים במכונית פתוחה הייתה חוויה מסעירה. יצאנו לטיולי טבע רבים ועברנו בין מדינות, לפעמים חיברנו לרכב טריילר נגרה והיינו ישנים בו. לאיזה ילד בארץ כבר היו הזדמנויות כאלה?

יום אחד ההורים לקחו אותנו ליוניברסל סטודיו בלוס אנג'לס. זו הייתה נסיעה ארוכה מאוד, בלתי נגמרת, ואנחנו כהרגלנו שיגענו את אבא בנהיגה ולא הפסקנו להשתולל מאחורה. כל רגע הוא הפנה אלינו מבט מאיים אבל אנחנו המשכנו בשלנו, להציק אחד לשני ולשגע את אבא ואמא. בסוף, זמן קצר לפני שהגענו הוא אמר לנו שאם לא נירגע הוא לא ייתן לנו להיכנס לפארק. כנראה לא לקחנו את איומו ברצינות, אבל הפעם אבא עמד במילתו. הוא ואמא יצאו מהרכב, לקחו איתם את אורי הקטן, ואותי ואת צחי השאירו באוטו, כעונש. היינו כל כך מאוכזבים, לא האמנו שהוא עושה לנו את זה...

אורי

באותם ימים אמצעי התקשורת לא היו מפותחים כפי שהם היום, ולאחר השואה היו יהודים שהתפזרו בעולם, חלקם ניסו למצוא קרובי משפחה אבודים במקומות שונים. אבא הצליח למצוא אנשים שבני משפחותיהם חיפשו אותם, ולחבר בין בני משפחה אבודים. כזה היה המקרה של מרחנה (מרים), שהייתה חברת ילדות טובה של אחות אמי, נעמי. גם אמא הייתה מאוד מיוודדת איתה והכירה אותה עוד כשהן גרו ברחוב הרצל בתל-אביב. בילדותה לא ידעה מרחנה שהיא ילדה מאומצת. הוריה היו מאירופה, ובזמן השואה הם היו תחת הכיבוש הנאצי. אמא של מרחנה עבדה בשביל הגרמנים ובסופו של דבר הם רצחו אותה. לפני כן היא הצליחה להעביר את בתה לידי משפחה גויה שהסתירה אותה בזהות בדויה. אבא של מרחנה הצליח לברוח לארה"ב שם הוא הקים משפחה חדשה. הוא היה סבור כל השנים

שבתו נספתה. בסיום המלחמה הובאה מרחנה בדרך כלשהי לישראל ואומצה על ידי זוג הורים נפלאים, ממוצא ספרדי, אשר גידלו אותה באהבה כמו הייתה בתם. בילדותה לא ידעה מרחנה כי היא ילדה מאומצת, אך באחד הימים בבית הספר, המורות האשכנזיות דיברו אודותיה באידיש ואמרה שה"מסכנה הזו בכלל לא יודעת שהיא מאומצת..." איכשהו למדה מרחנה שהיא אינה בתם האמיתית של הוריה, וניסתה במהלך השנים לאתר את הוריה או לדעת מי הם היו. רצה הגורל ומכל המקומות בעולם התגלגל אביה האמיתי של מרחנה, דווקא לקליבלנד, העיר שבה עשו הורינו את השליחות. כשהגיע אבי לשם, הוא החל לבדוק כמה דברים ולאחר שהתבהרו הפרטים, הוא הצליח לעלות על עקבותיו של האב האמיתי של מרחנה ולחבר ביניהם. מרחנה, דרך אגב, עדיין חיה, היא כבר בת למעלה מגיל 80 ומגיעה לעתים קרובות לאכול בכפר סבא במסעדה של אסף.

עוד ידיד קרוב של אבא בשם אברהם לוכסומבורג (לוכסי) אף הוא גילה קרובי משפחה אבודים בעזרתו של אבא.

דמותו של אבא

צחי

אבא עבורנו הוא דוגמא ומופת, בחכמה שלו, בידע הרחב והבלתי ייאמן בכל תחום, דמות שאנו מעריכים ומעריצים עד היום. כל חייו היה איש רב גוני, מוכשר בכל-כך הרבה תחומים, הן בתחומים אינטלקטואליים, הן בתחומים טכניים, וכמובן במקצועו כאיש משפטים. כשהייתי מתקשה במתמטיקה בנעוריי, אבא היה יושב איתי, הייתה לו תפיסה ריאלית מצוינת, הוא היה מסביר לי הכל באופן יסודי ובסבלנות, ואחרי שיעור איתו הכל היה נראה יותר פשוט וקל. אבא למד כל דבר בחייו בקפדנות וביסודיות, מגיל צעיר ועד היום, היה לו כתב יד ברור וקריא, וממנו ניכר עד כמה הוא יסודי בכל דבר שהוא מתעמק בו.

גם את האהבה לים, קיבלנו מאבא. תחום הימאות היה קרוב לאבא כל חייו וזה דבק בנו. לשלושתנו יש במשותף יאכטה שאיתה אנו אוהבים לצאת לים בכל הזדמנות, ונזכרים בימנו כילדים וכנערים, בהם אבא לקח אותנו איתו לשוט בסירת 420 שלו. התאהבנו בים בזכות אבא שאמר תמיד ש"הים הוא דבר יפה ששווה להיות לידו", ואכן עד היום אנו חשים כימאים, אוהבים את השיט ואת ההפלגות, זוהי דרך חיים שדבקה גם בנו.

אורי

אבא היה ונשאר פלמחני"ק כל חייו. לצד זה התפתח כאיש אינטלקטואל ומשכיל כאביו סבא יצחק, חריף מחשבה ובעל ידע רחב בתחומים שונים, שביקש להנחיל לבניו את התכונות הללו. בהחלטות החשובות בחייו, התנהל אבי בשיקול דעת ובקור רוח. זה ניכר במיוחד כאשר ליווה את אמא במאבקה כשחלתה. אבא היה מגיע עם אמא יום-יום לטיפולים בבית חולים, כמו שומר עומד על המשמר, על זרועו תלוי תיק כבד ובו כל המסמכים הרפואיים. "תוריד את המעיל אבא, תשב" אך הוא מנענע בראשו, עומד כמו בהיכון, עם המעיל עליו, לא יושב. "אבא בשביל מה סחבת איתך את כל התיק הזה? כל המסמכים נמצאים במחשב..." היינו מנסים להסביר לו, אך הוא סירב לשנות את הרגלו. "אולי הם יצטרכו איזה שהוא מסמך..." וכך כל התקופה בה התמודדה אמא בגבורה במחלה שלה, נשאר לעמוד לצדה ומשגיח מקרוב. אבא היה לוחם עיקש מאז שהיה צעיר. "כל מסע מתחיל בצעד אחד קטן" נהג לומר ובזאת הייתה צפונה כל משנתו.

כל חייו היה אבא שופע רעיונות כרימון, שימש לנו כמדריך לחיים, אינטלקטואל נפלא שעולה עלינו פי כמה. על אף גילו, הוא עדיין מאתגר אותנו מבחינה אינטלקטואלית, עד היום הוא מתקשר אליי מידי פעם, מספר לי על כתבה מעניינת שקרא בעיתון או ב-YNET, משתף אותי, מייעץ לי היכן להשקיע את הכסף ורוצה להיות מעורב באירועי החיים שלנו. לעומת הדברים הגדולים, בפרטים ה"קטנים" של החיים, בענייני השגרה הארציים, אבא כלל לא היה מעורב. כשהיינו תינוקות אבא לא חיתל אותנו, לא האכיל אותנו, ולא היה מוטרד מענייני היום-יום. הוא סמך על אמא שהיא תנהל את הבית ואת ענייני גידול הילדים, והיא באמת אפשרה לו "שקט תעשייתי" כדי שיוכל להתרכז בענייני העבודה והפרנסה.

אורי, ההורים והנכדה יואל

ממשיך את דרכו של אבא

צחי

כשהייתי נער אבא אמר לי "תשמע צחי, אני חושב שאתה מתאים להיות עורך דין, אני מאמין שהעתיך שייך לאנשים משכילים וזה הכיוון שעליך ללמוד, משפטים". הוא אמר לי דברים דומים לאלה בהזדמנויות שונות בגיל הנעורים, ואני מעריך שהדברים הללו אליי ובסופו של דבר זה קרה, הפכתי להיות עורך דין, ממשיך דרכו של אבי.

בתיכון לא היו לי כישורים מיוחדים בתחום הריאלי ולא מעט התקשיתי במקצועות כמו מתמטיקה, פיזיקה, כימיה. בתחום העיוני לעומת זאת פרחתי, אהבתי היסטוריה וספרות, והצטיינתי בתחומים אלה. את השירות הצבאי שלי עשיתי בחיל המודיעין כקצין מודיעין, שירות מעניין ומשמעותי, ובסיומו אבא שוב העלה את נושא הכיוון המקצועי שלי והמשיך לדבוק בדעה שעליי ללמוד משפטים. בתקופה ההיא (שנות השמונים) להיכנס ללמוד משפטים באוניברסיטה לא היה סיפור פשוט בכלל, רק מעטים התקבלו ללימודי משפטים באוניברסיטאות. מכללות למשפטים כפי שיש היום לא היו בנמצא באותן שנים. היה עליי קודם לעבור מעין מכינה, מסגרת לימודית של קדם משפטים, זו הייתה תוכנית שאליה התקבלו כ-400 סטודנטים, ובסיומה, התקבלו לפקולטה למשפטים רק כ-120. אני זוכר את השנה הזו כקרב אכזרי כמו בג'ונגל, כל מבחן היה מלחמה וזה בעצם לא היה משנה מה הציון שכל אחד קיבל, מה שקבע זה איפה כל אחד נמצא ביחס לאחרים. בתום שנה מאומצת של לימודים בתוכנית הקדם משפטים, עמדתי מול לוח הציונים, באותן שנים זו הייתה הדרך לגלות את הציון, לא הייתה קיימת אז העברת מידע באמצעים אלקטרוניים כפי שיש כיום, וכל הסטודנטים אשר רצו לראות אם הם עוברים לשלב הבא, עמדו מול הלוח במבטים דרוכים וחיפשו את שמם. כאשר חיפשתי את השם שלי, גיליתי לשמחתי הרבה שעברתי את המבחן בציון מכריע, ועמדתי להמשיך את המסלול בפקולטה בת"א. משם הלכתי ישר למשרדו של אבא, בויצמן 49 בת"א, בישרתי לו שהתקבלתי ומאותו יום למעשה נכנסתי לעניינים. משרדו של אבא היה לביתי המקצועי מהרגע הראשון. לצד הלימודים העבודה במשרד העניקה לי המון ניסיון שלא יכולתי לקבל באף מקום אחר, בדרך המקצועית והמשמעותית ביותר. למעשה לא רק עבדתי במשרד של אבא אלא גם גרתי שם. היה שם חדר קטן שבו ישנתי, ובבוקרים למדתי ועבדתי.

את הסטאז' המקצועי שלי עשיתי אצל עו"ד בני לוינבוק, שגם ממנו למדתי רבות, ואצל שופט בית המשפט המחוזי, משה טלגם. שניהם כבר אינם בין החיים כיום. זו הייתה תקופה מעניינת שבה רכשתי ידע רב והתנסיתי בעבודה המשפטית בפועל, מידי יום. אבל את הידע הכי ענייני והכי רחב, אין ספק שרכשתי ישירות מאבא שלי, דרך העבודה במשרדו.

אבא עירב אותי בתיקים שבהם טיפל, למעשה הוא זה שהכשיר אותי למקצוע, ליווה אותי וחנוך אותי. מאז ימי הלימודים וכמובן גם לאחר מכן, כשכבר הפכתי להיות עורך דין בעצמי, עשינו שעות רבות ביחד, התלוויתי אליו (כבר כנער) לבתי המשפט. את כל מה שאני יודע על עולם המשפטים ומקצוע עריכת הדין, למדתי ממנו - כיצד להופיע בבית המשפט, איך לטעון, איך להבחין בין עיקר ותפל בפסקי דין, כיצד משכנעים שופט, מהי דינאמיקה המתנהלת בין עורכי הדין ועוד ועוד. המשרד של אבא טיפל בתיקים בעלי חשיבות רבה שכללו הופעות משפטיות בבית המשפט העליון. במהלך השנים נכנסנו לנישה משפטית ייחודית - תחום החיסונים. יזמנו את חוק נפגעי החיסון, ייצגנו ילדים ומשפחות אשר נפגעו מחיסון משולש וטיפלנו בהם. עם הזמן הגענו להבנה שיש צורך בחקיקה, פנינו לחבר הכנסת חיים רמון שבזמנו כיהן כשר המשפטים, ועזרנו בניסוח החוק שקיים עד היום. גם בתחומים משפטיים אחרים עזרנו בקביעת הלכות בתחום המשפטי, שתקפות עד היום.

בשנים האחרונות אבא הנמיך את הפעילות שלו במשרד, ובהדרגה פרש מהמקצוע, המשיך לעסוק בבוררות עוד זמן מה עד שגם מזה חדל. אני עדיין מערב את אבא בעבודתי המשפטית ובתיקים שמתנהלים במשרד, מתייעץ איתו ומעריך את ניסיונו ארוך השנים, אם כי אבא כבר פרש לגמלאות.

דמותה של אמא

אסף

אמא גדלה בבית מסורתי דתי, מאידך היא קיבלה חינוך נאור ופלורליסטי, כזה שאפשר לה למשל להוציא רישיון נהיגה כשהייתה בת 20. אמא הייתה בין הנשים הראשונות בארץ, ובתל-אביב בפרט, אשר הייתה בעלת רישיון נהיגה על רכב. נשים באותה תקופה לא נהגו. אביה ידע להכיל את זה שהיא מתנהלת באורח חיים חילוני, למרות השקפותיו השמרניות.

כאמא לא יכולנו לבקש לנו טובה ממנה - היא הייתה אמא מספר אחת! אמא הייתה אישה אינטליגנטית ובעלת חכמת חיים עמוקה ורחבה שצברה עם השנים. היא אמנם לא למדה בצורה רשמית, כי בשנים ההן רק מעט נערות התקדמו ללימודים גבוהים. המסרים שהועברו לבנות הם שעליהן לשאוף להינשא, להקים משפחה ולדעת לנהל בית. בצעירותה היא עבדה כמזכירה במשרד עורכי הדין של כספי, שם הכירה את אבא. אמא ניהלה את המשרד הגדול ביד רמה, שלטה בעניינים, ידעה לחלק את התיקים המשפטיים בין כל עורכי הדין במשרד, בהתאמה רבה וברגישות.

אמא הייתה חובבת חידושים טכנולוגיים, תמיד הייתה מעורה בחידושים ועודדה את אבא לרכוש את מוצרי החשמל והאלקטרוניקה הכי מתקדמים. כך היה לנו בבית פטפון מודרני ואחר כך טלויזיה צבעונית (הרבה לפני כולם), מערכת סטריאו משוכללת ומקרר דו-צדדי מודרני. כשנכנסו הטלפונים הניידים לחיינו, אמא לא נשארה מאחור, היה לה חשוב להיות מעודכנת בתפעול המכשיר, היא למדה איך להסתדר איתו, לשלוח לנו ולנכדים הודעות בווטסאפ והתנהלה איתו בטבעיות.

אורי

השפעתה של אמא עלינו היא גדולה מאוד. אמא הייתה דוקטור ליחסי אנוש, היא ניחנה באינטליגנציה רגשית רבה בכל מה שקשור לניהול מערכות היחסים שלה עם הסביבה, הקרובה והרחוקה. מעולם לא קרה שמישהו מאיתנו הבנים הרגיש שיש מישהו שמועדף על אמא, היה לה חשוב שנדע תמיד שכולנו אותו דבר עבורה, כמו גם הכלות שלנו.

אמא הייתה אלופת הקשרים החברתיים, שר החוץ של המשפחה. כל דבר שהיא רצתה היא השיגה בנועם, בסבר פנים יפות, בחביבות. אנשים אהבו אותה, רצו לשמור איתה על קשר. לא היה אדם בעולם שהיה לו משהו נגדה ומעולם היא לא הגיעה לידי עימות עם אדם מסוים. היא הייתה אישה של שלום.

בצעירותה אמא הייתה אישה יפה מאוד, כמו גם בשנותיה הבוגרות. היא הייתה אישה תמירה ומרשימה ואי אפשר היה לתפוס אותה ללא עקבים, אפילו כשהלכה לסופרמרקט. היא לא יכלה ללכת בנעליים שטוחות, תמיד הייתה לה הרגשה כאילו היא נופלת מהן. וכשהיא רצתה להתארגן ליציאה מהבית, היא עשתה את זה תוך חמש דקות, אבל יצאה מהבית כשהיא כולה מאורגנת טיפ-טופ - איפור, ביגוד, שיער מסודר.

החלטות רבות וחשובות שהתקבלו בין הוריי בענייני הבית, היו פרי מחשבתה ויוזמתה של אמא. היא הייתה האחראית בבית על מה לקנות, מה לרכוש, מה לשפץ ולהחליף, ואי אפשר היה למכור לה לוקשים. היא הייתה עם שתי רגליים על הקרקע, מעורה בעניינים ומבינה בתחומים רבים. היא שהייתה אחראית על תשלומים בבית, חשבונות, ספקים, בעלי מקצוע, שלא לדבר על תחום החינוך וגידול הילדים כשהיינו קטנים.. לעומתה אבא הפגין הרבה פחות מעורבות וידע, כך עד שהיא נפטרה. רק לאחר מותה למד אבא ועדיין לומד, להסדר בתחומים שהוא מעולם לא עסק בהם.

צחי

אמא הייתה בעלת אישיות חזקה ודומיננטית, מעורבת בחיינו כילדים וכנערים, וגם כבוגרים בעלי משפחות. אמא הייתה כל חייה מרכז הבית, העוגן שלו, היא שהנהיגה את החיים בבית וניהלה אותו ביד רמה ובוטחת. אמא הייתה מלאת אהבה לכולם וכולם החזירו לה אהבה ללא גבול. לא היה יום שבו לא דיברה עם כולנו, הבנים, הכלות, הנכדים, דרשה בשלום כולם, התעניינה, שאלה, יעצה, ושיתפה אותנו בעניינים שלה ושל אבא, והכל תוך כדי שמירה עקבית על שוויון בין כולם, שאף אחד לא יקופח או ירגיש שהוא פחות חשוב. כשהייתה צריכה גם הביעה את דעותיה באופן ישיר וחד אך בחכמה וברגישות. היה לה ניסיון גדול עצום, היא הייתה אלופה ביחסי אנוש ולמדנו ממנה רבות אודות מערכות יחסים והדרך להתנהל אחד עם השני, גם במשפחה וגם מחוץ למעגל המשפחתי.

אמא ואבא מאוד ימניים בדעותיהם, תמיד היו כך. אני עם הזמן זיתי שמאלה, ולא אחת היו עולים בביתנו ויכוחים ושיחות אודות פוליטיקה ואידיאולוגיה. לא תמיד הסכמנו וראינו באותה עין את המצב הפוליטי. הנושא הפוליטי בער באמא כאש בעצמותיה. היא הייתה מרותקת לחדשות ותוכניות אקטואליה. דעותיה על כל דבר בפוליטיקה הישראלית נשמעו באופן נוקד ונחרץ, היא הביעה אותן בלי חשש והציגה אותן לזכות הצד הימני של המפה. גם כשהייתה על ערש דווי, וחלשה עד מאוד, היא לא ויתרה על זכותה להצביע ולהשפיע, ובבחירות אפריל 2019 היא יצאה לתת את קולה, לביבי נתניהו כמוכן.

המטבח של אמא

אסף

גם כשהיינו מגיעים להורים בהפתעה, עם הכלות וכל הנכדים, אמא תמיד הייתה מוכנה. הבית תמיד היה ערוך וזה לא הלחיץ אותה. אמא הייתה פורשת למטבח, אחד המקומות האהובים עליה בבית ושבו הוציאה לפעול את כל כישרונותיה הקולינאריים והיצירתיים, ותוך זמן קצר הייתה מעמידה לכולם ארוחת גורמה מפוארת. לא היה משעמם במטבח של אמא, ותמיד היו כלולות בארוחה מנות חדשות שניסתה לראשונה, פעם מהמטבח הבוכרי המסורתי, פעם מהמטבח האסיאתי ולפעמים עשתה ניסיונות לשפר את האוכל הפולני. היו לה אינסוף ספרי בישול שעד היום מונחים במדף שבמטבח, והיא קראה בהם ושאלה מהם השראה. בכל ששי הייתה כאן ארוחה נהדרת בת שלוש מנות.

אמא אהבה לבשל אוכל טרי, והיו לה מבחר מנות שהתמכרנו אליהם. לא היו ולא יהיו כמו השניצלים של אמא, ועד היום אין תחליף לבווריה שלה שביקשנו ממנה שתכין לנו באירועים וימי הולדת. אפילו הכלות רצו ללמוד ממנה להכין מנות מיוחדות, והיו מגיעות אליה הביתה לבשל יחד איתה וללמוד ממנה את רזי הבישול.

הזוגיות של ההורים

צחי

הזוגיות של הורינו הייתה מיוחדת וניכרה לעין כל. הייתה ביניהם חלוקת תפקידים ברורה שהפכה את ההתנהלות בחיי הבית לפשוטה ונוחה לכולם. אנחנו ניסינו ללמוד מהם את "השיטה", כזו שלפיה בני זוג לא מגיעים לעימות. אבא מטבעו איש רגוע, מאופק, אוהב שלום, ולא מחפש לריב עם אף אחד. הוא אף פעם לא איבד את העשתונות. זוהי תכונה שכולנו מנסים לחקות אותה, לא תמיד בהצלחה. אמא ארגנה את חיי הבית בצורה כזו שהעניקה לאבא שקט ומרחב לעסוק בענייני הפרנסה והעבודה. הוא לא היה טרוד בנושאים כמו ניקיון הבית, תפעולו, וכמובן לא בענייני המטבח. כל אלו היו תחת אחריותה המלאה של אמא. הוא סמך על החלטותיה, שיקוליה ובחירותיה ונתן לה גיבוי מלא בכל מה שהחליטה. יחד עם זאת הוא אהב לטפל בגינה, זה היה כמו תראפיה עבורו, כך זה נמשך עד היום. הוא אוהב

את העבודה בגינה, וייתכן כי פה טמון סוד אריכות הימים ובריאותו. למרות שאבא לא עסק מעולם בספורט (כספורט ממש, לעומת זאת הוא תמיד עסק בפוליטיקה של הספורט) הוא שומר על כושר דרך העבודה הפיזית בגינה.

במשך שנתיים בהן אמא הייתה חולה, אבא הקדיש את כל זמנו ומרצו לטיפול מסור בה. אבא עמד לצידה יום ולילה, באופן אינטנסיבי, וגם מזה ניתן ללמוד על עומק הקשר ביניהם, האהבה ששררה ביניהם, הכבוד והאחריות זה לזה. לא היה טיפול רפואי שאבא לא התלווה עם אמא אליו, ולכל בדיקה ולכל רופא, הוא תמיד ליווה אותה בנאמנות, בדריכות ובאחריות מלאה. על גבו היה נושא תיק כבד ובו קלסר עם כל המסמכים הרפואיים. למרות שניסו להסביר לו שכל המסמכים מרוכזים במחשב ואין צורך להביא איתו כל פעם את התיק הכבד, הוא לא היה משוכנע בכך ואמר שהוא מביא "על כל מקרה"... מאז שאמא הלכה לעולמה, לאבא התפנה זמן ואנו ראינו בכך זמן מתאים להתמסר לכתיבת זיכרונותיו ותיעוד תולדות חייו.

אסר

המודל הזוגי של הורינו היה עבורנו דוגמא לחיים. הורינו השלימו זה את זה. הייתה ביניהם מערכת יחסים המושתתת על כבוד, הערכה, אהבה וחברות. דוגמא לכך אפשר לראות בהרגל של אמא שחיכתה לאבא עד שיסיים לראות את הטלוויזיה בערב, וגם אם כמעט נעצמו עיניה מעייפות, היא לא הלכה לישון לפניו. הורינו היו שותפים לחיים וידעו לאזן אחד את השני. פעם בשנה, בפגרה השנתית של אבא מעבודתו, הוא נהג לצאת להפלגה עם חבריו משכבר הימים, ואמא תמיד קיבלה את זה ולא עמדה בדרכו לצאת אל הים שאותו כה אהב, גם להפלגות בנות שבועיים ויותר.

אורי

הורינו חיו בתקופה שונה, תקופה שאינה מאופיינת ברהב וראוותנות כפי שרואים היום. הם חיו בצניעות למרות שיכלו לחיות ברמת חיים הרבה יותר גבוהה, לו רצו, אבל נראה כי לא היו צריכים יותר ממה שהיה להם. אולי מפני שהם שייכים לדור שידע להעריך את הדברים הפשוטים והחשובים של החיים, את הערך המשפחתי, החברות, הנאמנות, אהבת הארץ. הם ידעו מה עושה אותם מאושרים ולא נזקקו לבית מפואר או לחיים נוצצים בשביל להרגיש שלמים עם עצמם ומאושרים על מה שהשיגו בחייהם. גולת הכותרת של חייהם, לצד ההצלחה בעבודה, הייתה כמובן המשפחה שהם הקימו - הילדים והנכדים, וזו הייתה תמצית האושר של החיים.

ההיסטוריה של ההורים

צחי

אבא נולד וגדל במשפחה ציונית אנטי-דתית, משפחה שכינתה את הדת "אופיום להמונים". סבי יצחק לב לא היה מעולם בבית כנסת, לא הניח תפילין ולא הקפיד על אכילת כשר. זו הייתה השקפת עולמם של המשפחה שלנו, אשר הייתה דומה להשקפת העולם החילונית והציונית של האנשים אשר הקימו את הארץ, לחמו עליה והנהיגו אותה בעשורים הראשונים של המדינה. עד היום אבא אינו מקבל את התפיסה לפיה אנשים, בעיניו, מתנהגים באופן לא רציונאלי, כשמדובר בדת. כשמדובר בסוגיות משפטיות, אבא תמיד יחפש את המקורות ואת התקדימים בספרות המשפטית האמריקאית והאנגלית, אבל אף פעם לא ינסה למצוא אותם במקורות המשפטיים על פי הדין העברי. השקפת עולמו של אבא חלחלה גם אלינו, וכל אחד מאיתנו לקח את זה למקום שלו, בשינויים כאלה או אחרים.

סבא יצחק לב

עטיפת הספר שנכתב לזכרו על ידי חבריו למפלגה

לעומת הריחוק מהדת, שאפיינה את הצד של משפחת אבא, אמא באה ממשפחה דתית, שהמסורת והיהדות היו חלק בלתי נפרד מהזהות שלה. סבא עמנואל שלום היה אדם מאוד דתי. הוא נהג להתפלל בבית כנסת קבוע ברחוב זבולון בת"א, שעודו קיים ופעיל עד היום. מידי פעם, בחג פורים, אני נוהג לפקוד את המקום ולקרוא שם את מגילת אסתר. בזכות סבא למדתי גמרא, הוא היה יושב איתי ומלמד אותי להתעמק בה. מגיל צעיר רחשתי לה כבוד וסקרנות, בהיבט האינטלקטואלי שלה, ולא בהיבט ההלכתי שלה. בשל השעות הרבות שביליתי עם סבי ההתפללות וההתעמקות בגמרא עניינה ומשכה אותי.

סבא עמנואל

סבא עמנואל וסבתא אונה בקרי המצווה של אורי

סבתא רחל וסבא דוד

הקשר בין הנכדים לבין הורינו, הוא חזק והדוק - מפגשים משפחתיים, ביקורים ושיחות טלפון על בסיס קבוע. ההורים שלנו היו מעורבים בחיי הנכדים, בעיקר אמא. הנכדות אהבו להגיע לבית של סבתא, להתפנק אצלה, כך עד השנה האחרונה לחייה. היא אהבה שהן מגיעות, בהפתעה או בתכנון מראש, והייתה מכינה להן שולחן כיד המלך עם המאכלים האהובים עליהן. הן אהבו להשתרע ולנוח על הספה בסלון.

כסבתא היא הייתה נפלאה ביחסים שקשרה עם תשעת נכדיה. כל אחד מהם היה בטוח שהוא הנכד המועדף. בדרכה שלה נתנה אמא לכל נכד ונכדה להרגיש כאילו הוא הכי מיוחד, אהוב עליה מכולם. גם הכלות שלה הסתדרו איתה מעולה, הן אהבו אותה בכל לבן, נקשרו אליה, נעזרו בה ובשעה שבה היא הייתה זקוקה לעזרה, הן תמכו בה במסירות ובאהבה.

עם הנכדים

דוד ישראל

אסף

לצד החברים של ההורים שהיוו מעגל משמעותי בחייהם, היה גם המעגל המשפחתי, מהצד של אבא ומהצד של אמא, והקשרים עם בני המשפחה היו חזקים ונמשכים עד היום עם בני הדודים וצאצאיהם.

אני הייתי מחובר מאוד לדוד שלי ישראל, אח של אבא, האח היחיד שלו. הייתי קשור אליו מאז שהייתי קטן, וגם הוא הפגין אליי רגשות חמים וקרובים, לימד אותי לשחק שח וניהל איתי שיחות אישיות על החיים. דוד ישראל היה נשוי לרות לב אשר הייתה ניצולת שואה מרוסיה, ואיבדה את כל משפחתה בשואה. לאחר הקמת המדינה היא הגיעה לישראל וניסתה לאתר בני משפחה. מכיוון ששם משפחתה של רות היה לב, כמו שם המשפחה של אבא, היא הגיעה במקרה לבית המשפחה של אבא בתל-אביב ושם הכירה את ישראל אחיו. אמנם לא התגלו קשרי משפחה ביניהם, אבל נולדה שם אהבה שהביאה לנישואיהם.

דודי ישראל היה מעשן כבד במשך הרבה שנים ובאחד הימים התגלה שהוא חולה במחלת הסרטן. במשך כשנה ומשהו הוא טופל עד כי מצבו הוחמר. כשהייתי עם חברים באילת (הייתי אז בן 23) אבא שלי התקשר אליי ואמר לי שמצבו של ישראל הידרדר, וכי הגיע השעה להיפרד ממנו כי שעותיו קצובות. לא חשבתי פעמיים, תפסתי אוטובוס לילה ונסעתי חזרה, אבא אסף אותי מתחנה מרכזית בתל-אביב ונסענו מיד לבית החולים בירושלים, שם שכב דוד ישראל על ערש דווי. היו אלו רגעי האחרונים. הוא הספיק לראות אותי, והשביע אותי שאפסיק לעשן. כשעתיים אחר כך הלך דודי היקר לעולמו. מאז אותו יום הפסקתי לעשן.

עם הדודים רות וישראל לב וילדיהם, ועם דוד שפסל. מצד ימין יושבת רחל אסתי צ'י

חברים של ההורים

אורי

גדלנו במשפחה ציונית, משפחה של פלמחני"ק. סיפוריו של אבא מילדות השפיעו עלינו. חשנו גאווה גדולה שאבא שלנו השתתף במלחמת השחרור ולקח בה חלק משמעותי. הכרנו את כל החברים של אבא מימי הפלמ"ח, חבורה הגונה של אנשים נהדרים, מלח הארץ, אשר אהבו להיפגש בלילות ששי, כל פעם בבית אחר, ולהעלות זיכרונות נוסטלגיים מעברם בפלמ"ח. כאשר החברים של אבא היו מגיעים אלינו באותם לילות ששי, את הצעקות שעלו מהערב הזה אפשר היה לשמוע בכל השכונה. כשהם היו נפגשים הם היו מיד נדבקים בלהט הזיכרונות ומהם גולשים לדבר על ענייני האקטואליה והפוליטיקה. הרוחות היו מתלהטות, זה אומר כך והשני אחרת, מתווכחים בקולו קולות כאילו עוד רגע יוצאים שוב למלחמה.

בית הורנו היה בית שמח, לצד הפורום של החברים, היו ערכים שבהם נערכו בביתנו מסיבות עם החברים האלה או עם מעגלי חברים אחרים של ההורים. לילות אלה הוקדשו למוסיקה וריקודים, ועליהם ניצחה אמא. היא הייתה הרוח החיה מבחינה חברתית, את כל החברים של אבא היא הכירה ולמעשה בזכותה נשמרו הקשרים בין כולם. לפעמים היו החברים של ההורים קופצים אלינו בהפתעה ספונטנית בשבת צהרים, בלי להודיע, ומצטרפים לארוחת צ'ולנט. בית הורינו היה פתוח ומוכן לכל אורח.

משמעות הספר עבורנו

הרעיון שאבא יכתוב ספר על תולדות חייו, נולד לקראת שנת יום הולדתו ה-90 של אבא. אמא בשלב הזה כבר הייתה חולה וקיוותה שתזכה לראות את הספר מופק וערוך. היא אמנם הספיקה לראות את הרעיון מתקדם אבל למרבה הכאב לא הגיעה לרגע שבו ראתה את הספר יוצא לאור.

מרגע שאמא הגתה את הרעיון שאבא דיבר עליו כבר כמה שנים, החלטנו להגשים אותו. כל בקשה של אמא, כל רעיון, כל מחשבה, במיוחד לאור מצבה הבריאותי, הפכו בשבילנו לצו, ואולי לצוואה שאותה רצינו להגשים ולבצע. עבורנו יש לספר משמעות בעיקר עבור הדור הבא. אנחנו גדלנו על הסיפורים של אבא, מכירים אותם בסדר כזה או אחר, אולם ילדינו פחות התוודעו לסיפורים והיה חשוב לנו שקורות חייו של אבא יהיו מתועדים למען הדורות הבאים במשפחתנו.

צחי

בני הבכור צחי (יצחק, נקרא על שם אבי) למד בבית הספר היסודי "אורנים" ביהוד ובתיכון במקיף יהוד. בצבא הוא שירת כקצין מודיעין ואת רוב השירות עשה בשכם. הוא השתתף במלחמת לבנון הראשונה ובמבצע "חומת מגן", ובהמשך הלך בדרכי ולמד משפטים. עם צחי חלקתי במשך לא מעט שנים משרד עורכי דין משותף, שאותו הוא ממשיך גם לאחר שפרשתי. צחי נישא ליעל, אשר עובדת לצדו ומנהלת את המשרד. הם גרים בהרצליה והורים לשלושה ילדים: דור (בכור הנכדים, 26), הילה (24) ונגה (19).

אסף

אסף (אסי) למד ביסודי ובתיכון ביהוד, בצבא שירת במו"ס. אסף הוא מסעדן מוכשר ומצליח, בעל רשת של מסעדות איטלקיות בשם "פיאנו פיאנו", והקים את מסעדת "בליני" בתל-אביב, מסעדה איטלקית ברמה יוצאת דופן שהתקיימה בהצלחה במשך 24 שנים ברציפות. האנקדוטה המעניינת בנושא זה היא שהמסעדה ממוקמת בשטח שבו היה בית ספר לבנות בעבר, שבו למדה רחל אשתי, בנעוריה בתל-אביב. אסף נשוי למיטל, מנהלת חשבונות באחת מהמסעדות שלהם, הם מתגוררים במושב בני עטרות ולהם שלושה ילדים: ליהיא (19), ים (15) ומאי (11).

אורי

בני הצעיר אורי, גם הוא למד באותו בית ספר יסודי ובאותו תיכון שבו למדו אחיו. בשירותו הסדיר היה אורי טייס מסוקים בחיל האוויר, ולאחר השחרור למד הנדסה. כיום הוא ממלא משרה ניהולית בכירה בחברת "תעבורה". אורי נשוי לשירי אשר עובדת בתפקיד ניהולי בכיר בבנק הפועלים, הם גרים ביישוב כוכב יאיר ולהם שלושה ילדים: יובל (19), תמר (16) וברק (13).

זיכרונות של אושר משפחתי

במבט לאחור...

במבט לאחור, בתום העשור התשיעי של החיים, אני יכול לומר שאני מרגיש סיפוק מחיי ומכל מה שהשגתי ומימשתי.

בפולין היה אבא שלי אדם פוליטי, איש מפלגה ציונית שמאלית, שעסק בעיתונות, הרצה והפעיל אנשים. מלחמת העולם השנייה כפתה עלינו מנוסה ופליטות, חיינו וחיינו המקצועיים של אבא נעצרו במשך כמה שנים. כאן בארץ, בתרבות אחרת מזו שהכיר, בשפה שבה לא שלט לחלוטין וכנראה שבעיתוי לא נכון מבחינתו, שבה כל העמדות המרכזיות והחשובות כבר נתפסו התאקלם אבי וניסה להחיות את כל מה שהביא איתו מהגלות. אבי לא הצליח לממש את עצמו בחיי הארץ באותה עוצמה כפי שהיה בפולין, דבר שמנע ממנו להשתלב בהנהגה הפוליטית.

לי, לעומתו, האיר יותר המזל. באתי לכאן כילד בגיל ההתבגרות, דבר שאפשר לי ללמוד, להשתלב בחברת הנוער, לסגל לעצמי מההתחלה את המנהגים, הערכים והשפה של המקום. מאז אותם ימים רחוקים ועליונים על שפת הים של תל אביב הקטנה ועל גדות הירקון, מילאתי שלל תפקידי הדרכה ופיקוד בחיל הים ובהמשך השנים הייתי שותף לבניית המערך הלוחם של ארצנו.

אני מברך על הבחירה שעשיתי במקצוע הנכון, משפטנות - מקצוע שפרנס אותי ואת משפחתי בכבוד, שהפגיש אותי עם אנשים שונים ומעניינים, עם בעיות כבדות משקל, ושבזכותו זכיתי ללוות מן הצד המשפטי פרויקטים נכבדים של בנייה, של עשייה אנושית, חברתית, תעשייתית וכלכלית במדינת ישראל המתפתחת.

בזכות העובדה שהייתי כמעט צבר, היו לי חברים טובים שליוו אותי מילדות ומנוער. לא צעדתי לבד. חברי הנפש הללו אשר רבים מהם כבר אינם בין החיים, ליוו אותי במשך שנים ארוכות ויפות והוסיפו שייכות ואחוזה, שמחה ואפילו תמיכה הדדית בפרנסה. אזכיר את אליעזר פוגאץ' שליווה אותי מילדות ועד דירת הסטודנטים בירושלים ועד בכלל, כל חיינו היינו שזורים בחברות עמוקה זה עם זה; את עמי גלעדי, המומחה לרפואה פלסטית שאיתו

העברתי ימים נעימים של צחוק ומשוכה, ושבת משפחתו היה לי כבית שני בשנים שבהן עבדתי כשופט בבאר שבע; את ידידי מהפלמ"ח, מוזי ורטהיים ואחרים, שרעות הלוחמים שנקמה בינינו בתקופה הסוערת היא שבין ימי המדינה שבדרך ובמהלך מלחמת השחרור ולאחריה - הייתה אמיצה מאוד ושרדה במשך שנים, לאורך רוב שנות חיינו הבוגרים.

אני מרוצה ומברך גם על המשפחה שהקמתי, מברך על אשתי, רחל היקרה והאהובה, ז"ל, אישה עדינה, חכמה, מוכשרת וטובת לב, שהייתה לצדי כל השנים האלה, ושממנה נאלצתי להיפרד לפני זמן קצר בשברון לב. מברך ורווה נחת רבה משלושת הבנים הנפלאים שלי, כלותי ונכדיי האהובים, שמהם יש לי הרבה נחת והם כל עולמי.

דוד לב